

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI

KONGO SAVAŞLARI (1996-2003): SOĞUK SAVAŞ SONRASI
AFRİKA’DA ÇATIŞMA VE KRİZ

Yüksek Lisans Tezi

Sinan BARAN

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI

KONGO SAVAŞLARI (1996-2003): SOĞUK SAVAŞ SONRASI
AFRİKA'DA ÇATIŞMA VE KRİZ

Yüksek Lisans Tezi

Sinan BARAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melek Fırat

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI

**KONGO SAVAŞLARI (1996-2003): SOĞUK SAVAŞ SONRASI
AFRİKA'DA ÇATIŞMA VE KRİZ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi ve Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

.....

İmzası

.....

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
I. BAĞIMSIZLIK SONRASI KONGO/ZAİRE	7
A. BAĞIMSIZLIĞIN KAZANILMASI VE TEK PARTİ DÖNEMİ (1960-1980)	9
1. Bağımsızlığın Kazanılması ve Kongo Krizi (1960-1965)	9
a. Kongo Siyasal Hayatının Yapısı	9
b. Kongo Krizi	13
2. Tek Parti Rejiminin Sağlamlaştırılması ve Angola İç Savaşı'nın Zaire'ye olan Etkileri (1965-1980).....	19
a. Siyasal Gelişmeler: Zaireleştirme Hamleleri.....	19
b. Ekonomik Gelişmeler: Madenlerin Millileştirilmesi	22
c. Dış Politika Gelişmeleri: Shaba İsyanları ve ABD Politikasında Dönüşüm	26
B. EKONOMİK KRİZ YILLARI VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI (1980-1989).....	29
1. İç Politika Gelişmeleri: Ekonomik Kriz Yılları.....	31
2. Dış Politika Gelişmeleri: Reagan'ın İktidara Gelişi ve Soğuk Savaş'ın Sonu.....	34
C. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU VE ZAİRE (1990-1996).....	35

1. Siyasal Gelişmeler	37
2. Ekonomik Gelişmeler.....	42
3. Dış Politika Gelişmeleri: Ruanda Soykırımı ve Mülteci Sorunu	45
a. Zaire'nin Azınlık Politikası	45
b. Mülteci Kamplarında Çatışma	48
c. Büyük Güçlerin Zaire'deki Çatışmalar Karşısındaki Tutumu	50
II. BİRİNCİ KONGO SAVAŞI VE KABILA'NIN İKTİDARA GELİŞİ (1996-1998)	55
A. MOBUTU KARŞITI KOALİSYONUN KURULMASI.....	56
1. AFDL Bileşenleri ve Laurent-Désiré Kabila'nın Yükselişi.....	57
2. Bölge Ülkelerinin Savaşa Giriş Nedenleri.....	59
B. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI VE “KABILA'NIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ”	63
1. Doğunun Kuşatılması ve Mobutu'nun Tepkisi	64
2. Angola'nın Savaşa Dahil Olması ve Kinşasa'nın Düşüşü	70
C. KABILA'NIN İKTİDARA GELİŞİ VE KRONİKLEŞEN SORUNLARIN NÜKSETMESİ	75
1. İç Politika Gelişmeleri: Kabila'nın Siyasal ve Toplumsal Hareketler Üzerinde Kurduğu Baskı.....	75
2. Dış Politika Gelişmeleri: Kabila Döneminde Batılı Güçler ve Komşularla Bozulan İlişkiler	80
a. Batı'yla İlişkiler	80
b. Komşularla İlişkiler	81

III. İKİNCİ KONGO SAVAŞI (AFRİKA’NIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI)	
(1998-2003).....	85
A. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI (AĞUSTOS 1998-TEMMUZ 1999)...	87
1. İsyancıların İlerleyişi ve Erken Zafer Beklentileri	87
2. Angola, Namibya ve Zimbabwe’nin Savaşa Dahil Olmasıyla Kıtaya	
Yayılan Savaş.....	91
B. LUSAKA BARIŞ SÜRECİ VE KONGOLULAR ARASI DİYALOG	
(TEMMUZ 1999-OCAK 2001)	99
1. Lusaka Barış Antlaşması.....	99
2. Kongolular Arası Askeri ve Siyasi Diyalog Süreci.....	103
3. Lusaka Barışı Sonrası Çatışmalar	108
C. JOSEPH KABILA İKTİDARI VE BARIŞ SÜRECİNİN YENİDEN	
BAŞLAMASI (OCAK 2001-TEMMUZ 2003).....	114
1. Kinşasa’da Dönüşüm	115
a. Laurent-Désiré Kabila Suikasti ve Joseph Kabila’nın Başkanlık	
Dönemi	115
b. Silahlı Güçlerin Geri Çekilme Süreci.....	120
2. Pretoria Barış Süreci.....	125
SONUÇ.....	131
EK – 1: Demokratik Kongo Cumhuriyeti İdari Haritası	135
EK – 2: Demokratik Kongo Cumhuriyeti Eyalet Haritası (Türkçe).....	136
KAYNAKÇA	137
ÖZET.....	148

ABSTRACT	150
-----------------------	------------

KISALTMALAR

ABAKO:	Alliance des Bakongo (Bakongo İttifakı)
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ:	Afrika Birliği Örgütü
ADF:	Allied Democratic Forces (Birleşik Demokratik Güçler)
AFDL:	Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo (Kongo'nun Bağımsızlığı İçin Demokratik Güçlerin İttifakı)
AMF:	American Mineral Fields (Amerikan Maden Alanları)
BM:	Birleşmiş Milletler
CIA:	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CONAKAT:	Confédération des associations tribales du Katanga (Katanga Kabileleri Konfederasyon Birliği)
CNS:	Conférence nationale souveraine (Ulusal Egemenlik Meclisi)
DKC:	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
EAC:	East African Community (Doğu Afrika Topluluğu)
FNLA:	Frente Nacional de Libertação de Angola (Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi)

FNLC:	Front National pour la Libération du Congo (Kongo'nun Bağımsızlığı için Ulusal Cephe)
Gécamines:	Générales des Carrières et des Mines (Kongo Maden ve Metal Ticaret Şirketi)
IMF:	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
MLC:	Mouvement pour la Liberation du Congo (Kongo Bağımsızlık Hareketi)
MNC:	Mouvement National Congolais (Ulusal Kongo Hareketi)
MONUC:	Mission de l'Organisation des Nations Unies en République démocratique du Congo (BM Demokratik Kongo Cumhuriyeti Misyonu)
MPLA:	Movimento Popular de Libertação de Angola (Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi)
NIF:	National Islamic Front (Ulusal İslami Cephe)
OAC:	Orta Afrika Cumhuriyeti
RCD:	Rassemblement Congolais pour la Démocratie (Demokrasi İçin Kongo Birliği)
RCD-ML:	Rassemblement Congolais pour la Démocratie-Mouvement de Libération (Demokrasi İçin Kongo Birliği-Özgürlük Hareketi)
RCD-N:	Rassemblement Congolais pour la Démocratie-National (Demokrasi İçin Kongo Birliği-Ulusal)

SADC:	South African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)
UNDP:	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNITA:	União Nacional para a Independência Total de Angola (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik)

GİRİŞ

“I know that my country, which suffers so much, will know how to defend its independence and its liberty. Long live the Congo! Long live Africa!”¹

Afrika tarihinin en kanlı savaşları 1996-2003 yılları arasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti² toprakları üzerinde gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından en çok kişinin yaşamını yitirdiği savaş yedi yıl süren bu savaşlar oldu. Kongo Savaşları’nda çok sayıda insan doğrudan çatışmaların yanı sıra salgın hastalıklar, göç, susuzluk ve açlık gibi savaşın dolaylı etkileri sonucunda hayatını kaybetti. Uluslararası Kurtarma Komitesi verilerine göre, şiddetli çatışmaların yaşandığı 1998-2004 yılları arasında 3.800.000 insan savaş nedeniyle hayatını kaybetti.³

Kongo Savaşları’nı Afrika’da aynı dönemde gerçekleşen diğer iç savaşlardan ayıran en belirgin özellik, bu savaşlara birçok devletin karışmasıyla devletler arası bir nitelik taşımasıdır. 1990’larda Afrika’nın diğer ülkelerinde gerçekleşen iç savaşlarda genelde farklı etnik ve dini gruplar karşı karşıya gelmiştir.⁴ Kongo Savaşları

¹ “Biliyorum ki benim çok acı çeken ülkem özgürlüğün ve bağımsızlığın nasıl savunulacağını elbet anlayacak. Çok yaşa Kongo! Çok yaşa Afrika!” Bu sözler Patrice Lumumba’nın öldürülmeden önce Kongo halkına yazdığı son mektuptandır.

² Bu çalışmada 1971-1997 arası dönemde yaşanan olaylar anlatılırken, bugünkü adıyla “Demokratik Kongo Cumhuriyeti” olarak anılan ülkeden, o zamanki adına bağlı kalınarak “Zaire” olarak bahsedilecektir. Ayrıca, Kongo Havzası’nda yer alan bu ülkeye coğrafi terimler açısından atıfta bulunurken “Kongo” denilecektir.

³ International Rescue Committee, **Mortality in The Democratic Republic of Congo: An Ongoing Crisis**, New York, IRC, 2007, s. ii, http://www.rescue.org/sites/default/files/resource-file/2006-7_congoMortalitySurvey.pdf, (erişim tarihi: 14.07.2015).

⁴ Bu durumun istisnası, küçük bir Batı Afrika ülkesi olan Sierra Leone’de 1991-2002 yılları arasında yaşanan ve etnik veya dini nedenlere dayanmayan iç savaştır. Bkz: Müge Dalar, “Sierra Leone’de İç Savaş ve Uluslararası Adalet Arayışı,” **20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik**, Cenap Çakmak, Fadime Gözde Çolak ve Gökhan Güneysu (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 167.

sırasındaysa, Afrika kıtasından on bir ülke⁵ Kongo Havzası ve Afrika Göller Bölgesi'ne yayılan çatışmalarda yer almıştır. Bu savaşlar sadece Kongo topraklarını ya da Afrika Göller Bölgesi'ni ilgilendiren savaşlar değildir; Libya'dan Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar kıtayı bir uçtan diğer uca içine alan çatışmalar bütünüdür. Ayrıca, AB, ABD, ABÖ, BM, Güney Afrika, SADC ve Zambiya çeşitli zamanlarda İkinci Kongo Savaşı'na dolaylı yollardan müdahil olan diğer aktörlerdir.

Afrika'nın tam ortasında yer alan Kongo Havzası'nın merkezinde bulunan bu ülke dünyanın en değerli maden yataklarından birkaçına sahiptir. Köle ticareti sırasında Portekizlilerin Kongo Nehri üzerinde taşımacılık faaliyetleri yürütmesiyle bu coğrafya dış dünyaya açılmıştır. Daha sonra dünyaca ünlü kaşifler Henry Morton Stanley ve David Livingstone'ın ilgisini çeken Kongo Havzası, 1885 Berlin Konferansı'nda, resmi olarak Belçika Kralı II. Leopold'ün şahsi mülkü haline gelmiştir. 1912 yılında Belçika Kongosu adını alan bu topraklar 1960 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla sömürge yönetiminden kurtulmuştur. Ancak, bağımsızlık sonrası dönemde de Kongo Havzası'ndaki zengin maden yatakları yabancıların ilgisini çekmeye devam etmiş ve Kongo Savaşları sırasında bu bölgeler üzerinde hakimiyet kurmak dış güçlerin temel hedefi olmuştur.

Kongo Havzası'nın coğrafi şartları Kongo Savaşları'nda yaklaşık 4.000.000 insanın hayatını kaybetmesinin en önemli nedenlerindendir. DKC toprakları çok geniş bir alana yayılmıştır.⁶ Ayrıca, altyapı hizmetleri de gelişmemiştir. Bu iki etkenin bir

⁵ Angola, Burundi, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Libya, Namibya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Sudan, Uganda ve Zimbabve çatışmalara doğrudan dahil olan devletlerdir.

⁶ DKC'nin yüzölçümü 2.344.858 km²'dir. 2011 yılında Sudan'ın ikiye bölünmesinin ardından DKC Afrika'nın Cezayir'den sonraki ikinci en büyük ve Sahra-altı Afrika'nın en büyük yüzölçümüne sahip ülkesi konumuna geldi. Bkz: CIA Factbook Demokratik Kongo Cumhuriyeti coğrafya verileri,

sonucu olarak Kongo'daki ulaşım sistemi yetersizdir. Sömürge yönetimi altında sadece kaynakların metropole taşınması amacıyla otoyollar ve raylı sistemler inşa edilmiştir. Ancak, Mobutu Sese Seko⁷ döneminde bu yolların üzerine önemli katkılar yapılmamış ve özellikle kırsalda yaşayan halkın eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşması kısıtlı bir seviyede kalmıştır. Savaş yıllarında çatışma bölgelerine sağlık hizmetinin ulaştırılmasının önündeki en büyük engellerden biri azgelişmişliğin sonuçlarından olan ulaşım sistemindeki sorunlar olmuştur. Çatışmaların engellenmesi için DKC topraklarına konuşlanan barış güçleri de kırsal bölgelere ulaşım konusunda aynı engellerle karşılaşmıştır. Çatışmalarda ölen insan sayısı savaşın yol açtığı açlık, susuzluk, salgın hastalıklar gibi etkenler sonucu ölen insan sayısından daha azdır. Hem çatışmaların önlenmesi hem de yaralıların tedavi edilmesinin önünde ulaşım ve sağlık sisteminin yetersizliği başrolü oynamıştır.

Son olarak, Kongo Savaşları sırasında coğrafyanın yol açtığı başka bir olumsuz özellik ise DKC'nin konumundan dolayı sahip olduğu dokuz komşusu⁸ ve Atlantik'e açılan bir limanı bulunmasıdır. Bu durum, DKC topraklarını hem karadan hem de denizden olası çatışmalara ve işgallere açık bir hale getirmektedir. Ayrıca, Kongo Havzası'nı ikiye bölen Kongo Nehri üzerinden de bu topraklar tehdit almaktadır.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>, (erişim tarihi: 06.08.2015).

⁷ 14 Ekim 1930 tarihinde "Joseph-Désiré Mobutu" adıyla doğan Zaire'nin eski Devlet Başkanı 1971'de Kongo'nun adını Zaire olarak değiştirdikten bir yıl sonra kendi adını da sömürge dilinden arındırıp "Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga" olarak değiştirdi. "Mobutu Sese Seko Kuku wa za Banga"nın anlamı "dayanıklılığı ve kararlılığı sayesinde kazanacak, zaferden zafere gidecek ve arkasında uyanışının ateşini bırakacak mutlak güce sahip savaşçı" demektir. Bkz: Bill Berkeley, **The Graves are not yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa**, New York, Basic Books, 2001, s. 109.

⁸ DKC'nin komşuları: Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan (2011 sonrası Güney Sudan), Uganda, Ruanda, Burundi, Tanzanya, Zambiya, Angola ve Kongo Cumhuriyeti.

Bu çalışmada DKC’de yedi yıldan uzun süren iki savaşın nedenlerini anlamaya yönelik bir analiz yapılacaktır. Kongo Savaşları’na kadar DKC’nin izlediği tarihsel süreç Afrika’nın büyük bir kısmıyla benzerlikler taşır. 1990’larda Afrika’yı etkisi altına alan etnik temelli çatışmalarla Kongo Savaşları’nın ekonomik, siyasal ve sosyal nedenleri büyük benzerlikler gösterir. İlk bakışta temel nedeni etnik gruplar arasındaki anlaşmazlıklar gibi dursa da bu çatışmalar sömürge yönetiminden Soğuk Savaş’ın bitişine kadar uzun bir tarihsel sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Hem Kongo Savaşları’nın hem de Afrika’daki diğer iç savaşların nedenleri özellikle sömürge döneminden itibaren Afrika’nın Avrupa tarafından geri bırakılmasında aranmalıdır.⁹

Bu çalışmada, Kongo’nun sömürgeleştirilmesinden itibaren gerçekleşen ekonomik, siyasal, demografik, sosyal ve kültürel dönüşümlerin sonucu olan Kongo Savaşları analiz edilecektir. Dolayısıyla, Afrika’nın 1885’ten itibaren¹⁰ izlediği serüvenin bir benzerini tecrübe eden Kongo’nun sömürge yönetimi döneminde, bağımsızlığın verilmesi sırasında ve tek parti rejimi süresince karşılaştığı sorunlar ortaya konulacaktır. Kongo topraklarında yaşanan çatışmaların nedenleri analiz edildikten sonra savaş yıllarında tarafların ve büyük güçlerin Kongo politikaları ele alınacaktır.

⁹ Afrika’nın 15. yüzyıldan itibaren Avrupalı köle tüccarları tarafından kapitalist sisteme dahil edilmesiyle başlayan geri bırakılma süreci, Rodney’e göre, sömürge döneminde sistemli bir şekilde devam etmiştir. Afrika’nın sömürge sonrası dönemde karşılaştığı kalkınma sorunlarının nedenleri sömürge yönetimlerinde ve öncesinde aranmalıdır. Bu sorunlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen iç savaşların temel ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerini de oluşturur. Sömürge yönetimi altında geri bırakılan Afrika hakkındaki en önemli çalışmalardan birisi için bkz: Walter Rodney, **How Europe Underdeveloped Africa**, London, Bogle-L'Ouverture, 1972, **passim**.

¹⁰ 1885 yılının sömürgeciliğin başlangıcı olarak seçilmesi aynı yıl gerçekleşen Berlin Konferansı sonucu Afrika topraklarının Avrupa’nın büyük güçleri tarafından “fili işgal” ilkesi çerçevesinde resmi olarak sömürgeleştirilmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde bağımsızlığın verildiği dönemden çatışmaların başlamasına kadar geçen sürede Kongo/Zaire'nin karşılaştığı sorunlar tespit edilecektir. Bu sorunların oluşumunda Soğuk Savaş dönemi ideolojik ve jeopolitik gerilimlerinin ne kadar etkili olduğu araştırılacaktır. Ayrıca, 1980'lerle birlikte neo-liberal düzene yapısal uyum programları (structural adjustment programmes) aracılığıyla eklenilen Zaire'nin girdiği borç çıkmazı ve 1990'larda derinleşen ekonomik kriz analiz edilecektir. 1994'te 800.000 insanın ölümüyle sonuçlanan Ruanda Soykırımı'nın Zaire'ye olan etkileri ve Kinşasa'nın azınlık politikaları birinci bölümde ele alınacak diğer konulardır.

Kongo Savaşları'nın yakın nedenleri, komşu ülkelerin ve büyük güçlerin Zaire politikaları ikinci bölümün konusunu oluşturacaktır. Ayrıca, bu bölümde Mobutu karşıtı koalisyonun ilerleyişi ve Mobutu dönemi sonrası kurulan Laurent-Désiré Kabila liderliğindeki yönetimin yapısı ele alınacaktır. 32 yıllık Mobutu iktidarı döneminde tecrübe edilen tek parti rejiminin bir benzerini kuran Kabila'nın ülkeyi devletler arası bir savaşa nasıl sürüklediği ikinci bölümde analiz edilecektir.

Üçüncü bölümdeyse İkinci Kongo Savaşı sırasında gerçekleşen çatışmalar ve savaşa dahil olan ülkelerin amaçları ortaya konulacaktır. 1999 yılında gerçekleşen Lusaka barış görüşmeleri ve sonrasındaki süreçte çatışmaların engellenmesi için kurulan komiteler bu bölümde incelenecektir. Barış çabalarının sonuçsuz kaldığı bir dönemde Laurent-Désiré Kabila'nın uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmesi savaşın gidişatına önemli ölçüde yön verdi. Yerine geçen Joseph Kabila'nın başkan olmasıyla yeniden başlayan barış görüşmeleri ve çatışmalara son noktanın Pretoria'da konulması bu bölümde incelenecektir.

Bu çalışmanın temel amacı, 1990’larda şiddetli iç savaşlara ve çatışmalara sahne olan Afrika kıtasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti örneğinden yola çıkarak bu çatışmaların nedenlerini tarihsel bir perspektifle analiz etmektir. atışmaların nedenlerini sadece etnik farklılıklar ve güç mücadeleleri çerçevesine indirgemek kolaycılığından kaçınmaya çalışarak ulusal ve uluslararası konjonktürde yaşanan değişimlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıya etkileri gözönüne alınarak Soğuk Savaş sonrasında Afrika’da yaşanan gelişmelere ışık tutmak amaçlanmaktadır.

I. BAĞIMSIZLIK SONRASI KONGO/ZAİRE

1885 Berlin Konferansı'nın ardından Belçika Kralı II. Leopold'ün¹¹ şahsi malı olarak sömürgeleştirilen Kongo Havzası Afrika'nın kalbinde konumlanmış, zengin yeraltı kaynaklarına sahip, 200'e yakın etnik grubu bünyesinde barındıran ve coğrafi açıdan çok geniş topraklara sahip bir ülkedir. Kongo Nehri'nin etrafını kapsayan geniş bir coğrafi bölge olan Kongo Havzası'nın güneyinde yer alan ve bugünkü adıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti olarak anılan topraklar, II. Leopold yönetimi altında 1885-1908 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti (Congo Free State) adıyla yönetildi.

II. Leopold'ün yönetimi altındaki Bağımsız Kongo Devleti'nde 1885'ten itibaren yaşanan katliamlara gelen tepkiler sonucunda bu toprakların idaresi 1908 yılında Belçika hükümetine geçti ve ülke artık Belçika Kongosu olarak anılmaya başlandı. Belçika, Kongo'da 50 yıldan uzun bir süre hüküm sürerken toplumsal refah ve ekonomik kalkınmasını bu toprakları uluslararası toplumdan tecrit ederek sağladı.¹² Sömürgeci metropole akan gelir sadece Belçika'nın kar etmesi amacıyla kullanıldı. Belçika bu yönetim anlayışını iyiliksever paternalizm¹³ kavramıyla meşrulaştırdı. Kongo halkına kapitalizm ve iyilikseverlik aracılığıyla toplumsal ilerleme ve

¹¹ İngiliz gazeteci ve kaşif Stanley'in tavsiyesiyle Kongo Havzası Leopold'ün ilgisini çekti. Portekiz'in talebiyle 1884-85 yıllarında Afrika kıtasının Avrupa'nın büyük güçleri tarafından sistemli bir şekilde paylaşılmasını sağlamak amacıyla Alman Şansölyesi Otto von Bismarck önderliğinde Berlin Konferansı toplandı. Bkz: David Renton, David Seddon ve Leo Zeilig, **The Congo Plunder & Resistance**, London-New York, Zed Books, 2007, s. 21-24.

¹² Didier Gondola, **The History of Congo**, Westport CT, Greenwood, 2002, s. 18.

¹³ Heywood'un tanımıyla paternalizm: "Bir baba ile çocuk arasındaki (farazi) ilişkide olduğu gibi, kendilerine yardım etmeye muktedir olmayanlara ilgi ve ihtimam gösteren tavır veya siyasa."dır. Bkz: Andrew Heywood, "Siyasal Terimler Sözlüğü," Çev. Atilla Yayla, **Siyaset**, Ed. Buğra Kalkan, Ankara, Adres Yayınları, 2007, s. 606.

medeniyet getirdiği iddiasında olan Belçika,¹⁴ Kongo'yu devlet, şirketler ve kilise eliyle “sömürge üçlemesi” adı verilen sistemle yönetiyordu.¹⁵ Belçika Kongosu'nda uygarlık, Hristiyanlık ve ticaret üçgeninin yerleştirilmesi temel amaçtı. Büyük şirketler sektörlerine göre (altın, elmas, bakır, palm yağı vs.)¹⁶ sınıflandırılmıştı ve sadece ekonomik anlamda değil eğitim, sağlık, ulaşım konularında da Belçika sömürge yönetiminin Kongo üzerinde kültürel ve toplumsal hegemonyasını sağlaması için destek oluyorlardı.¹⁷ Kongo'daki misyonerlerin varlığı sayesinde sömürge yönetimi dini hassasiyetler aracılığıyla Kongo halkını kolayca kontrol altında tutuyordu. Kongoluların “Hristiyanlaştırılması ve uygarlaştırılması” amacıyla Katolik Kilisesi sömürge yönetimine eğitim yoluyla yardımcı oldu.¹⁸ Ancak, verilen bu eğitim bilinçli olarak sınırlı tutuldu. Çünkü yüksek eğitim alan Kongoluların sömürge yönetimine karşı örgütlenmeyi sağlayıp bağımsızlığı talep etmelerinden korkuluyordu. Bu durumun en çarpıcı sonucu Belçikalılar Kongo'yu terk ederken, Kongo'daki Afrikalı üniversite mezunlarının sayısının 20'nin altında olmasıdır.¹⁹ Dolayısıyla, paternalistik yönetim anlayışının sonucu olarak bağımsızlığın verildiği dönemde Kongo'da eğitilmiş siyah bulmak neredeyse olanaksızdı.

¹⁴ Gondola, *op.cit.*, s. 18-19.

¹⁵ James M. Burns ve Robert O. Collins, *A History of Sub-Saharan Africa*, New York, Cambridge University Press, 2007, s. 305-306.

¹⁶ Belçika'nın doğal kaynakları tekelleştirmek üzerine kurulu bir yaklaşımı vardı. Bu kaynaklar; Katanga eyaletinde bakır, Kasai eyaletinde elmas ve Doğu eyaletinde altındı. Bkz: Thomas Turner, *Congo Wars: Conflict, Myth, Reality*, London, New York, Zed Books, 2007, s. 28.

¹⁷ Gondola, *op.cit.*, s. 81.

¹⁸ *Ibid.*, s. 82.

¹⁹ Bu üniversite mezunları da Avrupa'da eğitim alıp Kongo'ya dönen Afrikalılardı. Kongo'daki ilk üniversite Leopoldville'de 1954'te o da Belçika topraklarında bulunan Louvain'deki Katolik Üniversitesi'nin bir uzantısı olarak açılmıştı. İki yıl sonra da Elizabethville'de bir devlet üniversitesi kuruldu, ancak bağımsızlık kazanılana kadar hiç mezun vermedi. Detaylı bilgi için bkz: Basil Davidson, *Afrika'da Milli Kurtuluş ve Sosyalizm Hareketleri*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1965, s. 44.

A. BAĞIMSIZLIĞIN KAZANILMASI VE TEK PARTİ DÖNEMİ (1960-1980)

1. Bağımsızlığın Kazanılması ve Kongo Krizi (1960-1965)

a. Kongo Siyasal Hayatının Yapısı

20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Afrika’da dekolonizasyon süreci başladı. İkinci Dünya Savaşı’yla güç kaybeden sömürgeci ülkeler karlılığını yitiren sömürgelere bağımsızlıklarını vermeye başladılar. 20. yüzyılın ortasına gelindiğinde Afrika’da Etiyopya, Liberya, Mısır ve beyazların yönetimi altında olan Güney Afrika haricinde bağımsız ülke bulunmuyordu. İlk olarak, Kuzey Afrika ülkeleri olan Libya, Tunus, Fas ve Sudan²⁰ bağımsızlıklarını kazandı. Sahra-altı Afrika için en önemli dönüm noktaları Fransa’nın 1956’da sömürgelerine geniş çaplı bir özerklik tanınması ve İngiltere’nin Gana’ya 1957 yılında bağımsızlığını vermesidir. Bu iki önemli gelişmenin ardından Brüksel, Londra ve Paris sömürgelerine bağımsızlıklarını vermeye başladı.²¹

²⁰ Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü’ne göre Sudan Kuzey Afrika bölgesinin içinde sayılır. Bkz: “Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings,” **United Nations Statistics Division**, 31 Ekim 2013 <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>, (erişim tarihi: 18.05.2015).

²¹ Afrika’nın birçok yerinde kansız geçişler yaşanırken özellikle beyaz yerleşimcilerin yoğun olarak yaşadığı Cezayir, Güney Rodezya, Kenya ve Portekiz sömürgelerinde bağımsızlık süreçleri kanlı oldu. Portekiz’de António de Oliveira Salazar’ın diktatörlüğü devam ederken Angola, Mozambik, Sao Tome ve Principe, Yeşil Burun Adaları ve Portekiz Ginesi’nin bağımsızlığını kazanması mümkün değildi. Birleşik Krallık sömürge yönetiminin Güney Rodezya’dan ayrılması için 1980’i beklemek gerekecekti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası güç kaybeden sömürgecilerden biri olan Belçika’da 1954’te iktidardaki liberal-sosyalist hükümet döneminde ilk kez Kongo için “bağımsızlık” sözcüğü Belçika parlamentosunda dile getirildi. Belçika’nın bağımsızlıktan bahsetmesinin ardından Kongo’da siyasal yaşam hareketlendi. Uluslararası baskı altında olan Belçika hükümeti 1958 yılında siyasi partilerin yasallaşmasının önünü açtı ve neredeyse bir gecede 100’den fazla etnik temelli parti ortaya çıktı.²² Bu partilerin büyük çoğunluğunun yerel, kabilesel veya bölgesel karakterde olması kurulacak olan yeni ülkenin bütünlüğü açısından tehlikeliydi. Belçika, böylesi bir parti yapılanması aracılığıyla Kongoluların ulusal bir kimlik kazanmasını engelledi. Etnik temellerin üzerine kurulan partilerin Batı Avrupa’nın üçte ikisi büyüklükte olan bir ülkede ulusal çapta siyaset yapmaları olası değildi ve bu durum sayesinde Brüksel Kongo siyasetine rahatlıkla müdahale etme imkanı bulacaktı. Sömürge döneminde kurulan ticari ilişkilerin karşısındaki en büyük engelin kamulaştırma politikalarını savunan ulusal çaptaki milliyetçi partiler olacağı düşünülüyordu.

Kongo’da üç önemli siyasal parti öne çıkmıştı. Bunlardan ilki ulusal çaptaki tek parti olan Patrice Lumumba’nın başkanlığını yaptığı MNC’ydi (Ulusal Kongo Hareketi - Mouvement National Congolais). Kongo’nun hemen her bölgesinden

Çünkü bu bölgede bulunan zengin elmas yataklarından faydalanan tüccarlar zamanla Güney Rodezya topraklarına yerleşmişti. De Beers adlı elmas şirketinin Güney Afrika bölgesindeki faaliyetlerinden dolayı Güney Rodezya’da bulunan beyaz yerleşimciler bağımsızlığın önündeki en büyük engeli teşkil ediyorlardı. Güney Afrika’da ise 1948 yılında başlayan apartheid rejimi beyaz yerleşimcilerin yerli siyah halklar üzerindeki üstünlüğünü yasalarla ilan etti. Son olarak, Fransa Sahra-altı Afrika’dan sorunsuz bir şekilde çekilirken, Cezayir’den çekilmemekte direnmesi sonucunda Magrip’teki son toprağından çok kanlı bir şekilde ayrıldı. Cezayir halkının 1954 yılında başlattığı direniş, 1962’de bağımsızlığın kazanılmasıyla son buldu. Bkz: Aquino de Bragança ve Immanuel Wallerstein, **The Anatomy of Colonialism**, Londra, Zed Press, 1982, s. 38-40; Phillip C. Naylor, **North Africa: A History from Antiquity to the Present**, Austin, Texas University Press, 2009, s. 187-189.

²² Burns ve Collins, **op. cit.**, s. 341.

destek alan bu parti bölgesel azınlık partilerinin tam zıt noktasında yer alıyordu. Ayrıca, liderliğini Joseph Kasavubu'nun²³ yaptığı Kongo'nun en eski siyasi örgütlenmesi ABAKO (Bakongo İttifakı - Alliance des Bakongo) seçimlere katılan en popüler partilerden biriydi.²⁴ Kongo siyasal hayatında öne çıkan üçüncü hareket ise Moise Tshombe önderliğindeki CONAKAT'tı (Katanga Kabileleri Konfederasyon Birliği - Confédération des associations tribales du Katanga). Union Minière²⁵ şirketinden büyük yardımlar almış Kongolu bir tüccar olan Tshombe aynı zamanda Amerikan Methodist misyonerlerinin elinde bir miktar eğitim görmüştü. CONAKAT zengin maden yataklarıyla bilinen Katanga bölgesinin en önemli siyasi temsilcisi konumundaydı. Lunda kabilesinden büyük destek alan CONAKAT'a en büyük dış yardım ve teşvik Katanga'daki imtiyazlarını bağımsızlık sonrası kaybetmek istemeyen Brüksel ve Belçikalı Union Minière şirketinden geldi.²⁶ CONAKAT'ın ulusal çapta etkinliği kısıtlı olsa da Belçika için Katanga bölgesindeki imtiyazların korunması açısından önemli bir konumdaydı.

Afrika ülkelerinin bağımsızlığı açısından en önemli kırılma noktalarından biri olan Akra Konferansı'nda²⁷ Kongo üç siyasi partiyle temsil edildi. Konferanstaki en önemli

²³ Kasavubu, Kongo'ya bağımsızlığın verilmesinin ardından seçilen ilk başkandır. 1960-1965 yılları arasında Kongo Cumhuriyeti'nin başkanlık koltuğunda oturan Kasavubu ülkenin seçilmiş ilk Başbakanı Lumumba'nın gölgesinde kalmıştır.

²⁴ Bakongo (Kongo insanı) halkı Orta Afrika, Afrika Göller Bölgesi ve Güney Afrika'nın en kalabalık halklarından biri olan Bantuların alt kollarındandır ve Kongo'daki en büyük etnik gruplardandır.

²⁵ Union Minière du Haut-Katanga: Belçika'nın Kongo'daki en önemli maden şirketi.

²⁶ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1975, s. 440.

²⁷ En sonuncusu 1945 yılında toplanan pan-Afrikanizm Konferansları'nın devamı niteliği taşıyan ve Bütün Afrika Halklarının Konferansı (All-African People's Conference) adıyla da anılan Akra'daki bu toplantı sömürge yönetimi altında yaşayan Afrika halklarının dayanışması için toplanmıştır. Konferansa ev sahipliği yapan Gana, 1957 yılında, Akra Konferansı'ndan bir sene önce, bağımsız bir ülke olmuştur. Bu konferans aynı isimle Akra, Tunus ve Kahire'de, 1958, 1959 ve 1961'de, üç kez toplanmıştır, ancak burada vurgulanan 1958 yılında gerçekleşen ilk toplantıdır. Konferansların temel amacı Afrika halklarının sömürgeci güçlere karşı birlik, kardeşlik ve dayanışma içerisinde ortak hareket etmesidir. Ekonomik ve siyasal bağımsızlığın kazanılması temel hedeflerdir. 1958 Akra Konferansı'nda Patrice Lumumba Kongo heyetine liderlik etmiştir. Bkz: David J. Francis, **Uniting Africa: Building Regional Peace and Security Systems**, Hampshire, Ashgate, 2005, s. 17-18; Müge Dalar, "Afrika Birliği

kişilerden biri MNC'nin lideri olan Patrice Lumumba'ydı. Aşağı Kongo (Bas-Congo) bölgesini temsilen ABAKO ve Katanga bölgesini temsilen CONAKAT temsilcileri de konferansa katılmışlardı. Kongo'nun bağımsızlık sonrası siyasal hayatının izleri bu konferansta açıkça görüldü. Lumumba, Akra'dan kişisel bir başarıyla döndü ve Kongo'yu bağımsızlığa götürecektir liderin kendisi olduğuna dair bir etki bıraktı.²⁸

Belçika tarafından hazırlanan plana göre sömürge yönetimi yavaş yavaş tüm siyasal ve yönetsel haklarını Kongolulara devredecekti. İngilizlerin dekolonizasyon politikası örnek alınarak yapılan bu plan beş yıllık bir geçiş dönemi öngörüyordu. Plana tek itiraz Kasavubu'nun başkanlığını yaptığı ABAKO partisinden geldi. Kasavubu ve Lumumba arasındaki temel anlaşmazlık noktası yeni kurulan Kongo'nun federal bir yapıda mı yoksa üniter bir yapıda mı olacağıydı. Kongo'nun bütünlüğünü savunan Lumumba bu tartışmadan galip ayrıldı. Bir diğer tartışma konusu da bağımsızlık tarihi oldu. 1959 yılının Haziran ayında yayımlanan bir bildiride sekiz adet siyasal grup 1961 yılı için bağımsızlık talep etti. Lumumba önderliğindeki MNC ise bağımsızlık için 1960 yılını işaret etti.²⁹ 1959'un Ekim ayının sonunda Lumumba Stanleyville'de bir miting düzenlemek istedi. Belçikalı yöneticiler bu mitingün yapılmasına izin vermedi ve 26 siyahın öldüğü çatışmalar yaşandı. Lumumba çatışmaların kışkırtıcısı olarak 69 ay hapis cezasına mahkum edildi. Kongo'daki çatışmalara ve iç karışıklığa bir çözüm bulmak için Ocak 1960'ta Brüksel'de Yuvarlak Masa Toplantısı gerçekleşti. 14 siyasal partinin üyeleri ve altı büyük bölgenin kabile

Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları," **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Fırat), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Afrika Çalışmaları), 2013, s. 51-52.

²⁸ George Martelli, **Leopold to Lumumba: A History of the Belgian Congo, 1877-1960**, London, Chapman & Hall, 1962, s. 225.

²⁹ **Ibid.**, s. 226.

liderleri bu toplantıda bir araya geldi. Belçika tarafıysa hükümet temsilcilerine ek olarak üç adet muhalif parti temsilcisinin katılımıyla toplantıda yer aldı.³⁰ İki kez tutuklanan fakat halkın baskısı sonucu serbest bırakılan Lumumba hapisten çıktığı gibi konferansa katıldı. Toplantıya katılan Tshombe'nin sömürge yönetiminin devam etmesi isteği Belçika tarafından bile rağbet görmedi. Tshombe büyük sermayenin bilinen bir temsilcisiydi ve bu konferansta da sözcülük görevi ona düşmüştü.³¹ Tshombe ayrıca yabancı güçlerin kontrolünde Kongo'dan bağımsız bir Katanga talep ediyordu.³² Süreç artık geri dönülemez bir hal almıştı. On günlük bir zamana yayılan toplantılar sonrası 30 Haziran 1960'ta sömürge yönetiminin sona erdirilmesi kararlaştırıldı.

b. Kongo Krizi

Kongo'da bağımsızlığa giden yolda 1960 yılı mayıs ayında yapılan seçimler sonucunda Patrice Lumumba başbakan seçildi ve 30 Haziran 1960'ta Kongo Leopoldville adıyla bağımsızlık ilan edildi. MNC önderliğinde kurulan hükümet kabile ve bölge partilerinin dahil olduğu geniş çaplı bir koalisyondan oluşuyordu. Tıpkı yeni kurulan Kongo Leopoldville gibi koalisyon da kırılgan bir yapıdaydı. Lumumba'nın başbakanlığında kurulan hükümette önemli bakanlıklar kabile ve bölge partilerinin elindeydi. Bu partilerin en önemli temsilcilerinden Tshombe federal bir devlet yapısı talep ederken Lumumba bunun dış güçlerin müdahalesine açık ve

³⁰ **Ibid.**, s. 226-227.

³¹ Ataöv, **op. cit.**, s. 440.

³² Leo Zeilig, **Patrice Lumumba: Africa's Lost Leader**, London, Haus, 2008, s. 77.

parçalanmaya uygun bir Kongo doğuracağı görüşündeydi.³³ Bağımsızlık günü Belçika Kralı Badouin'in de katılımıyla gerçekleşen törende Kralın yaptığı konuşma Belçika'nın sömürge sonrası dönemde paternalistik yönetim anlayışını devam ettirme ve Kongo'nun iç işlerine karışma isteğini ortaya koyuyordu. Çünkü, hala Kongoluların kendi kendilerini yöneteceklerine dair bir inançları yoktu ve en önemlisi Katanga'daki ekonomik haklarını kaybetmekten korkuyorlardı. Kasavubu Belçikalılara minnetarlığını sunarken, Lumumba Kongo topraklarında Belçikalıların artık bir işinin kalmadığını söylüyordu. Salondaki herkeste şok etkisi yaratan bu sözlerden sonra Lumumba'nın iktidarının çok uzun sürmeyeceği anlaşıldı.³⁴ Belçikalıların Lumumba'yla anlaşma olasılıkları neredeyse kalmamıştı.

Bağımsızlık ilanının hemen ardından Atlantik kıyısındaki liman şehri Matadi'de siyah askerler beyaz subaylara karşı bir isyan başlattı. İsyanın nedeni, bağımsızlığın tanınmasına rağmen Belçikalı subayların ordudaki görevlerini bırakmamalarıydı. Yuvarlak Masa Toplantısı'nda alınan karara göre Belçikalı subayların yerlerine geçecek olan Kongolu askerler gerekli eğitimi aldıktan sonra Belçikalılar ülkelerine geri dönecekti. Ancak, ordunun Afrikalılaştırılması için Belçikalılar tıpkı diğer işlerde olduğu gibi acele etmediler. Kongo'da beş yıl sürecek olan krizin ilk fitili böylelikle ateşlendi. Lumumba, 8 Temmuz'da ordunun üst kademelerindeki bütün beyazları görevden aldığını açıkladı; ordunun başına da eski bir albay olan ve o tarihte devlet bakanlığı görevini sürdüren Joseph-Désiré Mobutu'yu getirdi. Kongo Cumhuriyeti'nin karşılaştığı ilk kriz atlatılmış gibi görünüyordu. Ancak 11 Temmuz günü Matadi bölgesinden bütün Avrupalı yerleşimciler ayrıldıktan sonra Belçika savaş

³³ Ataöv, **op. cit.**, s. 441.

³⁴ Zeilig, **op. cit.**, s. 80-86.

gemileri ve uçakları saldırıya geçti. Aynı gün, Moise Tshombe Katanga'nın yeni kurulan cumhuriyetten ayrıldığını ilan etti. 12 Temmuz'da Belçika güvenliği sağlamak için Katanga'ya asker gönderdi.³⁵ Merkezi hükümet, BM'nin olaya acilen müdahale etmesini talep etti ve kriz uluslararası bir boyut kazandı. Lumumba ilk olarak ABD'ye yardım çağrısında bulundu ancak olumlu cevap alamayınca Nikita Krusçev'den yardım istedi. Lumumba'nın isteğini karşılıksız bırakmayan Moskova yönetimi krize müdahale etmesi için ufak bir askeri birliği Kongo'ya gönderdi. Bunun üzerine Leopoldville'de bulunan CIA temsilciliğinin şefi olan Lawrence Devlin Lumumba'yı tehlikeli bir komünist olarak Washington'a bildirdi ve Lumumba'nın görevden alınmasına giden süreç başladı.

Bağımsızlıktan 11 gün sonra patlak veren Kongo Krizi ve BM'nin süreci iyi yönetememesi Sovyetler Birliği'nin düşük seviyede de olsa Kongo'da yaşananlara müdahil olmasına yol açtı. Artık, Batı'nın zihninde Lumumba ve yandaşları "azılı komünist unsurlar" olarak yer etmişti. Çünkü, Sovyet yardımını talep edenlerin başını Lumumba çekiyordu. Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın altın kuralı devreye girdi ve Sovyet tehdidinin ortaya çıktığı her yerde olduğu gibi ABD Kongo krizine de müdahil oldu.³⁶ Kongo'nun CIA şefi olan Lawrence Devlin, Washington'a acil bir mesaj yolladı ve ülkenin giderek Küba'ya benzer bir hal aldığını söyledi.³⁷ Yapılan Ulusal Güvenlik Kurulu toplantısının ardından Lumumba'nın başbakanlık görevinden uzaklaştırılması

³⁵ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetlerarası Örgütler**, Üçüncü Baskı, İstanbul, ALFA Yayınları, 2007, s. 218.

³⁶ 1959 yılında Üçüncü Dünya'dan bir ülkede, Küba'da komünist devrimin gerçekleşmesi ABD'de bir paranoyaya neden olmuştu. Afrika'nın kalbi olan Kongo'yu kaybetmeyi göze alamayan ABD, Soğuk Savaş'ın her anlamda doruk noktası olan 1960'ların başında, Domuzlar Körfezi Çıkartması, Berlin Duvarının örülmesi, U2 casus uçağının düşürülmesi, Küba Füze Bunalımı gibi geniş çaplı krizlerle uğraşırken CIA aracılığıyla da Kongo'da olup bitenlere müdahil olmaya başladı.

³⁷ Peter J. Schraeder, **United States Foreign Policy Toward Africa**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 56.

kararı çıktı. Ertesi gün, 19 Ağustos'ta, Devlin, Washington tarafından Lumumba operasyonunu yürütmekle görevlendirildi. Devlin, Leopoldville'deki CIA karargahından Washington'daki merkeze yollanan telgrafta Lumumba'nın klasik bir komünist gibi ülkeyi yönettiğini iddia etti. Ancak, Lumumba'ya yöneltilen bütün bu suçlamalar asılsızdı ve Sovyetler Birliği'nin de bölgede güçlü bir müdahalesi olmadığı çok açıktı.³⁸ Bağımsızlığın hemen sonrasında başlayan kriz bir Soğuk Savaş bunalımına dönüştü ve Lumumba 5 Eylül'de ABD'nin baskıları sonucu Cumhurbaşkanı Joseph Kasavubu tarafından görevden alındı ve ev hapsine mahkum edildi. 14 Eylül 1960'ta Mobutu gerçekleştirdiği askeri darbeye yönetimi ele geçirdi.

13 Aralık 1960'ta Lumumbist bir politikacı olan Antoine Gizenga Lumumba'nın en güçlü olduğu şehir Stanleyville'de alternatif bir hükümet kurduğunu ilan etti. Kongo'da bağımsızlık rüzgarı yerini uluslararası bir krize bırakırken ülkenin seçilmiş ilk başbakanı olan Lumumba, ev hapsinden Gizenga'nın yanına kaçarken yakalandı ve hapisaneye konuldu. Lumumba, CIA yetkilileri aracılığıyla en büyük düşmanı olan Tshombe'ye teslim edildi ve 17 Ocak 1961'de asit fiçisine atılarak öldürüldü.³⁹ Lumumba'nın ölümü sonrası SSCB ve bazı Güvenlik Konseyi üyeleri Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'ün süreci başarıyla yönetemediği için istifasını istediler. Dünya çapında gösteri ve yürüyüşler düzenlenirken Gizenga önderliğindeki Stanleyville hükümeti komünist ülkeler tarafından Kongo'daki tek meşru otorite olarak tanındı ve Sovyetler Birliği bu hükümete yardıma bulunacağını açıkladı.⁴⁰ Lumumba'nın öldürülmesinin ardından Gizenga da ABD'nin desteklediği Mobutu tarafından

³⁸ **Ibid.**, s. 56.

³⁹ Kongo Krizi ve Lumumba suikasti hakkında detaylı bilgi için bkz: Jeanne M. Haskin, **The Tragic State of the Congo: From Decolonization to Dictatorship**, New York, Algora Publishing, 2005, s. 23-38 ve Zeilig, **op.cit.**, s. 114-129.

⁴⁰ Schraeder, **op. cit.**, s. 59.

yakalandı ve hapse konuldu.⁴¹ Böylece ayrılıkçı hareketlerden birine son verildi. Katanga'daki ayrılıkçı hareket ise BM Barış Gücü'ne karşı düzenlenen saldırılar sonrası uzun süreli çatışmalar ve pazarlıklar sonucu 21 Ocak 1963'te sona erdirildi.⁴² Ancak, bölgede Tshombe etkili olmaya devam etti ve Temmuz 1964'te Kongo Cumhuriyeti'ne başbakan seçildi.⁴³ Tshombe, Batı'nın Kongo Krizi sırasında kimi zaman karşısında kimi zaman yanında olan bir isimdi. Özellikle, komünist hareketler karşısında ABD Tshombe'yi bir maşa olarak kullandı. Katanga'da yürütülen savaş ise tamamen bölgedeki maden yataklarına merkezi hükümetin mi yoksa ayrılıkçı Katanga'nın mı sahip olacağı sorunu üzerinden devam etti.

Kongo Krizi sırasında Katanga ve Stanleyville ayrılıkçı hareketlerinin yanında 1960-62 yılları arasında Güney Kasai otonom bölgesi ve 1964'te Kongo'nun güneybatısındaki Kwilu şehrinde Simba İsyanı sırasında kısa süreli ayrılıkçı hareketler başgösterdi. Simba İsyanı Doğu ve Batı kamplarını karşı karşıya getiren bir isyan olarak önemlidir. ABD ve Belçika'nın desteklediği Tshombe, Çin, Sovyetler Birliği ve Küba'nın desteklediği Pierre Mulele önderliğindeki Maoist Simba savaşçılarının isyanını bastırmaya çalıştı. Belçika ve ABD tarafından düzenlenen hava operasyonları sonrası Simba İsyanı bastırıldı.

Dönemin en önemli siyasi liderlerinden biri de Laurent-Désiré Kabila'ydı. Kabila, Lumumba'nın katili olan Moise Tshombe'ye karşı Katanga'da silahlı mücadele yürüttü. Kabile siyasetinden uzak durmak isteyen ve marksist-leninist örgütlenme modelini benimseyen Kabila, 1964'te Stanleyville'de Ulusal Bağımsızlık Konseyi

⁴¹ Gizenga 1962-1965 yılları arasında iki kez hapsedilirken, 1965 Kasım'ından 1992 yılına kadar sürgüne gönderildi. Bkz: Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 102-105.

⁴² Schraeder, **op. cit.**, s. 65-66.

⁴³ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 105-106.

saflarına katıldı.⁴⁴ Mobutu'nun ikinci askeri darbeyi gerçekleştirip yönetime el koyduğu 1965 yılında Kinşasa'ya karşı yeni bir ayaklanma örgütlemek için Kivu eyaletine giden Kabila, Arjantinli devrimci Ernesto Che Guevara'nın aynı yıl Afrika'ya düzenlediği ziyarette işbirliği yaptığı isimlerin başında geliyordu. Che Guevara'nın Kongo topraklarına geliş amacı Afrika'nın kalbinde Küba tipi bir devrimi örgütlemek ve yapılacak olan devrimin bütün bölge halklarına örnek olmasıydı. Ancak, Che Guevara'nın ve Kabila'nın Küba tipi devrimi gerçekleştirmek için sarf ettiği çabalar karşılıksız kaldı. Çünkü, henüz bağımsızlığını kazanan Kongo halkının devrime olan isteksizliğinin yanında devrimi örgütlemek için yeterli sayıda eleman ve maddi kaynak bulunmuyordu.

Kongo bağımsız bir cumhuriyet olarak kurulduğunda Belçika sömürge yönetimi bağımsızlığı plansız, programsız bir şekilde vermekle suçlandı. Bağımsızlık sonrası yaşanan krizde de bu durumun gerçekliği ortaya çıktı. Kriz, askeri müdahalelerle bastırılırken Kongo'da isyanlar, ayrılıkçı hareketler zaman zaman büyük sorunlar yarattı ve bir türlü istikrarlı bir siyasal hayat sağlanamadı. 1965 yılında barış ortamı ülke genelinde kısmen sağlanırken, Mart-Nisan aylarında Tshombe ve Kasavubu'nun başını çektiği iki kamp seçimlerde karşı karşıya geldi. Tshombe liderliğindeki Kongo Ulusal Topluluğu seçimi kazandı. Ancak, kurulan hükümet Eylül ayına kadar ayakta kaldı. Kongo Krizi'nin sona ermesinin ardından yapılan seçimlerde bir türlü barış ortamının sağlanamamasını bahane eden Mobutu, 21 Kasım 1965'te ikinci askeri darbeyi gerçekleştirerek yönetimi yeniden ele geçirdi ve ülkedeki bütün siyasi partileri, dernekleri ve sendikaları kapattı.

⁴⁴ Prunier, **op.cit.**, s. 114.

2. Tek Parti Rejiminin Sağlamlaştırılması ve Angola İç Savaşı'nın Zaire'ye olan Etkileri (1965-1980)

a. Siyasal Gelişmeler: Zaireleştirme Hamleleri

1970 Kasım'ında gerçekleştirilen seçimlerden sonra Mobutu'nun partisi Devrim İçin Halk Hareketi (Mouvement Populaire de la Révolution) siyaset alanını tamamiyle tekeline aldı ve Kinşasa yönetimi tarafından devletin partisi ilan edildi. Kadın, işçi, öğrenci ve gençlik örgütlenmeleri partinin ayrı birer kolları olarak bağımsızlıklarını yitirdiler; özerkliğini korumayı başaran tek sivil toplum hareketi katolik kilisesiydi.⁴⁵ Zaireleştirme hamlelerinde mekanlara ve insanlara verilen Hristiyan isimlerinin yasaklanması kiliseyi toplumsal yönden zayıflatmayı amaçlayan hamlelerdi. Ancak daha sonraki yıllarda görüleceği üzere kilise, üzerindeki baskı sayesinde, güç kazanarak halkın umudu haline gelecekti. Mobutu iktidara gelir gelmez nasıl bir yönetim şekli uygulayacağını en baştan belli etti. Popülist politikalarla halkı oyalayan Mobutu ABD'nin askeri ve ekonomik desteğiyle yolsuzluğa, elitizme ve neopatrimonyalizme⁴⁶ dayalı tek parti yönetimini sağlamlaştırdı. Afrika'daki

⁴⁵ Georges Nzongola-Ntalaja, **The Congo: From Leopold to Kabila: A People's History**, London, New York, Zed Books, 2002, s. 172-173.

⁴⁶ Neopatrimonyalizmin üç temel özelliği: Kamu ve özel alanlar arasındaki ayrımın zayıf olması ya da hiç olmaması, dikey bağların yatay bağlar üzerinde üstün olması (soybağı, kabile ya da din değerlerinin toplumu yöneten seçkin kesimi belirlemesi ve bunların halkın geri kalanı üzerinde mutlak üstünlüğü) ve kişiselciliktir (gücün tek bir kişide toplanması). Bkz: Tam O'NEIL, "Neopatrimonialism and public sector performance and reform' Good Governance," **Aid Modalities and Poverty Reduction: Linkages to the Millennium Development Goals and Implications for Irish Aid**, Research project (RP-05-GG) of the Advisory Board for Irish Aid, Background Note 1, Eylül 2007., s. 3-4.

jeostratejik gerilimi lehine çevirmeyi başararak Soğuk Savaş boyunca ABD'nin bölgedeki gerilimlere dahil olduğu her çatışmaya askeri ve siyasi gücüyle dahil oldu. İki süpergüç arasında paylaşılan Afrika'nın bağımsızlığını yeni kazanmış zayıf devletleri ekonomik yardımlara dayalı sanayileşme ve kalkınma modeli izlediler.

Tek parti rejimlerinin Afrika'da yaygınlaştığı bu dönemde siyasal gelişmeler kadar ekonomik ve kültürel gelişmeler de ön plana çıktı. Kültürde ve ekonomide millileştirme hareketleri başladı. Sömürge yönetimi altında “uygarlaştırılan, Hristiyanlaştırılan” Afrika toplumunda öze dönüş hareketleri başladı. Kültürel radikalleşme hareketlerini ekonominin millileştirmesinde bir araç olarak kullanan diktatörler, ulusal ekonomik zenginlikleri kendi mülkleri gibi talan etmeye başladılar.⁴⁷ Sömürge güçlerinin mirası olan “yağma ekonomisi,” 1970’lerde Afrikalı diktatörlerin de kullandığı bir yöntem haline geldi. Petrol ve maden kaynakları bu dönemde yönetici sınıf tarafından sömürüldü.

1971 yılında ülkenin adını Zaire⁴⁸ olarak değiştiren Mobutu 1973 yılında “Zaireleştirme” adı verilen ve daha sonra Mobutizm olarak da anılacak bir dizi ekonomik, siyasi ve kültürel reformu uygulamaya koydu. Zaireleştirme hareketiyle sadece ülkenin adını değiştirmekle kalmadı çok sayıda eyaletin ve şehrin ismini de değiştirdi. Kongo’yu sömürgeleştiren Belçika Kralı Leopold’ün adıyla anılan başkentin ismi 1967 yılında Leopoldville’den Kinşasa’ya dönüştürüldü. Sömürge

⁴⁷ Ancak, burada vurgulanması gereken önemli bir nokta bu eğilimlerin sadece Afrika’ya özgü nitelikte olmamasıdır. Diktatörlük, iç savaş ve yolsuzluk gibi olgular Soğuk Savaş döneminde Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika’da da kendisine yayılma alanı bulan olgulardır. Bkz: Erik Gilbert ve Jonathan T. Reynolds, **Africa in World History: From Prehistory to the Present**, İkinci Baskı, New Jersey, Pearson, 2008, s. 391.

⁴⁸ Mobutu’nun ülkenin adını Zaire olarak değiştirmekteki amacı aslında ülkenin otantik-yerli ismiyle anılma çabasıdır. Ancak, bölgeye Zaire ismini 15. ve 16. yüzyıllarda Kongo havzasında bulunan Portekizliler koymuştur. Bkz: Turner, **op.cit.**, s. 62.

yönetiminin koyduğu Hristiyan isimlerin yerine şehirlere orijinal isimlerini veren Mobutu, kendi isminden Joseph-Désiré'yi çıkardı ve Mobutu Sese Seko olarak anılmaya başladı.⁴⁹ Otantik milliyetçilik olarak da adlandırılan bu hareketin başka bir sonucu Kongoluların isimleri ve giyim şekillerinin değişmeleri oldu.⁵⁰ Sömürge yönetiminin kültürel mirasının bu politikalarla Zaire insanının zihninden silinip atılması hedeflendi. Yeni bir toplum yaratmak isteyen Mobutu değişimi kendisinden başlattı. Kendisini sömürge yönetimi altında özgüvenini yitiren halkın kurtarıcısı olarak gören Mobutu'nun "büyülü bastonu" ve leopar derisi şapkası adeta gücünün sembolü olarak öne çıkıyordu.⁵¹

Mobutu'ya göre, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Zaire, madenlerin millileştirilmesiyle birlikte bundan sonra kaderini kendisi belirleyecekti.⁵² Ancak, bu durum uygulamada böyle değildi ve Mobutu millileştirdiği madenleri kendi tekeline alarak iktidarını sağlamlaştırdı. Mobutu'nun Zaire'de uyguladığı yönetim kendine has bir yönetim gibi adlandırılrsa da Afrika'daki diğer diktatörlüklerden farklı değildi. Devlet aygıtını kullanarak kendisini, ailesini ve yakın çevresini zenginleştirmesi yönetiminin karakteristik özelliklerindendi.⁵³ Mobutu, 32 yıllık yönetimi boyunca bu seçkin yönetim anlayışının yanında, Schraeder'in tanımıyla açıklarsak "devletin malvarlığını sistematik bir şekilde küçük bir seçkin yönetici sınıfın zimmetine

⁴⁹ Peter J. Schraeder, **African Politics and Society: A Mosaic in Transformation**, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000, s.178.

⁵⁰ **Idem.**

⁵¹ Berkeley, **op.cit.**, s. 111.

⁵² Jermaine O. McCalpin, "Historicity of a Crisis: The Origins of The Congo War," **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 42.

⁵³ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 141.

geçirdiği”⁵⁴ bir yönetim olan *kleptokrasinin* gereklerini yerine getirdi.⁵⁵ Mobutu’nun seçkin politikalarının altında yatan siyasi neden sömürge döneminden kalma üçlü devlet-kilise-şirket yapısının yerine kendi yarattığı bir kapitalist sınıfı koymaktı.⁵⁶

Mobutu bu dönemde gücünün doruklarındaydı ve ülke gelirlerini dilediği gibi harcadı. Zaire’nin dört bir yanında saraylar yaptırdı, Avrupa’nın lüks tatil yerlerinde mülkler satın aldı. Ayrıca, İsviçre’deki banka hesaplarına sürekli olarak hazineden para aktardı. Bütün bunlara seyirci kalan Batılı finans kaynaklarıysa komünizm tehdidinin karşısında duran Mobutu’dan faydalanmak amacındaydı.⁵⁷ Bu dönemde ortalama bir Zaireli yılda 325 dolar kazanırken⁵⁸ Mobutu ve yakın çevresi ülke gelirinin % 40’ını elde ediyordu.⁵⁹ Mobutu iktidardan düşerken halkın kendisine duyduğu öfkenin başlıca kaynaklarından birisi de yolsuzluğa dayalı bu seçkin yönetim anlayışı olacaktı.

b. Ekonomik Gelişmeler: Madenlerin Millileştirilmesi

Kongo Havzası’ndaki zengin yeraltı kaynakları⁶⁰ 19. yüzyılda ilk olarak İngiliz kaşif Stanley’in ilgisini çekti. 1885 Berlin Konferansı’nda II. Leopold’ün Kongo

⁵⁴ Schraeder, **African Politics and...**, s. 187.

⁵⁵ Claude Kabemba, “The Democratic Republic of Congo,” **Big African States**, Christopher Clapham, Jeffrey Herbst ve Greg Mills (ed.), Johannesburg, Wits University Press, 2006, s. 103.

⁵⁶ Turner, **op.cit.**, s. 34.

⁵⁷ Todd J. Moss, **African Development: Making Sense of the Issues and Actors**, Boulder, Lynne Rienner, 2007, s. 43.

⁵⁸ **Ibid.**, s. 91’den Dünya Bankası verileri.

⁵⁹ Turner, **op.cit.**, s. 34.

⁶⁰ Kongo Havzası’nda bulunan en önemli madenler: Bakır, kobalt, altın, elmas, koltan, çinko, kalay, tungsten. Bkz: CIA Factbook Demokratik Kongo Cumhuriyeti ekonomik verileri,

Havzası'nı şahsi mülkü olarak ele geçirme çabasının altında da aynı ekonomik neden yatmaktaydı. Belçika, Kongo'daki sömürge yönetimi boyunca madenleri sömürgeci metropole taşıyarak kendisine büyük bir gelir kaynağı sağladı. Sömürge sonrası dönemde adeta ABD'nin bir uydusu haline gelen Zaire'de madenlerin millileştirilip uluslararası serbest pazarın hizmetine açılması için Washington yönetimi Mobutu'ya baskı uyguladı. Mobutu, Zaireleştirme politikalarıyla ülkede tekel haline gelmiş olan Belçika'nın "Union Minière" adlı maden şirketinin sınırdışı çıkmasını istedi. Belçika, Shaba'daki⁶¹ maden imtiyazlarını kaybetmemek için çeşitli yaptırımlar uyguladı, ancak ABD bu konuda Mobutu'ya yardımcı oldu ve madenlerin millileştirmesi gerçekleştirildi.⁶² 1973 yılında "Gécamines" adlı milli maden şirketi bakır işletmelerini devraldı.

1968-1974 yılları arasında Zaire ekonomisi altın yıllarını yaşadı. Vietnam Savaşı yüzünden yükselen bakır fiyatları Zaire ekonomisini olumlu etkiledi. Gayrisafi milli hasılda 1967-1970 yılları arasında % 10 oranında, 1970-1973 arasında % 5 oranında büyüme gerçekleşti.⁶³ Mobutu, Zaire'yi küresel ekonomiye eklemlenmeye çalışırken 1973'te petrol krizi patlak verdi ve küresel piyasalarda petrol fiyatları büyük bir hızla arttı.⁶⁴ Krizin en çok etkilediği ülkelerden biri de Zaire'ydi.⁶⁵

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>, (erişim tarihi: 21.02.2015).

⁶¹ Eski adıyla: Katanga

⁶² Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 147-148.

⁶³ *Ibid.*, s. 148.

⁶⁴ 1973'te 2.7 dolar olan ham petrolün varil fiyatı 1980'de 35.5 dolara yükseldi. Bkz: Statista, "Average prices for OPEC crude oil from 1960 to 2015 (in U.S. dollars per barrel)," <http://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>, (erişim tarihi: 14.07.2015).

⁶⁵ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 124.

1974 yılının başında Zaire bakırının tonu 3.380 dolardan alıcı bulurken yaklaşık üç buçuk ay sonrasında 1.350 dolardan alıcı bulabildi.⁶⁶ Afrika ülkeleri bu dönemde hala dışarıya bağımlı ekonomi politikası izliyorlardı. Çok sayıda Afrika ülkesi ihracatını bir ya da iki ürün üzerinden gerçekleştiriyordu ve Zaire de bu ülkelerden biriydi.⁶⁷ Büyük bir bölümü tarımla geçinen Afrika ülkelerinde gübre fiyatları da zamlandı.⁶⁸ Afrika insanı için büyük bir iş alanı olan tarım sektörü petrol fiyatlarında yaşanan artışların yanında tek parti rejimlerinin tarımı geri plana atıp sanayileşmeye odaklanması sonucu büyük darbeler aldı.

Zaire'nin en önemli gelir kalemlerinin başında gelen tarım ürünleri Mobutu döneminde önemini büyük ölçüde yitirdi. Uluslararası pazarda daha ucuza mal edilen tarım ürünleri Zaire'de yetişen tarım ürünlerinin yerini alırken ürün çeşitliliği azaldı. Tarım sektörüyle uğraşan çiftçiler işlerini kaybederken maden sektörünün önemi büyük ölçüde arttı.⁶⁹ Yaşanan ekonomik kriz sonrası bakır üretimi karlılığını yitirdi. Aynı dönemde büyük tahribata uğrayan ve geri plana atılan tarım üretiminden de zarar eden Zaire'de ekonomik çöküş kaçınılmazdı. Zaire'de sanayileşme ve kalkınma hamlelerinin doğru yapılmadığı ortadaydı.

Petrol krizi ve tek ürüne bağlı ekonominin yanında yönetici sınıfın ülkeyi yolsuzluğa dayalı ekonomi politikalarıyla yönetmesi bu dış borç krizlerinin en önemli

⁶⁶ McCalpin, **op.cit.**, s. 43.

⁶⁷ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 124. Ayrıca, bağımsızlığın kazanıldığı 1960 yılında ihraç edilen yeraltı kaynaklarının diğer ihraç ürünlerine oranı % 42'yken, bu oran 1977 yılında % 71'e yükseldi ve Zaire'nin tek ürüne (bakır) bağımlılığı arttı. Bkz: The World Bank, World Development Report 1980, New York, Oxford University Press, 1980, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5963>, (erişim tarihi: 26.04.2015), s. 126.

⁶⁸ Martin Meredith, **The Fate of Africa: A History of Fifty Years of Independence**, New York, Public Affairs, 2005, s. 276-277.

⁶⁹ Alex Thomson, **An Introduction to African Politics**, London, New York, Routledge, 2004, s. 219.

iç nedenlerindendi. Maden gelirleri Mobutu ve çevresindeki küçük bir seçkin sınıf arasında paylaşılacaktı. Mobutu'nun hayalindeki kapitalist sınıf bu sayede ortaya çıkacaktı. Mobutu'nun serveti yönetimi boyunca beş milyar dolara kadar ulaşmıştı ve Batı'nın gelişmiş ülkeleri Belçika, Fransa, İtalya ve İsviçre'de şatoları vardı.⁷⁰

1975'te Vietnam'dan ABD birlikleri geri çekilirken petrol krizi dünyanın hemen her yerinde etkisini hissettiriyordu. 1980'lerde yaşanacak dış borç krizlerinin temeli bu dönemde atıldı. Bakır fiyatlarında yaşanan düşüşün ardından ekonomisi zor durumda kalan Zaire, ABD'den ekonomik yardımlar talep etmeye devam etti. Mobutu'nun imdadına bir kez daha Soğuk Savaş dönemi anlaşmazlıklarından biri yetişti. Angola, 1974'te bağımsızlığını Portekiz'den aldıktan sonra kendisini bir iç savaşın içerisinde buldu.⁷¹ Zaire'nin güneybatı sınırında gerçekleşen bu savaşı Mobutu kendi lehine kullanmayı başardı ve ABD'nin bölge politikalarına uyumlu görüntüsünü bozmayarak yardımların devamlılığını sağladı.⁷² Zaire'nin Batı yanlısı güçlere sağladığı bu desteğin karşılığında IMF yardımları aracılığıyla ekonomisi iflastan kurtarıldı.⁷³

⁷⁰ Schraeder, **African Politics and...**, s. 187.

⁷¹ 1975 yılında başlayan Angola İç Savaşı'nda Mobutu, ABD ile paralel bir politika izleyerek, UNITA ve FNLA (Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi - Frente Nacional de Libertação de Angola) birliklerini destekledi. Soğuk Savaş boyunca uyguladığı Batı yanlısı anti-komünist politikayı sürdürdü. Bkz: Schraeder, **United States Foreign...**, s. 84.

⁷² **Ibid.**, s. 83.

⁷³ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 131.

c. Dış Politika Gelişmeleri: Shaba İsyanları ve ABD Politikasında Dönüşüm

8 Mart 1977’de ülkenin en önemli maden yatağı olan Shaba bölgesinde⁷⁴ MPLA (Angola’nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi - Movimento Popular de Libertação de Angola) ve Sovyetler Birliği destekli ayrılıkçı bir isyan çıktı. İsyanın arkasında yatan temel neden maden yataklarının kimin kontrolü altında olacağıydı. Bağımsızlık sonrası yaşanan krizin bir benzeri tekrar yaşanıyordu. O dönemde Batı destekli Tshombe’nin etkisi altında olan Shaba halkı 1977’de komünist ülkelerin desteklediği bir grup olan FNLC (Kongo’nun Ulusal Özgürlüğü Cephesi - Front National pour la Libération du Congo) aracılığıyla bir kez daha ayrılıkçı bir hareketin etkisi altında kaldı.⁷⁵ FNLC adlı komünist grup Angola topraklarında eğitim almış ve Kongo Krizi’nde Kinşasa’ya karşı isyan eden Katangalı Jandarmalar’ın (Katangan Gendarmes) eski üyelerini barındıran bir silahlı mücadele örgütüydü.⁷⁶ Bu isyanı bastırırken Mobutu’yu en büyük Batılı müttefiki ABD’nin yanı sıra Çin de destekledi.⁷⁷ Ancak, ABD yardımı çok kısıtlı kaldı ve Kinşasa tarafından yeterli bulunmadı.

⁷⁴ Shaba bölgesi Zaire’nin en büyük maden yataklarının bulunduğu ve dolayısıyla ekonomik anlamda en önemli bölgesiydi. Zaire’nin toplam ihracatının % 75’ini Shaba bölgesinden çıkarılan madenler sağlıyordu. Bkz: Schraeder, **African Politics and...**, s. 277.

⁷⁵ Shaba’da yaşayan ve ayrılıkçı harekete destek veren en büyük etnik grup olan Lundaların kökeni 17. ve 19. yüzyıllar arası merkezi eski adıyla Katanga olan bir krallığa dayanır. 1977 sınırlarına göre Angola, Zaire ve Zambiya’da bu krallığın eski toprakları bulunur.

⁷⁶ Mobutu iktidarı sırasında Batı’nın gözünde önemini yitiren Tshombe’nin etkisi eski adıyla Katanga, Zaireleştirme sonrası adıyla Shaba’da, kalmamıştı. 1965 yılında gerçekleşen darbe sonrası İspanya’ya kaçan Tshombe 1969 yılında hayatını kaybetti. Tshombe’nin ordusunda savaşan eski askerler saf değiştirerek komünist bir yapılanma içerisinde Batı destekli güçlere karşı isyan ettiler.

⁷⁷ İsyan, Doğu ve Batı güçlerini karşı karşıya getirmesinin yanında Sovyet-Çin gerilimini de yansıtan bir niteliğe sahipti.

İsyandan hemen önce Ocak 1977’de ABD’de Başkan Jimmy Carter yönetime geldi ve geleneksel Afrika politikasında bir değişikliğe gitti. Washington artık komünizme karşı mücadele eden yerel güçlere silahlı yardımda bulunmayı ön planda tutmayacak ve daha çok insan haklarının korunması ve insanı değerlerin yüceltilmesi amacıyla yardımlar yapacaktı.⁷⁸ Bu yeni politika Birinci Shaba İsyanı sırasında uygulamaya kondu; ABD’nin Zaire’ye olan desteği kısıtlı kaldı ve daha önceden yapılmaya başlanan ekonomik yardımların bir devamı olarak savunuldu. Washington’ın politikası Afrika Bürosu ve CIA yetkilileri tarafından eleştirildi.⁷⁹ Kinşasa yönetimi Çin, Belçika, Fransa, Fas, Mısır ve Sudan’dan aldığı destekle 26 Mayıs 1977’de isyanı bastırabildi.

Birinci Shaba İsyanı sonrasında, Carter yönetimi, Kinşasa’ya insan hakları ihlallerine son vermesi için baskıda bulundu. Ayrıca, demokratik reformların hayata geçirilmesini ve tek parti sisteminin sona erdirilmesini talep etti.⁸⁰ Ancak bu yaklaşım yeni bir görüş ayrılığına yol açtı ve Afrika Bürosu, Pentagon ve CIA yetkilileri tarafından eleştirildi. Çünkü, Kinşasa’daki ABD yanlısı yönetimin istikrarsızlaştırılmasından ve yerine komünizm yanlısı bir yönetimin geçmesinden korkuluyordu.⁸¹

İsyan bastırıldıktan yaklaşık bir yıl sonra 11 Mayıs 1978’de bir öncekinin benzeri olan Angola destekli “İkinci Shaba İsyanı” başladı. Ancak ilk isyanın aksine bu sefer Zambiya’dan Shaba’ya giren FNLC birlikleri en önemli maden merkezi olan Kolwezi’yi ele geçirdi. Bölgedeki Amerikan ve Avrupalı sivillerin güvenliğinin

⁷⁸ Schraeder, *Unites States Foreign...*, s. 87.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 87-88.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 89-90.

⁸¹ *Ibid.*, s. 90.

sağlanması ve tehlikeye düşen Mobutu iktidarının güvence altına alınması için önce Belçikalılar (17 Mayıs), sonra da Fransızlar ve Zaireliler (18 Mayıs) ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'ne askeri müdahale çağrısında bulundu.⁸² Carter döneminde ortaya konan dış politika ilkelerinde geri adım atıldı ve Beyaz Saray'la Ulusal Güvenlik Konseyi arasında mütabakat sağlandı. Fransa ve Belçika'nın önderliğinde gerçekleştirilen Kırmızı Ejder Operasyonu'na (Opération Dragon rouge) destek olan ABD birlikleri sayesinde isyan bastırıldı.⁸³

Bu iki isyandan çıkarılan bazı sonuçlar vardı. Zaire açısından bakıldığında Kinşasa yönetiminin başkente uzak bölgelerde etkinliği çok sınırlıydı. İlk isyanda yaklaşık 3.000 FNLC militanı varken, ikinci isyanda da hemen hemen aynı sayıda militan vardı fakat Kinşasa'nın bu isyancılara gücünün yetmediği çok açıktı. ABD açınsındansa yöneticiler ne kadar demokrat ve barış yanlısı olursa olsun Soğuk Savaş şartlarını gözeterek hareket etmek zorunda kalabiliyorlardı. Afrika Bürosu, Ulusal Güvenlik Konseyi, Dışişleri Bakanlığı, CIA ve Pentagon'a karşı Beyaz Saray'ın bazı durumlarda eli kolu bağlı kalabiliyordu. Carter'ın uygulamaya çalıştığı demokratik reformların amacı Batı'nın uydusu olan ve tek parti rejimiyle yönetilen Zaire'yi çok partili hayata geçmiş demokratik bir ülke haline getirmektir. Ancak bu durum 1979'da Carter yönetiminin değişen Afrika ve Zaire politikasının sonucunda yaklaşık çeyrek asır ertelenecekti. Başkanlık koltuğuna oturduğunda Nixon ve Ford dönemleri dış politikasında değişikliğe giden Carter, 1979 yılında yaşanan iki önemli gelişme sonrası dış politikada insan haklarını ön plana çıkaran barışçıl tavrından vazgeçmek zorunda kaldı. İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonucu 1980

⁸² **Ibid.**, s. 91-92.

⁸³ **Ibid.**, s. 92.

yılında Carter kendi adıyla anılan doktrini açıkladı. ABD, yeniden Ortadoğu’da savaş pozisyonu alırken, Afrika ve Zaire geri plana itildi. Carter sonrası başkanlık koltuğuna oturan Ronald Reagan yönetiminde Afrika neo-liberal politikaların uygulandığı bir deneme tahtası halini alacaktı.

B. EKONOMİK KRİZ YILLARI VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI (1980-1989)

1979 yılında İran İslam Devrimi’nin ardından patlak veren ikinci petrol krizi sonrası Sahra-altı Afrika ülkelerinin ekonomileri büyük bir çıkmaza girdi. Petrol fiyatlarında yaşanan artış sonucu petrole sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler ve azgelişmiş ülkelerde ihracat çok düşük seviyelerde yapılabildi. Bu krizin ardından Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük bölümü Batılı finans kuruluşları aracılığıyla neo-liberal düzene eklemlendi. Afrika ülkelerinin yaşadığı dış borç krizinin benzeri 1973’ten sonra bakır fiyatlarında yaşanan büyük düşüş sonucu ekonomisi yerlebir olan Zaire’de yaşandı. IMF tarafından Afrika’ya dayatılan yapısal uyum programları kıta genelinde büyük bir ilgi çekerken bu durum Soğuk Savaş süresince ABD’nin kıtadaki en önemli müttefiklerinden biri olan Zaire’de de farklı olmadı ve Kinşasa yapısal uyum programlarını itirazsız kabul etti.

Yapısal uyum programları ilk olarak 1981 yılında Dünya Bankası’nda danışman olarak görev yapan Elliot Berg tarafından hazırlanan ve *Berg Raporu*⁸⁴ adı verilen bir

⁸⁴ Berg Raporu yayınlanmadan önce, 1979 yılında, ilk olarak Senegal IMF ile ekonominin liberalleştirilmesi karşılığında yardım almak için pazarlık masasına oturdu. Senegal’i, 1980’de Kenya ve

raporla Afrika'ya uyarlandı.⁸⁵ Sadece 1980-1989 arası dönemde 36 Sahra-altı Afrika ülkesinde 241 yapısal uyum programı başlatıldı.⁸⁶ Yapısal uyum programları devlete azaltılmış bir rol biçerken makroekonomik istikrar, ekonomi-politik reformlar ve kamu sektörünün yeniden yapılandırılması aracılığıyla ekonomiyi canlandırma ve fakirliğin kökünü kazıma hedeflerini içeriyordu.⁸⁷ Ayrıca, yönetim kavramı çerçevesinde Afrika yönetimlerinin hesap verebilirliğini ve şeffaflığı arttırmak Batılı finans kuruluşlarının temel hedeflerindendi. Hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermesi beklenen yönetimler Batılı anlamda demokratikleşmeleri karşılığında donörlerden gelen ekonomik yardımlarla ödüllendirileceklerdi. Neo-liberal düzen Afrika'da yapısal uyum programları aracılığıyla yayılırken bu programların uygulayıcılığını IMF ve Dünya Bankası üstlendi.

Mobutu'nun gözü reform paketleriyle beraber gelen ekonomik yardımlardaydı. Yönetime geldikten sonra hedeflediği sanayileşme ve kalkınma hamleleri bu dönemde de geri plana atıldı. Mobutu'nun gündeminde Angola'daki komünist gruplara karşı yürütülen savaş ve ABD ve Batılı donörlerden gelecek yardımlar vardı. 1960-65 arası yaşanan Kongo Krizi ve 1977-78'deki Shaba İsyanları sonrası 1980'li yıllarda Zaire'de iç ve dış gelişmeler görece daha sakindi. İç politikada ekonomik gelişmeler önem arz ederken dış politikada Angola İç Savaşı'nda UNITA'ya verilen destek ön plandaydı. 1980'lerin sonuyla birlikte halktan demokrasi ve değişim talepleri yükselmeye başladı.

1983'te Gana takip etti ve yapısal uyum programları hızla Sahra-altı Afrika'ya yayıldı. Bkz: Moss, **op.cit.**, s. 106.

⁸⁵ Bond, **op.cit.**, s. 232.

⁸⁶ Fantu Cheru, **African Renaissance: Roadmaps to The Challenge of Globalization**, London, Cape Town, New York, Zed Books, 2002, s. 19.

⁸⁷ **Ibid.**, s. 3.

1. İç Politika Gelişmeleri: Ekonomik Kriz Yılları

1973 petrol krizi ve bakır fiyatlarında yaşanan büyük düşüş sonrası gayrisafi milli hasılda büyümeye oranla dış borç miktarı çok fazlaydı ve Zaire ekonomisinin bu şekilde ayakta kalması çok zordu.⁸⁸ 1979 yılında ikinci enerji krizi patlak verince ihracat durdu ve Kinşasa yönetimi dış borçları ödeyemez duruma geldi. Zaire’yi Afrika’nın kalbi olarak gören Washington yönetiminin hedefi Zaire ekonomisinin liberalleştirilip bu durumun diğer Afrika ülkelerine örnek olmasıydı.⁸⁹ IMF yetkilileri bu dönemde Zaire için 14 tane istikrar amaçlı yapısal uyum programı planladı.⁹⁰ 1970’lerin sonunda “Mobutu Planı” adı verilen bir dizi ekonomik reform hayata geçirildi. Batı’nın uluslararası finans kuruluşları yapısal uyumu içeren bu plandan memnundu. 1982 yılında Zaire IMF’nin kemer sıkma politikalarını uygulamaya başladı.⁹¹ Zaire’de uygulanan yapısal uyum programlarının genel özellikleri diğer Afrika ülkelerinde uygulananlarla aynıydı. Kamu harcamalarında kesintiler ve ekonomide liberalizasyonun sağlanıp devletin rolünün azaltılması gibi hamlelerin sonucu olarak 1981 yılında binlerce devlet memuru ve öğretmen işten çıkarıldı.⁹²

⁸⁸ 1970 yılında 311 milyon dolar olan dış borç 1978 yılında 2 milyar 566 milyon dolara yükseldi. 1970 yılında dış borcun gayrisafi milli hasılaya oranı % 17,1 iken 1978 yılında bu oran % 33,4’e yükseldi. Bkz: The World Bank, *op.cit.*, s. 138.

⁸⁹ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 133.

⁹⁰ William Reno, *Warlord Politics and African States*, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998, s. 151.

⁹¹ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 133.

⁹² *Ibid.*, s. 136-137.

Bu dönemde de bağımsızlık sonrası ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlara bir türlü çare bulunamadı. İşsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımın zor olması⁹³ ya da bu hizmetlerin kısıtlı kalmasının temel nedenleri sanayileşmenin tamamlanamaması, ihracatta tek ürüne bağılılık, altyapı eksiklerinin giderilememesi, kalkınmanın tamamlanamaması ve yolsuzlukların önlenememesiydi. Batı'nın iyileştirme politikaları yapısal sorunların çözümüne odaklıydı ancak ekonomik yardımlar ve reformlar çok gevşek bir biçimde uygulandı. Reform paketleriyle Zaire ekonomisinin liberal dünya ekonomisine eklemlenerek kalkınmasını tamamlaması amaçlandı. Teşhis belki doğrudu ancak tedavi yöntemi yanlıştı. Zaire ekonomisi, uluslararası finans kuruluşlarının dayattığı reformlar aracılığıyla azgelişmişlikten kurtulamadı ve yardımlara bağımlı bir ekonomi olmayı sürdürdü. Dış borç krizi giderek derinleşirken halkın alım gücü düştü ve Kinşasa memurların maaşlarını ödeyemez hale geldi. Kaçakçılık ve kayıtdışı ekonominin yaygınlaşması da bu sorunların üzerine eklenince Zaire'de hiperenflasyon yaşandı.

Yapısal uyum programları ekonomik sorunların çözümüne derman olacağı yerde, dış borç krizinin derinleşmesine neden oldu. 1980'lerde Afrika ülkelerinin genelini saran dış borç krizi ve siyasi istikrarsızlığın sonucu olarak uygulanan Batı'nın ekonomi reformlarına Afrika'dan beklenen cevaplar gelmedi. Başarısızlığın temel nedeni, neo-liberal ekonomi politikalarının Afrika ülkelerine uygulanabilmesi için gerekli şartların henüz olgunlaşmamış olmasıydı. Sömürge döneminden itibaren marjinalleştirilen

⁹³ Merkezi hükümetin eğitim ve sağlık alanındaki yıllık harcamalarında Zaireleştirme hamlelerinin başlamasından bir yıl önceki verilere oranla büyük düşüş vardı. 1972 yılında eğitime ayrılan pay % 15,1'ken 1990 yılında % 1,4'e düştü. Diğer taraftan, 1972 yılında sağlık hizmetlerine ayrılan pay % 2,4'ken 1990'da % 0,7'ye düştü. Bkz: The World Bank, **World Development Report 1992: Development and the Environment**, New York, Oxford University Press, 1992, s. 238. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5975>, (erişim tarihi: 26.04.2015).

Afrika ekonomisi tarım ve yeraltı kaynaklarına dayalıydı. Bu ekonomiler yapısal uyum programları aracılığıyla on yıllık bir süre içerisinde beklenen gelişimi sağlayacak durumda değildi.

1980’lerde Afrika’nın yaşadığı ekonomik dönüşüm ve borç krizi kıtadaki endüstriyi yerle bir etti ve Afrika’da üretilen mallar giderek değersizleşti.⁹⁴ Diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından bu mallar daha basit yöntemlerle üretilerek dünya piyasalarına sunuldu.⁹⁵ Üçüncü Dünya’da üretilen mallara olan ilginin azalmasının sonucu olarak yerel pazarların önemi azaldı.⁹⁶ IMF politikaları Afrika genelinde küçük ölçekli ve emek-yoğun sanayii işletmelerini ezip geçti.⁹⁷ Üçüncü Dünya ülkelerinin ve siyasi anlamda “Güney”in neo-liberal ekonomi düzenine eklemlenmesi için oluşturulan yapısal uyum programları Birinci Dünya-Üçüncü Dünya ya da Kuzey-Güney arasındaki uçurumu ekonomik anlamda daha da derinleştirdi.

Ekonomik reformların Afrika’da beklenen ilerlemeyi gösterememesinin bir diğer nedeni Afrikalı yöneticilerin alınan borçları amacına uygun kullanmamaları oldu. Yapısal uyum programlarının uygulanması şartıyla donörlerden gelen ekonomik yardımları Afrikalı liderler şahsi çıkarları için kullandılar. Ayrıca, Batılı finans kuruluşları da yapılan yardımların takipçisi olmadı ve tek parti rejimlerinin güçlenmesine ister istemez yardımcı oldular. Dolayısıyla, kalkınma programlarına

⁹⁴ Vishwas Satgar, “Global Capitalism and the Neo-Liberalisation of Africa,” **A New Scramble for Africa?: Imperialism, Investment and Development**, Roger Southall ve Henning Melber (ed.), South Africa, University of KwaZulu-Natal Press, 2009, s.42.

⁹⁵ Thomas M. Callaghy, “Africa and the World Political Economy,” **Africa in World Politics: Reforming Political Order**, John Harbeson ve Donald Rothchild (ed.), Dördüncü Baskı, Boulder, Westview Press, 2009, s. 40.

⁹⁶ Ravi K. Koy ve Manfred B. Steger, **Neoliberalism: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2010, s. 98.

⁹⁷ Andrew Conteh, “Sub-Saharan Africa in The Post Cold War Era,” **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dibia (ed.), Boston, University Press of America, 2001, s. 75.

ayrılan yardımları kendi çıkarları için kullanan tek parti rejimleri bu dönemde zenginliklerini arttırırken Afrika halkları fakirleşmeye devam etti.

2. Dış Politika Gelişmeleri: Reagan'ın İktidara Gelişi ve Soğuk Savaş'ın Sonu

1981'de ABD Başkanı seçilen Ronald Reagan, adıyla anılan doktrinde komünizme karşı mücadelede meşru ya da gayrimeşru bütün güçleri destekleyeceğini açıkladı. Reagan Doktrini'nin Afrika'da uygulandığı alanlardan birisi de Zaire'ydi.⁹⁸ 1980'lerde Shaba bölgesindeki Kamina kentinde bir havaalanı MPLA'ya karşı savaşan UNITA güçlerine silah yardımıyla bulunmak amacıyla Amerikan askerlerinin kullanacağı bir iniş pisti olarak inşa edildi.⁹⁹ Bu pist, ABD'nin Orta ve Güney Afrika'ya doğrudan açılan stratejik önemi yüksek bir üssünde yer alıyordu. Zaire'nin ABD'ye olan bu desteği karşılıksız kalmadı ve 1980'leri dış borç kriziyle geçiren Mobutu yönetimi her dara düştüğünde Angola kozunu kullanarak Batılı finans kuruluşlarından ekonomik yardım almayı sürdürdü. Zaire, Soğuk Savaş politikaları sayesinde 1980'lerin sonuna kadar Batılı donörlerden borç almaya devam etti. Batılı donörlerin iflasın eşiğine gelen Zaire'ye borç vermeye niyeti yoktu ama ABD her seferinde müttefiğini korumak amacıyla uluslararası finans kuruluşlarına siyasi baskı uygulayarak para akışının devamlılığını sağladı. 22 Haziran 1989'da MPLA ve

⁹⁸ Berkeley, **op.cit.**, s.117.

⁹⁹ **Idem.**

UNITA arasında imzalanan ateşkes antlaşması ABD'nin Zaire politikasında da büyük bir dönüşüme yol açtı.

Batı'nın politikalarına ek olarak Mobutu yönetiminin yaklaşık çeyrek asırdır devam eden başarısız ekonomi politikaları sonucunda giderek fakirleşen halk siyasal özgürlük ve değişim talebinde bulundu. Soğuk Savaş'ın sonuna gelindiği bu dönemde ABD ve Batı'nın söylemleri değişirken neo-liberal politikalar aracılığıyla iyi yönetim, şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi Batılı değerlerin Zaire'de uygulanması uluslararası finans kuruluşları tarafından talep edildi. Batı'nın demokrasi taleplerinin yanında Zaire halkı özellikle başkent Kinşasa'da gösteri yürüyüşleriyle demokrasi taleplerini daha yüksek sesle dile getirdi. Bu ortam içerisinde 1989 yılında Zaire'de bağımsızlıktan sonra ilk kez çok partili hayata geçilmesi yönünde adımlar atıldı.

C. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU VE ZAİRE (1990-1996)

Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika artık dünya ekonomisinin ana aktörleri olan tarafsız yatırımcılar, çokuluslu ortaklıklar ve uluslararası bankalar açısından önemli bir konumda değildi. Özellikle, 1980'lerden itibaren uluslararası sermaye Asya ve Latin Amerika'ya kayarken Afrika'da sanayi üretiminde gerileme yaşandı. Bu dönemde Afrika'da petrol ve maden yatakları haricinde sermayenin ilgisini çeken bir

ürün kalmadı.¹⁰⁰ 1989'dan sonra, Afrika'ya Soğuk Savaş boyunca yapılan ekonomik yardımlar sosyalist bloğun dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin Batılı anlamda demokratikleşmesi için harcandı.¹⁰¹ 1990'larda bazı Afrika ülkelerine IMF ve Dünya Bankası'nın desteği kesilirken geriye kalanların büyük çoğunluğunun borçları Batılı hükümetlerin desteklediği Paris Kulübü aracılığıyla yeniden yapılandırıldı.¹⁰² Afrika ülkelerine yapılan donör yardımlarında Soğuk Savaş sonrası dönemde % 40 oranında bir azalma yaşandı.¹⁰³

1990'lı yıllara girilirken Afrika jeostratejik önemini de büyük ölçüde yitirdi. Bu değişimlerden en çok etkilenen Afrika ülkelerinden birisi de Zaire'ydi. Doğu bloku ülkeleri ve diğer komünist yönetimlerin desteklediği birçok ülkede Batı destekli güçler iktidarı devraldı ve böylelikle Zaire gibi karlılığı az masrafı fazla olan müttefiklere duyulan ihtiyaç azaldı. Soğuk Savaş süresince gücünü korumak ve arttırmak isteyen Mobutu sürekli olarak Washington'a karşı komünizm tehdidini öne sürerek yardım talebinde bulunuyordu. Ekonomik ve askeri yardımlardan uzun yıllar faydalanan Mobutu iktidarı artık Washington'ın gözünde eski değerini taşımıyordu. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen Zaire politikasının bir sonucu olarak Kongre Kasım 1990'da Zaire'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımlara son verdi ve gözünü neo-liberal reformların uygulanmasına ve 1990 Mayıs'ında Lubumbashi Üniversitesi'nde Mobutu'nun desteklediği paramiliter güçlerin gerçekleştirdiği

¹⁰⁰ Patrick Bond, "Neoliberalism in Sub-Saharan Africa: From Structural Adjustment to NEPAD," **Neoliberalism: A Critical Reader**, Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (ed.), London, Pluto Press, 2005, s. 279.

¹⁰¹ Ian Taylor ve Paul Williams, **Africa in International Politics: External Involvement on The Continent**, London, Routledge, 2004, s. 7.

¹⁰² Koy ve Steger, **op.cit.**, s. 42-43.

¹⁰³ Bond, **op.cit.**, s. 231.

katliama dikti.¹⁰⁴ Bu katliam 1990’larda sancılı bir demokrasiye geçiş sürecindeki Zaire siyasal hayatının bir sembolüydü. Benzer halk ayaklanmalarında Mobutu yönetimi sık sık şiddet içeren müdahalelere başvurdu.

1. Siyasal Gelişmeler

1990’larda ABD desteğini yitiren ve ekonomik krizle mücadele eden Mobutu yönetimi iç politikada da muhalefetin demokrasi talepleri karşısında güç kaybetmeye devam etti. Zaman zaman muhalefeti ordu aracılığıyla bastırmaya çalışan Mobutu bu dönemde kamuoyu desteğini büyük ölçüde yitirdi. Bağımsızlığın kazanıldığı günden bu yana başkent Kinşasa haricinde ulusal güvenliği merkeze uzak bölgelerde tam anlamıyla sağlayamayan Mobutu artık ülkenin tamamında olup bitenleri kontrol altında tutamıyordu. 1980’lerden itibaren muhalefetin kurumsallaşmasının önündeki engeller uluslararası finans kuruluşlarının dayattığı liberal demokrasi ilkeleri aracılığıyla kalkmaya başladı. İlk olarak, 1982 yılında Demokrasi ve Sosyal Kalkınma Birliği (Union pour la démocratie et le progrès social) Étienne Tshisekedi tarafından kuruldu. Böylelikle, Mobutu’nun bir zamanlar en önemli siyasi kurmaylarından biri olan Tshisekedi önderliğinde demokrasi hareketi kurumsallaştı. 1988 yılına gelindiğinde muhalefet artık daha güçlüydü. Tshisekedi, Lumumba’nın ölüm tarihi olan 17 Ocak 1988 gününü işaret etti ve bir demokrasi yürüyüşü düzenlendi. Bu yürüyüş başkent Kinşasa’daki Kasavubu köprüsünde gerçekleştirildi. Böylelikle ülke

¹⁰⁴ Lubumbashi Üniversitesi’nde demokrasi yanlısı öğrencilerin çok partili hayata geçişi savunan gösterileri hükümet destekli paramiliter güçler tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı ve çok sayıda öğrenci hayatını kaybetti. Bkz: Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 154 ve Mark Edelman Boren, **Student Resistance: A History of the Unruly Subject**, New York, Routledge, 2001, s. 240.

tarihinin iki önemli siyasi figürüne atıf yapılmış olunuyordu. Ayrıca, öğrenci yürüyüşleri ve Katolik kilisesinin düzenlediği gösteriler sayesinde muhalefet sivil toplumda da güç kazanmaya devam ediyordu.

İç ve dış baskılara dayanamayan Mobutu 24 Nisan 1990'da çok partili siyasal hayata geçildiğini ilan etmek zorunda kaldı.¹⁰⁵ Muhalif kesimler yurtdışında geri dönmeye başladı ve yasaklanan siyasal partiler tekrar faaliyete geçti. Bu döneme “İkinci Cumhuriyet” adını veren Mobutu muhalifleri Union Sacrée¹⁰⁶ adlı birliğin çatısı altında toplanıp Ağustos 1991'de CNS'yi (Ulusal Egemenlik Meclisi - Conférence nationale souveraine) kurdular.¹⁰⁷ Geniş bir yelpazeden beslenen CNS çatısı altında ülkedeki bütün muhalif kesimlerin temsilcileri bulunuyordu. Meclis, tarafsız ve siyasetten uzak biri olan Başpsikopos Laurent Monswengwo Pasinya liderliğinde açıldı. İlk oturumdaki tartışmalar radyo ve televizyonlarda canlı yayınlandı. Gerçekleştirilen ilk oturum sonunda geçiş dönemi lideri olarak Tshisekedi'nin Mobutu'dan iktidarı devralması kararı çıktı.¹⁰⁸

Muhalefetin baskılarının yanında Mobutu yönetimi içeriden çürümeye de başlamıştı. İktidarı ele geçirdiği günden itibaren ordu üzerindeki nüfuzunu kullanarak halkı kontrol altında tutan Mobutu için artık işler yolunda gitmiyordu. 23 Eylül 1991'de Zaire ordusunun 31 numaralı tugayı “Halkın Ordusu” adıyla bir isyan

¹⁰⁵ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 185.

¹⁰⁶ Union Sacrée (Kutsal Birlik): Zaire'nin başlıca partilerinden oluşan ve her partinin kendi ideolojisine göre hareket edebildiği en büyük politika forumu. Yasal ya da anayasal yollardan Kinşasa'yı Mobutu'dan arındırmak temel amaçlarıdır. Bkz: Tukumbi Lumumba-Kasongo, “Political Parties and Ruling Governments in Sub-Saharan Africa,” **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dibia (ed.), Boston, University Press of America, 2001, s. 145.

¹⁰⁷ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 186-189.

¹⁰⁸ Reno, **op.cit.**, s.157.

çıkardı.¹⁰⁹ Maaşların düşük olması, yüksek enflasyon ve demokrasiye geçiş sürecinin yavaş ilerlemesi Kinşasa'daki çatışmaların çıkmasının temel sebepleriydi.¹¹⁰ 29 Eylül 1991'de Tshisekedi başbakan olarak atandı fakat yaklaşık bir ay sonra, 1 Kasım'da Mobutu tarafından görevden alındı ve geçiş hükümeti sona erdi. Bu tarihten sonra muhalif kesimlere karşı toplu gözaltılar ve tutuklamalar başladı. Tshisekedi'nin yerine Mobutu'ya muhalif bir isim olan Nguza Karl-i-Bond geldi. Mobutu'nun emriyle, 19 Ocak 1992'de, Nguza CNS'yi kapattı. Bunun üzerine Katolik kilisesinin çağrısıyla halk CNS'nin yeniden açılması için bir gösteri yürüyüşü düzenledi. 16 Şubat 1992'de gerçekleştirilen yürüyüşte Kinşasa hükümetinin paramiliter güçleri göstericilerin üzerine ateş açtı ve 30'dan fazla insan hayatını kaybetti.¹¹¹ CNS faaliyetlerine illegal olarak devam ederken “Demokrasiye Geçiş Şartı” adı altında bir bildiri yayınlandı. Şarta göre Mobutu kamu maliyesi, dış ilişkiler ve savunma üzerindeki kontrolünden feragat edecekti.¹¹² Bu taleplerin hiçbirisi cevap bulmadı ve sonunda Mobutu muhalifleri bastırarak iktidarda kalmayı başardı. Ancak, Ağustos 1992'de yaşanan gösteri yürüyüşleri sonrası Mobutu halkın taleplerine şiddet yoluyla cevap vermesine rağmen beklediği karşılığı alamadı ve meşruiyetini yitirmemek için 14 Ağustos 1992'de seçimlerin yapılmasına izin verdi. %71 oy alan Tshisekedi 15 Ağustos 1992'de yeniden Zaire Başbakanı olarak seçildi.¹¹³ Zaire'de iki başlı yönetim yapısı ortaya çıktı ve bu durumdan kurtulmak için Mobutu üçüncü kez darbe yaptı. Nzongola-Ntalaja'ya göre, Mobutu'nun müttefiği Jonas Savimbi Eylül 1992'de

¹⁰⁹ Gauthier de Villers ve Jean Omasombo Tshonda, “When Kinois Take to the Streets,” **Reinventing Order in the Congo: How People Respond to State Failure in Kinshasa**, Theodore Trefon (ed.), London, New York, Zed Books, 2004, s. 142.

¹¹⁰ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 147.

¹¹¹ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 189-190.

¹¹² McCalpin, **op.cit.**, s. 45.

¹¹³ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 193-195.

Angola’da özgürce yapılan seçimleri kaybedip silahlanınca Mobutu da aynı yolu seçmeyi tercih etti ve 6 Aralık 1992’de gerçekleştirdiği darbeye Tshisekedi yönetimine el koydu.¹¹⁴ Tshisekedi 18 Mart 1993’te görevini bıraktı ve pazarlık sürecine giden yol açıldı. Mart 1993’te dış güçler aracılığıyla başlatılan pazarlık süreci Eylül 1993’te Kinşasa’da gerçekleşen buluşmayla sona erdi ve süreçten Mobutu zaferle ayrıldı.¹¹⁵ Nzongola-Ntalaja’ya göre, Mobutu’nun 1992-1993 yıllarında ülkede yaşanan olaylardan zaferle ayrılmasının üç önemli sebebi vardır:

“Birinci ve en önemli sebep Mobutu’nun muhaliflerle yapılan antlaşma çerçevesinde ortaya çıkan yasalardaki boşluklardan faydalanarak demokratik geçiş sürecine direnmesi. İkinci olarak, demokratik geçiş sürecine yeterli desteği vermeyen uluslararası toplumun Mobutu’nun elini güçlendirmesi. Üçüncü ve son olarak ise Başbakan Tshisekedi’nin yanlış politikalarıyla geçiş sürecini baltalaması.”¹¹⁶

Mobutu’nun kendi düzenlediği yasalardaki boşlukları kullanarak demokratik geçişe direnmesi ve uluslararası toplumun bu geçiş sürecine yeterince destek vermemesi dönemin şartları düşünüldüğünde beklenen gelişmelerdi. Diğer taraftan, Tshisekedi’nin yanlış politikalarının kendi sonunu getirmesinin altında yatan neden dış etkenlerden bağımsız olmasa da doğrudan Tshisekedi ve CNS’den kaynaklanmaktaydı. CNS’nin feshedilmesi sürecinde yaşanan anlaşmazlıklar sonucu muhalefetin Tshisekedi’ye olan desteği azaldı ve muhalefetin asıl hedefi Mobutu bu süreçte yeniden güç kazandı.¹¹⁷ Tshisekedi arkasına aldığı büyük bir halk desteğini

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 195.

¹¹⁵ Bu pazarlık sürecine başta Zaire’nin en önemli dini cemaatlerinin liderleri olmak üzere Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreteri Salim Ahmed Salim ve BM Genel Sekreteri Boutros Gali’nin atadığı Cezayirli bir diplomat katıldı. *Ibid.*, s. 203.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 199.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 198-199.

CNS içi çekişmelerle yitirdi ve Mobutu darbeye gerek duymadan iktidarını bir kez daha sağlamlaştırdı. Zaire yeniden anti-demokratik uygulamaların odağında olan bir ülke haline geldi ve Mobutu iktidarını bir kez daha güç kullanarak bırakmadı. Tshisekedi'nin mağlubiyetinin ardından muhalefet başbakanlık için başka isimlere yöneldi. Mobutu tek parti döneminin son Başbakanı Kengo Wa Dondo'nun yeniden koltuğa oturması konusunda karar aldı ve 6 Temmuz 1994'te Kengo Mobutu tarafından başbakan olarak atandı.¹¹⁸

Nelson Mandela'nın serbest bırakılması ve 1994 seçimlerinde kazandığı zafer Zaireliler ve Sahra-altı Afrika'nın anti-demokratik rejimler altında yaşayan halkları için demokratikleşme konusunda ümit verici gelişmelerdi.¹¹⁹ Zaire'de 1995'te alınan kararlara göre 1997 Temmuz'unda yeniden bir geçiş hükümeti kurulacak ve bunun öncesinde iki yıllık bir hazırlık süreci yaşanacaktı. Temmuz 1995'te serbest ve adil seçimlerin yapılmasıyla kurulacak "Üçüncü Cumhuriyet"e giden yol açıldı fakat iki defa sabotaja uğradı. Ancak, bu iki yıllık hazırlık süreci tamamlanamadan muhalefetin gelir kaynakları azaldı ve devlet tarafından seçim ücretleri adil bir şekilde dağıtılmadı. Statükonun korunmasından yana olan Kengo muhalefeti maddi olarak zayıflattı ve 3 Eylül 1996'da süreç sona erdirildi. Demokratikleşme hareketi hız kaybederken 1994 yılında Ruanda Soykırımı'nın gerçekleşmesinin ardından yaşanan gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan Zaire'nin doğusundaki çatışma ortamı halkın ilgisini bu bölgede yaşanan mülteci sorununa kaydırды. Ekim 1996'da Kabila'nın uzun yürüyüşü ile yeni bir dönem başlayacaktı.¹²⁰ Mobutu'nun demokrasiye geçiş sürecindeki direnişi

¹¹⁸ McCalpin, **op.cit.**, s. 45-46; Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 204.

¹¹⁹ François Muyumba, "Politics in the Democratic Republic of The Congo," **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dible (ed.), Boston, University Press of America, 2001, s. 260.

¹²⁰ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 204-208.

siyasi yapıların çöküşüne yol açarken devlet aygıtı ve ekonomik etkinlikler işlevsiz hale geldi.¹²¹

2. Ekonomik Gelişmeler

1980’lerde yaşanan borç krizi ve değişen küresel siyaset paradigmaları sonucunda Kinşasa’ya sağlanan dış yardımlar Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte bıçak gibi kesildi. Kinşasa, 1990’ların başında, artık hem ekonomik hem de siyasi krizle mücadele etmek durumundaydı. Giderek fakirleşen Zaire halkı 1990 yılında Kinşasa ve Lubumbashi’de ekmek isyanları çıkardı. Uluslararası ekonomik yardımlarla ayakta durmaya çalışan Zaire ekonomisi 1980’lerde uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarından bir sonuç alamadı ve 1990’ların ilk yarısında hiperenflasyonla mücadele etmek zorunda kaldı.¹²² Bu durumun oluşmasında hem neo-liberal reformların Zaire ekonomisiyle uyumlu olmaması hem de Kinşasa yönetiminin ekonomiyi iyi yönetememesi başlıca etkenlerdi. Ayrıca, Zaire’nin en önemli geçim kaynağı olan bakırın fiyatında dünya piyasalarında yaşanan büyük düşüş bir diğer önemli etkendi. Bakır çıkartma işlemi artık Zaire ekonomisi için büyük bir yük haline gelmişti fakat tek geçim kaynağı olmayı sürdürüyordu. Mobutu yönetimi altında üç

¹²¹ Tukumbi Lumumba-Kasongo, **op.cit.**, s. 134.

¹²² Yıllık enflasyon oranının % 200’ü aşması sonucu Zaire parası büyük değer kaybı yaşadı. Zaire’de demokratikleşme döneminin sancıları sürerken Ocak 1993’te Mobutu’nun emriyle Zaire Merkez Bankası’nın fazla banknot basması üzerine ülkede hiperenflasyon yaşandı. Mobutu kendisine bağlı olan askerlerin maaşlarını ödeyemiyordu ve yapılması gereken ödemeler için Zaire Merkez Bankası’nın fazladan para basmasına ihtiyaç duydu. Bu da ülkede bambaşka bir çatışma ortamı doğurdu ve basılan yeni banknotları kabul etmeyen esnafla askerler arasında gerilimler yaşandı. Askerlerin esnafa ateş açması sonucu halk tarafından askerlere karşı linç girişimleri yaşandı. Bkz: Berkeley, **op.cit.**, s. 112-113.

farklı dönemde başbakanlık görevi yapan Kengo, 1989 yılında Gécamines'in devlet hazinesi üzerinde büyük bir yük olduğunu belirtti ve bu kurumun kapanacağına dair sinyalleri verdi.¹²³ Uluslararası finans kuruluşlarının yardımlarıyla bakır üretimine devam eden Zaire'ye yolsuzluk yüzünden bir darbe de IMF'den geldi. IMF'yle 1989 Mayıs-Haziran döneminde alınacak borç için yapılan görüşmeler sırasında 400 milyon dolarlık bakır gelirinin ortadan kaybolduğu ortaya çıktı ve ikili ilişkiler bozulmaya devam etti.¹²⁴ Soğuk Savaş dönemi politikaları gereği ortadan kaybolan paralar dikkat çekmezken ABD'nin nihai zaferi sonrası yapılan yardımların nereye harcandığı sorgulandı. Batılı donörlerden gelen yardımlarla ekonomiyi ayakta tutmaya çalışan Mobutu servetini arttırmaya devam edince finans kuruluşlarıyla Zaire arasındaki ilişki bozuldu.

Zaire'nin 1990 yılında toplam dış borcu 10 milyar 115 milyon dolara ulaşmıştı¹²⁵ ve bu borç miktarı gayrisafi yurtiçi hasılanın % 141'ine denk geliyordu.¹²⁶ 1980'lerde başlayan dış borç krizi 1990'larda artık tamamen engellenemez durumdaydı. Mobutu'nun zayıflayan hazinesinin dış borçlara ve ekonomik yardımlara ihtiyacı vardı. 1993 yılında Kinşasa hükümeti kaynak yaratmak amacıyla özelleştirme hamleleri yapmaya hazırlanıyordu. Çünkü, Batılı finans kuruluşları neo-liberal ekonomi politikalarının gereği olarak Zaire'de devlet şirketleri özelleştirilene kadar yeni borçlar vermeyi reddediyordu.¹²⁷ Zaire'de kayıtdışı ekonomiye olan ilgi giderek

¹²³ Zaire'de 1974 yılında 500.000 tona ulaşan bakır üretimi, 1990'ların başında yedek parça eksikliği, yetersiz yeniden yatırım ve bakımsızlık yüzünden 30.000 ton civarına düştü. Bkz: Stefaan Marysse, "Regress, War and Fragile Recovery: The Case of the DR Congo," **The Political Economy of the Great Lakes Region in Africa**, Stefaan Marysse ve Filip Reyntjens (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 130.

¹²⁴ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 150.

¹²⁵ The World Bank, **World Development Report 1992...**, s. 258.

¹²⁶ **Ibid.**, s. 264.

¹²⁷ Kabemba, **op.cit.**, s. 104.

arttığı için devlet vergi toplayamaz duruma geldi.¹²⁸ Çünkü, devletin koyduğu vergiler çok yüksekti ve hem alıcılar hem de satıcılar için kayıtdışı ekonomi daha avantajlıydı.¹²⁹ Komşu ülkelerin maden şirketleri ve uluslararası şirketler yeraltı kaynaklarını elleriyle çıkaran maden işçilerinden daha ucuza maden alabiliyorlardı. 1965-1980 döneminde % 9,4 oranında seyreden maden üretiminde yıllık büyüme oranı 1980-1990 arası dönemde % 3,1'e geriledi ve karlılığı giderek azaldı.¹³⁰ 1990-1993 yılları arasında teçhizatların çalınması, teknik problemler ve siyasi istikrarsızlıktan ötürü maden sektöründe üretim durdu. Bu şartlar altında devlet destekli bir şirket olan Gécamines'in artık faaliyetlerine devam etmesi çok zordu ve iflas bayrağı çekildi. 1995-1996 yılları arasında Zaire'deki maden yataklarının hemen hepsi özelleştirildi.¹³¹

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 1994 yılında yayınlanan raporunda Mobutu hakkında ortaya atılan iddialar uluslararası finans kuruluşlarının da Zaire'yle olan ilişkilerini askıya almasının nedeniydi. Raporda, Mobutu'nun devlet hazinesinden beş milyar doları zimmetine geçirdiği iddia ediliyordu.¹³² Yolsuzluklara ek olarak Batı'nın demokratik geçiş sürecinden ve reformlardan memnun olmaması sonucu Şubat 1994'te Dünya Bankası Kinşasa'daki ofisini kapatırken, IMF de Haziran 1994'te Zaire ile olan ilişkilerini askıya aldı.¹³³ Dolayısıyla, Zaire Soğuk Savaş sonrasında Batı'nın gözünde hem stratejik hem de ekonomik önemini yitirdi.

¹²⁸ Marysse, *op.cit.*, s. 132.

¹²⁹ Meredith, *op.cit.*, s. 369.

¹³⁰ The World Bank, *World Development Report 1992...*, s. 226.

¹³¹ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 151.

¹³² UNDP, *Human Development Report 1994*, New York, Oxford University Press, 1994, s. 43. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>, (erişim tarihi: 26.04.2015).

¹³³ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 168.

İç politikada siyasal ve ekonomik sorunlar çözülemez duruma gelmişti. Bir taraftan demokrasi talebi bir taraftan ekonomik kriz Mobutu yönetimini içeriden zayıflatan unsurlardı. Bunların üzerine bir de Soğuk Savaş süresince Zaire'nin en önemli müttefiki olan ABD'nin azalan ilgisi ve Batılı finans kuruluşlarının birer birer Zaire topraklarındaki faaliyetlerine son vermesi eklenince değişim kaçınılmazdı. Ancak, bu değişimi tetikleyecek en önemli gelişme Ruanda Soykırımı ve bunun doğurduğu mülteci sorunu oldu. Afrika Göller Bölgesi'nde değişen paradigmlar sonucu Mobutu komşu ülkelerden sağladığı desteği yitirirken rüzgar artık ters yönden esecekti.

3. Dış Politika Gelişmeleri: Ruanda Soykırımı ve Mülteci Sorunu

a. Zaire'nin Azınlık Politikası

1990'larda Afrika'daki iç savaşların görünür nedeni demokratikleşme çabalarıydı. Ancak, iç savaşların derinde yatan nedenlerinden biri, yüzyıllardır bir arada yaşayan halkları ayıran ve bağımsızlığın kazanıldığı dönemden itibaren Afrika ülkelerinde ayrılıkçı hareketlerin doğmasına neden olan sömürgeci güçler tarafından çizilmiş yapay sınırlardı. Bu sınırlar Afrika'nın birarada yaşama kültürüne sahip halklarını ve tarihsel olarak bir bütün olan bölgelerini birbirinden ayırdı. Bu ayrışmanın bir sonucu olarak bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinin toprakları üzerinde, özellikle sınır bölgelerinde, akraba topluluklar birbirinden ayrılarak azınlık konumuna düştüler.¹³⁴

¹³⁴ Dalar, **Afrika Birliği Örgütü'nden...**, s. 8.

Zaire’de de bu yapay sınırlar sonucu Burundi, Ruanda ve Zaire’de yaşayan Tutsi kökenli akraba topluluklar bulundukları ülkelerde azınlık durumuna düştüler.

Kongo Savaşları’nın yakın nedenini oluşturan mülteci sorununa göz atmadan önce Kuzey Kivu ve Güney Kivu’da uygulanan devlet politikalarını incelemekte yarar var. Belçika sömürge yönetimi altında Ruanda’dan sürülen etnik gruplar olan Banyarwanda¹³⁵ ve Banyamulenge halklarının sınır bölgesinde uğradığı toplumsal dışlanmayı anlamadan mülteci sorununu anlamak mümkün değildir. Tutsi kökenli bir halk olan Banyamulengeler ve çoğunluğu Hutulardan oluşan Banyarwandalar Kongo topraklarına yoğun olarak 19. yüzyılın sonunda göç ettiler. Zaire yasalarına göre 1885 yılında Kongo toprakları sömürgeleştirilmeden önce bu bölgede yaşayan halklar Kongolu sayılıyordu.¹³⁶ Banyamulengeler ve Banyarwandalar bu tarihten önce Kongo’ya göç etmelerine rağmen, farklı bölgelerde dağınık olarak yaşadıkları ve bulundukları her bölgede azınlık konumunda oldukları için Belçika sömürge yönetimi tarafından bir etnisite olarak tanınmamışlardır.¹³⁷ Bu iki göçmen grup sömürge sonrası dönemde de yapısal olarak ayrımcılığa maruz kalmaya devam ettiler. 29 Haziran 1981’de Zaire ulusunun kökenini 1885’te kurulan Kongo Bağımsız Devleti bünyesinde yaşayan halklara dayandıran yasa onaylandı. Ancak, Banyamulengeler ve

¹³⁵ Banyarwandalar ve Banyamulengeler’in ortak yanı iki grubun da göçmen gruplar olarak Kongo topraklarında yaşamalarıdır. Banyarwandalar, Ruanda’da yaşayan ve Kongo’ya göç eden halkları tanımlamak için kullanılır. Bu göçler 19. yüzyılın sonunda ve Birinci Dünya Savaşı’ndan bağımsızlığın kazanıldığı 1960 yılına kadar süren göç hareketliliklerini kapsar. Banyarwandalar, Kinyarwanda dilini konuşan Hutu, Tutsi ve Twa halklarını tanımlamak için kullanılan bir grup adıdır. Ancak, Ruanda’da 1990’larda yaşanan etnik savaş Zaire’nin doğusunu da etkiledi ve aynı dili konuşan, ortak bir kültür mirasına sahip olan Hutu ve Tutsi halklar Zaire topraklarında da birbirine karşı düşmanca tavırlar sergiledi. Banyamulengeler ise Banyarwandalara göre daha küçük bir grup olmasına rağmen 1990’lardaki etnik gerilimler sırasında sembolleşen bir grup adı halini aldılar. Bkz: Emizet François Kisangani and Scott F. Bobb, **Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo**, Üçüncü Baskı, Plymouth, The Scarecrow Press, 2010, s. 43.

¹³⁶ Turner, **op.cit.**, s. 78-79.

¹³⁷ **Ibid.**, s. 81.

Banyarwandalar bu yasayla otokton halklar arasında sayılmadı.¹³⁸ 1992’de CNS’ye 1981 “Vatandaşlık Yasası”yla belirlenen Zaire’nin otokton halkları temsilciler gönderdi.¹³⁹ Banyamulenge ve Banyarwanda temsilcileri bu konferansa katılmayı reddettiler.¹⁴⁰ Çünkü, bu iki grup otokton olarak değil Ruanda ve Burundi’den göç etmiş halklar olarak tanınıyorlardı. Vatandaşlık ve toprak kanunlarıyla Kivu bölgesinde yapısal olarak ayrımcılığa maruz kalan Tutsi halkları olan Banyamulengeler kaçınılmaz olarak mülteci sorununda başrol oynadı. İç savaşın sona ermesiyle, 1994 yılından itibaren, Ruanda’dan göç ettirilen Hutular, Zaire’nin doğusunda yaşayan Tutsi halklarının yanına yerleştirildi ve Ruanda Soykırımı’nın etkileri Zaire topraklarına sıçrayarak büyük çatışmalara yol açtı.¹⁴¹

¹³⁸ *Ibid.*, s. 87-88.

¹³⁹ Gérard Prunier, **Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe**, Oxford, New York, Oxford University Press, 2009, s. 50.

¹⁴⁰ Turner, *op.cit.*, s. 88.

¹⁴¹ Ruanda, 1916 yılında Belçika tarafından sömürgeleştirilirken toplumsal yapıda büyük tahribatlar yaşandı. İkisi de “kinyarwanda” dilini konuşan halklar olan Hutular ve Tutsiler Belçika sömürge yönetimi tarafından birbirine düşman iki etnik grup olarak kodlandı. Belçika sömürge yönetimi Tutsileri ülkeyi yönetmek için bir araç olarak kullandı. Bu dönemde kendilerinden daha küçük bir topluluk tarafından yönetilen Hutuların Tutsilere olan nefreti açığa çıktı. 1962 yılında Belçika’dan bağımsızlığını alan Ruanda’da Juvénal Habyarimana 1973’te Hutuların desteklediği bir askeri darbeyle iktidara geldi. Habyarimana’nın iktidarı almasının ardından birçok Tutsi kurulan baskı rejiminden kaçarak komşu ülkelere sığındı. 1990’larda Afrika’nın birçok bölgesinde olduğu gibi Ruanda’da da demokrasi talepleri yükseliyordu. Bağımsızlık sonrası darbeyle iktidara gelen bir rejimin daha meşruluğu yüksek sesle sorgulanıyordu. Ekonomisi büyük ölçüde kahve üretimine bağlı olan Ruanda’yı dünya piyasalarında kahve fiyatlarında yaşanan düşüş vurdu ve halk bu dönemde giderek fakirleşti. Habyarimana rejiminin baskıcı ve ayrımcı politikalarının bir sonucu olarak mülteci Tutsiler Ruanda topraklarının işgaline Uganda üzerinden 1 Ekim 1990’da Ruanda Vatansever Cephesi (Front patriotique rwandais) önderliğinde başladı. Ruanda’da 1990-1993 yılları arasında yaşanan kriz, Tanzanya’nın Arusha kentinde imzalanan Arusha Barış Antlaşmaları’yla sona erdi. Antlaşmaya göre, geniş tabanlı bir hükümet kurulacak, ordu yeniden yapılandırılacak ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü ülkeye konuşlandırılacaktı. Bu kararlarla birlikte Ruanda’da çok partili hayata geçilerek demokratikleşme yönünde önemli bir adım atıldı. 6 Nisan 1994’te Tanzanya’dan Ruanda’ya dönen Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana’nın uçağının düşürülmesinin ardından aşırı Hutular Tutsilere ve ılımlı Hutulara saldırdı ve Ruanda Soykırımı başladı. Üç ay süren soykırım esnasında 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu, Interahamwe milisleri tarafından vahşice öldürüldü. Bkz: Alhaji M. S. Bah, “The Making of the Rwandan Genocide and the Future Protection of Civilians in Africa,” **Daily Lives of Civilians in Wartime Africa: From Slavery to Rwandan Genocide**, John Laband (ed.), Westport, Greenwood

b. Mülteci Kamplarında Çatışma

Soykırım sonrası kurulan yeni yönetimden kaçan eski yöneticiler Ruanda Merkez Bankası'nı boşaltıp, ülkenin hazinesini de yanlarına alarak komşu ülkelerdeki mülteci kamplarına yerleştiler.¹⁴² 1994 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Burundi, Tanzanya ve Zaire'de büyük mülteci kampları kuruldu.¹⁴³ Bu kamplarda yeniden güç kazanmak için örgütlenen mültecilere en büyük desteği Mobutu verdi. Mülteciler, kamplara gelecekte düzenlenecek saldırılar düşünülerek büyük bir düzen içerisinde eski Hutu liderlerin öncülüğünde yerleştirildi.¹⁴⁴ Kurulan kampların en sorunluları Zaire'de olanlardı. Zaire'nin doğusu ve özellikle Kivu bölgesi tarihsel olarak Doğu Afrika'ya ekonomik ve kültürel ağlarla bağlanmış bir bölgedir.¹⁴⁵ Bu bölge, Kinşasa'ya oranla komşu ülkeler Ruanda, Uganda, Burundi ve Tanzanya ile daha çok etkileşim halindedir. Bölge halkları birbiriyle akraba halklardır ve sömürge dönemi politikaları sonucu göçe zorlanmışlardır. Kivu eyaletine yerleştirilen mültecilerin yarattığı kriz bu bağlamda ele alınmalıdır.

Press, 2007, s. 259-270; Ebru Çoban Öztürk, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği," **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:I, No: 1 (2011), s. 73, 98.

¹⁴² Prunier, **op.cit.**, s. 4.

¹⁴³ Kuzey Kivu alt bölgesinin başkenti Goma'da 850.000'den fazla mültecinin yaşadığı beş büyük kamp kuruldu. Güney Kivu alt bölgesinde başkent Uvira ve Bukavu çevresinde kurulan 30 adet küçük kampta 650.000 mülteci kalıyordu. Ayrıca, Burundi'deki kamplarda 270.000 ve Tanzanya'daki kamplarda 570.000 mülteci yaşıyordu. Bkz: Prunier, **op.cit.**, s. 25'ten UNHCR sayısal verileri; Carrol Faubert, **Case Study Democratic Republic of the Congo**, New York, United Nations Development Programme Evaluation Office, 2006, s. 7.

¹⁴⁴ Prunier, **op.cit.**, s. 24.

¹⁴⁵ Reno, **op.cit.**, s. 164.

Kivu bölgesi, Kinşasa'nın fiili olarak yönetemediği bölgelerden biri olduğu için Mobutu ülkenin doğusunda yaşananlar karşısında Interahamwe yöneticileri kadar etkin bir politika izleyemedi ancak kayıtsız şartsız desteğini verdi. Çünkü, Kinşasa'daki yönetime karşı en büyük tehdit Zaire'nin doğusundan geliyordu. Zaire topraklarında yaşanan çatışmalar karşısında çaresiz kalan Mobutu'nun gücü 1994 yılında artık sadece Kinşasa'da hissediliyordu.¹⁴⁶ Durum böyle olunca Mobutu yeni politikasını soykırım suçlularına destek vererek kurguladı. Zaire'de bağımsızlık sonrası gerçekleşen isyanların yaşandığı bölgeler olan Kivu ve Shaba eyaletlerindeki Tutsi halklarına karşı Mobutu Ruanda Soykırımı suçlularını kullandı.¹⁴⁷ Soykırım suçluları, bir yandan Güney Afrika gibi eski destekçilerinden yardım almaya devam ederken, bir yandan da Mobutu gibi yeni bir kaynak yaratarak kamplardaki mültecileri silahlandırmaya devam ettiler.¹⁴⁸ Ruandalı eski siyasilerin büyük çoğunluğu Mobutu'nun desteği sayesinde Zaire'deki kamplara yerleştiler.¹⁴⁹ Kamplarda “eski Ruanda ordusu mensupları” besin ve sağlık hizmetlerinden ilk faydalananlar oluyordu. Dikta rejimini andıran bir şekilde yönetilen kamplarda Interahamwe milislerinin etkinliği vardı. Mültecilerin sığındığı kamplardan daha çok askeri eğitim kamplarını andıran bu bölgede soykırım suçlularını tedavi etmeyi reddeden ilk uluslararası sivil toplum kuruluşu “Sınır Tanımayan Doktorlar”dı.¹⁵⁰ Bu durum uluslararası toplumun

¹⁴⁶ William I. Zartman, “Inter-African Negotiations and Reforming Political Order,” **Africa in World Politics: Reforming Political Order**, John Harbeson ve Donald Rothchild (ed.), Dördüncü Baskı, Boulder, Westview Press, 2009, s. 158.

¹⁴⁷ Fadime Gözde Çolak, “Büyük Afrika Savaşları: Kongo Katliamları,” **20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik**, Cenap Çakmak, Fadime Gözde Çolak ve Gökhan Güneysu (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 105.

¹⁴⁸ Prunier, **op.cit.**, s. 26-27.

¹⁴⁹ **Ibid.**, s. 24-25.

¹⁵⁰ **Ibid.**, s. 25-26.

dikkatini bölgeye çekmek için gerçekleşen önemli bir hamleydi. Çünkü, soykırım sonrası çatışmalar durulmamış ve komşu ülke Zaire'ye de sıçramıştı.

c. Büyük Güçlerin Zaire'deki Çatışmalar Karşısındaki Tutumu

Zaire'nin doğusunda yaşanan şiddet olayları ABD ve Fransa'nın bölge politikalarındaki anlaşmazlıklarını ortaya koyması açısından önemlidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde zaferini ilan eden süpergüç ABD'ye karşı Fransa, Frankofon dünyada nüfuz kaybetmemek için Afrika politikasını ABD karşıtlığı üzerinden belirledi. Soğuk Savaş sonrası dönemde Fransa'nın Afrika'ya müdahil olması Sıradağ'a göre dört önemli nedene dayanır:

“Birinci neden Fransa'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika'daki ekonomik çıkarlarını güçlendirmeye devam etmek isteğidir. İkinci neden Fransa'nın Afrika'daki stratejik çıkarlarına bağlı karmaşık tarihidir. Üçüncü neden Afrikalı liderlerle Fransız politikacılar arasında kurulan bireysel ilişkilerdir. Son neden ise Fransa'nın Afrika'daki eski sömürgeleriyle olan karşılıklı bağımlılığa dayalı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ilişkisidir.”¹⁵¹

Paris'in 1990 sonrası Zaire politikası yukarıda sıralanan nedenlerden ilk üçü ile alakalıdır. Fransa'nın bu dönemde söylem bazında ABD'nin demokrasi ve insan hakları anlayışının savunuculuğunu yaptığını görüyoruz. Fakat, Afrika'da yürüttüğü politika gerçekte çok farklıdır. 1990 yılında yayınlayan *La Baule Doktrini*'ne göre, Afrika'daki tek partili rejimlerin çok partili hayata geçişini destekleyecekti.¹⁵² Ancak,

¹⁵¹ Abdurrahim Sıradağ, “Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism,” *Afro Eurasian Studies Journal*, Vol. 3, No. 1, (İlkbahar 2014), s. 112.

¹⁵² **Idem.**

Afrika'daki ekonomik çıkarları Paris'in *La Baule Doktrini*'ni uygulamasını engelledi ve tek parti rejimlerine destek vermeye devam etti. Mobutu'ya verilen desteğin arkasında yatan en önemli neden bölgedeki jeostratejik gerilimdi. İkinci neden ise, Fransa'nın ekonomik çıkarlarını koruma çabasıydı.

Afrika'da ABD ve Fransa arasındaki rekabet Göller Bölgesi'nde Uganda-Zaire ve Ruanda iç savaşında Tutsi-Hutu gerilimlerinde ortaya çıktı.¹⁵³ Zaire'de ekonomik ve siyasi reformların karşılığını alamayan Washington, desteğini Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal uyum programlarının büyük bir savunucusu olan Uganda'ya verdi. Uganda'daki Museveni iktidarı aracılığıyla Orta Afrika'da ABD'nin desteklediği büyük bir Afrika gücü kuruldu. Bunun karşılığı olarak Fransa da Sahra-altı Afrika'nın nüfus açısından en kalabalık ve coğrafi açıdan en büyük Frankofon ülkesi olan Zaire'yi destekleme kararı aldı.¹⁵⁴ Afrika politikasını Anglo-Sakson ülkelerin Frankofon ülkeler üzerinde kuracağı tahakkümden duyulan korku üzerinden şekillendiren¹⁵⁵ Fransa, Ruanda'da Hutuları, Zaire'de Mobutu yönetimini desteklerken, İngiltere ve ABD Ruanda'da Tutsileri, Uganda'da Museveni'yi desteklediler. François Mitterrand döneminde Paris yönetimi Ruanda ve Zaire'de yaşanan çatışmalar sırasında Hutulara verdiği desteği ABD'nin Tutsilere verdiği desteğin bir karşılığı olarak planladı.¹⁵⁶

Mitterrand sonrası dönemde, 17 Ağustos 1995'te, henüz iki aydır cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturan Jacques Chirac, Fransa'nın Ruanda ve Zaire

¹⁵³ Joel Boutroue, **Missed Opportunities: The Role of the International Community in the Return of the Rwandan Refugees from Eastern Zaire, July 1994 - December 1996**, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1998, s. 38.

¹⁵⁴ Meredith, **op.cit.**, s. 524-525.

¹⁵⁵ Boutroue, **op.cit.**, s. 49.

¹⁵⁶ Melek Fırat, "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası," **SBF Dergisi**, C. LXIV, No. 1 (2009), s. 145.

politikalarında değişikliğe gitti. Sosyalist Mitterrand sonrası merkez sağcı bir lider olan Chirac'ın siyasi görüşleri Afrika politikasında da kendini hissettirdi. Mitterrand döneminde Ruandalı Hutulara silah desteği sağlayan Paris yönetimi Chirac döneminde Ruanda'da ve Zaire'de çatışmanın engellenmesi için politikalar üretmeye başladı. Paris, yaptığı hatalardan ders çıkarmaya başlamıştı. Çünkü, önceki dönemde Fransa dış politikası Afrika Göller Bölgesi'nde yaşanan güç mücadelesinde Mobutu ve Hutulara destek vererek bataklığa saplanmıştı. Paris, politikasını Mobutu sonrası döneme göre kurguladı ve ABD'nin politikalarına karşı yürüttüğü siyaseti bıraktı. Dolayısıyla Chirac, Mitterrand'a oranla daha pragmatik ve eylemci bir dış politika yürüttü.¹⁵⁷ Aynı şekilde Mobutu'yu uzun bir süre destekleyen eski sömürgeci Belçika da politikasını ABD'ye göre belirlemeye başladı.¹⁵⁸ Mobutu'nun kanserle mücadele ediyor olmasının yanında yönetiminin de sonuna gelindiği ortadaydı, artık Belçika ve Fransa'nın desteği kesilmişti.

Chirac, Mobutu'yla yaptığı bir telefon görüşmesinde nefret içerikli radyo yayınlarına son verilmesini, Zaire topraklarındaki "eski Ruanda ordusu mensupları" olan mültecilere yapılan silah yardımlarını durdurulmasını, mülteci kamplarının sınırdan uzak bölgelere taşınmasını ve BM gözlemcilerinin Zaire topraklarına kabul edilmesini talep etti.¹⁵⁹ Mobutu, bu taleplere olumlu yanıt verdi ancak amacı Paris'i oyalayıp üzerindeki baskıyı azaltmaktı. Chirac'ın uyarısından sonra da bölgede çatışmalar hız kesmeden devam etti. Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou'daki

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 147.

¹⁵⁸ Boutroue, *op.cit.*, s. 51-52.

¹⁵⁹ Uluslararası toplum Zaire-Ruanda sınırında yaşanan mülteci sorunu karşısında pasif tutumunu sürdürürken BM Genel Sekreteri Boutros Ghali tekrar seçilebilmek için Fransa'nın bölge politikalarıyla uyumlu bir görüntü sergileyerek Frankofon Dünya'nın desteğini almak istiyordu. Detaylı bilgi için bkz: Prunier, *op.cit.*, s. 56.

Fransa-Afrika zirvesinde, Cumhurbaşkanı Chirac dönemin BM politikalarına da uyumlu bir tavır takındı ve çatışmaların odağındaki Kivu bölgesine askeri müdahalede bulunulması gerektiğini söyledi. Boutros Gali ise, bölgedeki mültecilerin açlıktan ölmek üzere olduğunu, bunun da soykırım olarak nitelenebileceğini belirtti ve müdahale fikrine destek oldu.¹⁶⁰

Soğuk Savaş döneminden kalma sorunlar 1990'ların ilk yarısında dış yardımların kesilmesiyle birlikte Zaire'de kendini daha çok hissettirdi. Soğuk Savaş döneminde Zaire'nin jeostratejik önemini kullanarak Batılılardan aldığı ekonomik ve askeri yardımlar sayesinde askerlerin maaşlarını ödeyebilen Mobutu yardımların kesilmesiyle birlikte maaşları ödeyemez duruma geldi. Zaire'yi silahlı güçler aracılığıyla kontrol altında tutan Mobutu, Soğuk Savaş sonrası dönemde halktan gelen demokrasi talepleri, ordudaki isyanlar ve uluslararası finans kuruluşlarının neo-liberalizmin ekonomik ve siyasal ilkelerinin hayata geçirilmesi için uyguladığı baskının yanında bir de doğuda yaşanan mülteci sorunuyla uğraşmak zorunda kaldı. En önemli Batılı müttefiklerinden olan Fransa'nın desteğini de Chirac döneminde yitiren Mobutu için artık sona gelindi ve ülke büyük bir kaos ve çatışmanın ortasında kaldı. Mobutu sonrası dönemin temelleri iç ve dış politikada atılırken komşu Ruanda'daki gelişmeler Zaire'nin kaderini belirledi. Tutsilerin zaferinin ardından Zaire'ye sığınan Hutular Mobutu'nun tutunduğu son dal oldu. Soykırım suçlusu güçlerden destek arayan Mobutu'nun 31 yıllık iktidarı 1996 Eylül'ünde sona ermek üzereydi. Afrika Göller Bölgesi'nin değişen politik yapısı Zaire'ye de sirayet etti ve

¹⁶⁰ Meredith, *op.cit.*, 534.

büyük güçlerin desteklediği Tutsilerin önderliğinde Mobutu karşıtı isyan gücü oluşturuldu.

II. BİRİNCİ KONGO SAVAŞI VE KABILA’NIN İKTİDARA GELİŞİ (1996-1998)

Kongo Savaşları Afrika’dan on bir ülkenin ve çok sayıda silahlı örgütün doğrudan dahil olduğu çatışmalar olarak 1990’larda kıtada yaşanan diğer etnik temelli iç savaşlar ve çatışmalardan ayrılır. Kongo Savaşları hem bir iç savaş hem de bir kıtasal savaş özelliği taşır. Savaşlara, çeşitli dönemlerde doğrudan dahil olan aktörlerin yanı sıra çok sayıda uluslararası aktör dolaylı yollardan müdahil oldu. Sömürge yönetiminden tek parti rejiminin sona ermesine kadar büyük bir yıkıma uğrayan Zaire toprakları 110 yıllık tahribatın bedelini Kongo Savaşları’yla çok ağır bir şekilde ödedi. 60.000.000 insanın hayatını kaybettiği İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan en kanlı çatışmalar olarak tarihe geçen Kongo Savaşları’nın bilançosu da ağır oldu. Çatışmalar sırasında ölenlere ek olarak çatışmalar sonrasında ortaya çıkan salgın hastalıklar ve açlıktan dolayı yıla kadar yaklaşık 4.000.000 insan hayatını kaybetti. Kongo Savaşları sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri, mülteci sorunu, salgın hastalıklar ve zorunlu yer değiştirmeler Afrika Göller Bölgesi’nin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapısında geri döndürülemez tahribatlara yol açtı. Bağımsızlık sonrası dönemde çözülemeyen fakirlik, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, kalkınmanın tamamlanamaması, demokratikleşememe gibi yapısal sorunlara yenileri eklendi. Bu bölümde 1996-1997 yıllarında yaşanan Birinci Kongo Savaşı’nın yakın nedenleri, aktörleri, çatışmalar ve sonrasında kurulan yönetimle birlikte ortaya çıkan ya da tekrar eden sorunlar ele alınacak.

A. MOBUTU KARŞITI KOALİSYONUN KURULMASI

Mobutu'nun Ruanda Soykırımı suçluları olan Interahamwe milisleri ve Ruanda ordusunun eski mensuplarına verdiği desteğin karşılığı olarak Kigali yönetimi Zaire'nin doğusunda yaşayan çoğunluğu Tutsi kökenli halklara askeri, siyasi ve ekonomik destek vererek bu halkların örgütlenmesini sağladı. Ruanda destekli bir isyan birliği olan AFDL (Kongo'nun Bağımsızlığı İçin Demokratik Güçlerin İttifakı - Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo) dört farklı bileşen tarafından kuruldu. Zaire'nin doğusunda yaşayan Banyamulengelerin merkezinde yer aldığı Mobutu karşıtı AFDL'ye özellikle Tutsi yanlısı Kigali yönetimi büyük destek verdi.¹⁶¹ Kinşasa yönetimine karşı doğudan yükselen isyan hareketleri kurulduğu sırada Mobutu kanser tedavisi görmek için yurtdışında bulunuyordu. Mobutu'nun yokluğunda oluşan politik boşluğun sonucu ittifaklar daha kolay kuruldu.¹⁶² Zaire'yi Soğuk Savaş sonrası dönemde böyle bir çatışmanın ortasında bırakan iç nedenler devlet yapısının zayıf olması, fakirlik, işsizlik ve yeraltı kaynakları üzerindeki rekabetti. 1990'lardaki demokratikleşme hareketleri beklentilere cevap vermeyince halk hakkını silahlı mücadeleyle aramaya başladı. Ancak, bu durumun oluşmasının en önemli nedeni Ruanda'dan kaçan soykırım suçlusu mültecilere Mobutu yönetiminin verdiği açık destekti. Sömürge yönetiminden itibaren yok sayılan Tutsiler Zaire'nin doğusunda yeni bir isyan hareketini örgütlediler.

¹⁶¹ Savaş sırasında "Banyamulenge" sözcüğü Zaire'nin doğusunda yaşayan bütün Tutsileri kapsayan bir isim haline evrildi. Yaratılan efsaneye göre yüzyıllar önce Kongo Havzası'ndan Ruanda'ya göç eden Banyamulengeler tekrar kendi öz topraklarına dönüyordu. Bkz: Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 178.

¹⁶² McCalpin, **op.cit.**, s. 47.

1. AFDL Bileşenleri ve Laurent-Désiré Kabila'nın Yükselişi

18 Ekim 1996'da Güney Kivu'daki Lemera bölgesinde AFDL'yi oluşturan antlaşma "Lemera Protokolü" adıyla imzalandı. Antlaşmayı imzalayan taraflar Kongolu Tutsilerin başını çektiği Demokratik Halklar İttifakı (Alliance démocratique des Peuples) adına Déogratias Bugera, Devrimci Halkın Partisi (Parti de la Révolution Populaire) adına Laurent Désiré Kabila, Güney Kivu'da konuşlanmış muhalif bir örgüt olan Zaire'nin Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi (Mouvement Révolutionnaire pour la Libération du Zaire) adına Masasu Nindanga ve diğer bileşenlere göre daha iyi bir orduya sahip olan küçük bir Lumumbist gerilla grubu olan Demokrasi İçin Ulusal Direniş Konseyi (Conseil National de Résistance pour la Démocratie) adına Kisase Ngandu'ydu.¹⁶³ Ngandu'nun örgütü haricinde diğer üç örgüt adeta kağıttan kaplan görünümündeydi. Fakat, bu zayıflığa rağmen Ruanda ve Uganda'nın verdiği askeri destek sayesinde Tutsi etnik kökenlilerin egemenliği altındaki AFDL kısa sürede güç kazandı ve bölgede etkili olmaya başladı. AFDL, Ngandu başkanlığında hareket ederek ilk olarak Kuzey Kivu ve Güney Kivu'da ayaklanmayı örgütledi. Ngandu, birliğin askeri kanadının başında yer alıyordu ve 1996 Ekim'inde birlikteki en önemli isim görünümündeydi. Ancak, daha sonraki süreçte Uganda ve Ruanda için siyasi geçmişiyle Kabila bir adım öne çıkacaktı.

AFDL'nin sözcülüğünü ve siyasi kanadının başkanlığını üstlenen Kabila 1960'ların ilk yarısında yaşanan Kongo Krizi sırasında Kongo topraklarında

¹⁶³ Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 225; Prunier, *op.cit.*, s. 113.

konuslanmış Patrice Lumumba yanlısı olan Katanga halkının önde gelen isimlerinden biriydi. 1965 yılında Che Guavera ile birlikte başarısız bir devrim girişimi gerçekleştiren Kabila, daha sonra gerilla eğitimi almak amacıyla Doğu Bloku ülkelerine çok sayıda ziyaret düzenledi ve 1967’de Zaire’ye dönerek Tanganyika Gölü kıyısında Fizi-Baraka adlı bölgede Halkın Devrimci Partisi (Parti de la révolution populaire) adında yeni bir gerilla örgütü ve komün kurdu. İlk başlarda küçük bir toprak parçası üzerinde 16 kişiyle kurulan komün, 1980’lere gelindiğinde altın ve elmas ticareti sayesinde daha geniş topraklara yayılmış ve nüfusunu da arttırmıştı.¹⁶⁴ 1984 yılında Zaire ordusuyla yaşanan çatışmalar sonrası Kabila elindeki toprakların dörtte üçünü Kinşasa yönetimine kaptırdı.

1980’lerde Zaire ekonomisinin liberalleşmesiyle paralel olarak Kabila’nın kurduğu ticaret ağı önemini yitirdi ve 1987’de komünü dağıldı.¹⁶⁵ Daha sonra Kabila Sudan’ın güneyinde altın ve fildişi ticareti yaparak geçimini sağlamaya devam etti. Ancak, bu dönemde artık Zaire siyasetinde pasif ve etkisiz bir konumdaydı. Elindeki tüm gücü yitiren Kabila’nın imdadına Ruanda Vatansever Cephesi (Front patriotique rwandais) yetişti ve onu AFDL’nin başına geçirdi.¹⁶⁶ 30 yıllık devrimcilik geçmişi bulunan ama Mobutu sonrası kurulacak yönetim için bir eylem planı olmayan Kabila’nın fikirleri Doğu Bloku’nun dağılmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaş sonrası dönemde güncelliğini ve popülerliğini yitirmişti.¹⁶⁷ Bütün bu olumsuzluklara rağmen, AFDL kurulduğunda birliğin sözcüsü konumundaydı ve siyasi geçmişi ile

¹⁶⁴ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 184-185.

¹⁶⁵ **Ibid.**, s. 185.

¹⁶⁶ **Idem.**

¹⁶⁷ Kevin C. Dunn, “A Survival Guide to Kinshasa – Lessons of the Father, Passed Down to the Son,” **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 54.

tecrübesi sayesinde liderliğe kolayca yükselmeyi başardı. Ruanda ve Uganda'nın Kabila'yı birliğin başkanı olarak görmelerinin altında yatan neden Kabila'nın kolay yönlendirilebilir bir figür olmasının yanı sıra herhangi bir etnik toplulukla bağı bulunmayan tarafsız bir aktör olmasıydı.¹⁶⁸ Ruanda ve Uganda'nın gözünde Zaireli bir kukladan öteye gidemeyen Kabila, savaşın sonunda Zaire halkının gözünde büyük bir meşruiyet kazandı ve savaş sona erdiği zaman arkasındaki halk desteği sayesinde Mobutu'nun yerine Kinşasa yönetimini ele geçirmekte zorlanmadı.¹⁶⁹

2. Bölge Ülkelerinin Savaşa Giriş Nedenleri

Zaire'ye komşu ülkelerin Mobutu karşıtı isyana destek olmalarının arkasında yatan nedenler her biri açısından farklılıklar gösterse de temel neden Angola, Burundi, Ruanda ve Uganda'nın Zaire ile olan sınır bölgelerinde topraklarını güvende hissetmemeleri idi. Çünkü, bu ülkelerin mevcut yönetimlerine tehdit oluşturan isyancı grupların büyük bir kısmı Zaire topraklarında konuşlanmıştı.¹⁷⁰ 1990'larda yaşanan Tutsi isyanı ve Ruanda Soykırımı'nın ardından Burundi,¹⁷¹ Ruanda¹⁷² ve Uganda'da etnik gerilimler artmıştı. Ayrıca, bu üç ülkenin liderleri olan Hima-Tutsi kökenli Pierre

¹⁶⁸ Prunier, **op.cit.**, s. 115-116.

¹⁶⁹ Dunn, **op.cit.**, s. 56.

¹⁷⁰ Yonah Seleti, "Securing Africa for the Twenty-First Century," **Africa Since 1990**, Y. N. Seleti (ed.), Johannesburg, New African Education for the Ministry of Education, 2004, s. 40.

¹⁷¹ Toplam nüfusu 10.742.276 olan Burundi'nin % 85'i Hutu, % 14'ü Tutsi ve % 1'i Twa halklarından oluşur. Ruanda ile nüfus yapıları arasında büyük benzerlik söz konusudur. Bkz: CIA Factbook Burundi Nüfus Verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/by.html>, (erişim tarihi: 13.08.2015).

¹⁷² Toplam nüfusu 12.661.733 Ruanda'nın % 84'ü Hutu, % 15'i Tutsi ve % 1'i Twa halklarından oluşur. Burundi ile nüfus yapıları arasında büyük benzerlik söz konusudur. Bkz: CIA Factbook Ruanda Nüfus Verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, (erişim tarihi: 13.08.2015).

Buyoya, Tutsi kökenli Paul Kagame¹⁷³, Hima-Munyankole kökenli Museveni kendi ülkelerinde tehdit altında olan azınlıkların temsilcileri olarak yönetime gelmişlerdi. Zaire’de Mobutu yönetiminde tehdit altında olan Banyamulengelerin yaşadığı trajediyi bu üç lider daha önce tecrübe etmişti.¹⁷⁴ Ruanda ve Uganda bu savaşta AFDL’ye başlıca destek veren iki ülkeydi. Çünkü, toprakları doğrudan tehdit altında olan bu iki ülke Hutuların Kuzey Kivu’daki mülteci kamplarından düzenlediği saldırılardan rahatsızdı.¹⁷⁵ Bölgedeki Tutsi yerleşimcilerle savaşan silahlı grup Zaire topraklarında konuşlanmış ve Kampala hükümetine karşı savaşan Sudan’ın desteklediği İslamcı bir grup olan ADF (Birleşik Demokratik Güçler - Allied Democratic Forces) idi. Ayrıca, Ruanda Soykırımı suçluları Interahamwe milisleri ile Ruanda ordusunun eski mensupları da halihazırda Tutsilerle savaşıyordu. Bu iki farklı yapılanmaya karşı Kigali ve Kampala yönetimlerinin temel amacı Zaire’nin doğusunu işgal ederek algıladıkları tehditi sona erdirmektir.¹⁷⁶

1990’larda Uganda için en önemli tehdit Sudan’ın desteklediği ADF ve Museveni’ye muhalif olan İslamcı gruplardı. Hasan el Turabi’nin kurucusu olduğu NIF (Ulusal İslami Cephe - National Islamic Front) örgütü 1 Temmuz 1989’da Hartum’da kansız bir darbeyeyle yönetimi ele geçirdiğinde muhalif Sudan Halkının Özgürlük Ordusu (Sudanese Peoples Liberation Army) Uganda topraklarında

¹⁷³ Ruanda Soykırımı sonrası Ruanda’da başkanlık görevini 1994-2000 arası dönemde Pasteur Bizimungu üstlendi. Ancak bu dönemde ülkeyi yöneten asıl isim Tutsi kökenli Ruanda Vatansever Cephesi’nin (Front patriotique rwandais) lideri olan Paul Kagame’ydi. 2015 Nisan ayı itibariyle başkanlık görevini sürdüren Kagame 2000 yılında başkan olmadan önce altı yıl boyunca Bizimungu’nun yardımcısı olarak görev yaptı.

¹⁷⁴ René Lemarchand, “Foreign Policy Making in the Great Lakes Region,” **African Foreign Policies: Power and Process**, Gilbert M. Khadiagala ve Terrence Lyons (ed.), Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 89.

¹⁷⁵ *Ibid.*, s. 96.

¹⁷⁶ Seleti, *op.cit.*, s. 41.

Museveni tarafından barındırılıyordu. Hartum da bunun karşılığında Museveni'ye karşı çıkan Ugandalılara destek vermeye başladı. İki ülke arasındaki bu gerilimde Mobutu Sudan'dan yana tavır aldı.¹⁷⁷ Çünkü, ABD ve Batı'nın desteği Museveni'ye kayarken Mobutu Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek yalnızlaşıyordu ve NIF Batılı değerlere karşı olan İslamcı bir örgüt yapısına sahipti. Dolayısıyla, Kinşasa ve NIF'in ortak düşmanı Museveni'ydi ve Zaire toprakları NIF militanları tarafından Uganda topraklarına yönelik saldırılar düzenlemek için kullanıldı. Museveni'ye muhalif olan Uganda Müslüman Özgürlük Ordusu (Ugandan Muslim Liberation Army) da aldığı yenilginin ardından Zaire topraklarında Bunia şehrine sığındı. Bunia'daki havaalanı Sudan ordusu, Interahamwe ve Museveni karşıtı bir hareket olan Batı Nil Kıyısı Özgürlük Cephesi'ne (West Nile Bank Liberation Front) de hizmet veriyordu.¹⁷⁸ Son olarak bu dönemde İslamcı gruplar haricinde bir de Hristiyan silahlı grup olan Tanrının Direniş Ordusu (Lord's Resistance Army) hem Uganda hem de Sudan'a karşı savaş veriyordu ve bu grup da Zaire topraklarında konuşlanmıştı.¹⁷⁹ Görüldüğü üzere Museveni'nin Mobutu'ya karşı askeri bir harekete destek vermek için çok sayıda sebebi vardı. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere İngiltere ve ABD de Museveni iktidarını destekliyordu. Hatta 1990'lar ve 2000'lerde ABD'den askeri ve ekonomik yardım alan sayılı Afrika ülkelerinden birisi Uganda'ydı.¹⁸⁰

Burundi ise, 25 Temmuz 1996'da Buyoya'nın gerçekleştirdiği darbe sonrası birliklerini savaş alanına yolladı ve çatışmalara dahil oldu.¹⁸¹ Bujumbura yönetiminin temel rahatsızlığı Güney Kivu eyaletindeki Uvira şehrinden Burundi topraklarına

¹⁷⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 80-82.

¹⁷⁸ **Ibid.**, s. 86.

¹⁷⁹ Dunn, **op.cit.**, s. 57.

¹⁸⁰ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 183-184.

¹⁸¹ **Ibid.**, s. 178.

Hutuların düzenlediği saldırılardı.¹⁸² Burundi kendi içerisindeki sorunlarla uğraştığı için Buyoya yönetiminin Mobutu karşıtı koalisyonu olan desteği kısıtlı kaldı. Ancak, Buyoya özellikle Burundi-Zaire sınırı üzerinden Güney Kivu'daki Banyamulengelerin ayaklanmasına destek verdi.¹⁸³ Çatışmaların başlamasında Burundi'de eğitim alan Zaireli savaşçıların büyük rolü oldu.

Angola açısından en önemli sorun Soğuk Savaş döneminde başlayan iç savaş sırasında Kinşasa'nın MPLA karşısında UNITA'ya verdiği destektir. Soğuk Savaş sırasında ABD'nin desteğini alan UNITA, 1991 sonrasında Angola'daki kriz sona erince tıpkı Mobutu gibi bu destekten mahrum kaldı.¹⁸⁴ Mobutu iktidardan düşerken Angola bu fırsatı değerlendirip Zaire topraklarındaki UNITA birliklerini tamamen etkisiz hale getirmek için saldırılar düzenledi. Savaşın kaderini değiştiren en önemli gelişmelerden birisi Angola'nın hem kendi askerleriyle yaptığı müdahale hem de isyancı gruplara verdiği destek oldu.

Bir de savaşa doğrudan dahil olmayıp dolaylı yollardan destek olan Afrika ülkeleri vardı. Eritre ve Etiyopya'dan paralı askerler Mobutu karşıtı isyancı gruplarla birlikte Mobutu yanlısı güçlere karşı Goma ve Bukavu'da üç aylığına savaştı.¹⁸⁵ Eritre ve Etiyopya'nın savaşa dahil olmasının arkasında Washington yönetiminin bu iki ülkeye sağladığı askeri ve ekonomik yardımlar söz konusuydu.¹⁸⁶ Bu noktada salt bir Mobutu düşmanlığından söz etmek fazlasıyla iyi niyetli bir bakış olur. ABD'nin bu ülkelere yardım sağlamasının asıl hedefi Uganda, Eritre ve Etiyopya'yı kullanarak o dönem

¹⁸² Lemarchand, *op.cit.*, s. 96.

¹⁸³ Filip Reyntjens, **The Great African War: Congo and Regional Geopolitics, 1996-2006**, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 60.

¹⁸⁴ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 183.

¹⁸⁵ Reyntjens, *op.cit.*, s. 62.

¹⁸⁶ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 180.

sorun yaşadığı Sudan yönetimini çevrelemektir.¹⁸⁷ İslamcı silahlı grupları barındıran Sudan ve Zaire’ye karşı verilen mücadeleyi dönemin ABD politikasını göz önünde bulundurarak değerlendirmek doğru olur. Ayrıca, Zaire’nin güney komşusu olan Zambiya çatışmalar esnasında birçok kez isyancı grupların ülke topraklarından geçişine izin verdi. Güney Afrika bölgesinin iki büyük gücünden biri olan Zimbabwe¹⁸⁸ ise silah, uçak, pilot, paraşütçü birlikler ve özel askeri kuvvetlerle isyancılara destek oldu.¹⁸⁹

B. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI VE “KABILA’NIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ”

Zaire’de 1996 Eylül’ünde başlayan şiddetli çatışmalar Mayıs 1997’de sona erdi ve 32 yıllık Mobutu iktidarı yıkıldı. İsyancı gruplar çatışmalar boyunca Angola, Burundi, Ruanda ve Uganda’dan destek aldıkları için Zaire’de yaşanan olayları sadece isyan, ayaklanma ya da iç savaş olarak adlandırmak eksik bir tanım olacaktır. Yaklaşık dokuz ay süren Birinci Kongo Savaşı sırasında Mobutu sonrası kurulacak yönetimin pazarlıkları dış güçlerle yapıldı. Kabila’nın yükselişini içeren bu dönemin kırılma noktası 1997 Şubat’ında Angola’nın savaşa dahil olmasıdır. Doğudan kuşatılan Zaire’nin güneyden de kuşatılması sonucu Kinşasa’nın direnci kırıldı ve üç aylık bir süre içerisinde çatışmalar son buldu. Bir önceki dönemde açıkça Mobutu’ya destek olan Fransa Chirac’ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte bu desteğini çekmişti. Ancak,

¹⁸⁷ **Idem.**

¹⁸⁸ Diğer Güney Afrika’dır.

¹⁸⁹ Reyntjens, **op.cit.**, s. 65-66.

savaş başlayınca durum eskiye döndü ve Fransa bu savaşta Mobutu'yu paralı askerler ve diplomatik girişimler aracılığıyla destekledi. Fransa'nın bu desteğinin arkasında Frankofon dünyadaki ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarlarını¹⁹⁰ koruma amacı vardı. Washington ise bu savaşta Mobutu karşıtı koalisyonu benzer nedenlerle destek verdi. Savaş sırasında yapılan maden anlaşmaları ABD'nin çıkarlarını korumak için verdiği desteğin en açık kanıtı oldu. Yaşanan insan hakları ihlalleriyse sümen altı edildi.

1. Doğunun Kuşatılması ve Mobutu'nun Tepkisi

AFDL güçlerinin 1996 Eylül'ünde Güney Kivu ve Kuzey Kivu eyaletlerinde başlattığı çatışmalar kısa sürede bütün Zaire topraklarına yayıldı (**EK – 1: Demokratik Kongo Cumhuriyeti İdari Haritası**). Bill Clinton yönetimi bu savaşta özellikle Ruanda'yı kendi çıkarları için kullanmaktan geri kalmadı.¹⁹¹ Ruanda Soykırımı ve sonrasında yaşanan katliamlar sebebiyle uygulanan ambargo 1 Eylül 1996'da kaldırdı ve Ruanda ordusunun Zaire'deki isyan hareketine destek olmasının önünü açtı. Mobutu kendisine karşı oluşturulan koalisyon karşısında Zaire ordusunun yanısıra Interahamwe milisleri, Ruanda ordusunun eski askerleri, UNITA birlikleri ve

¹⁹⁰ 2004 yılında Deutsche Welle'de hazırlanan bir haber Fransa'nın Afrika'da özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemdeki çıkarlarını ortaya koyuyor. Buna göre, Afrika'da 17 eski sömürgesi bulunan Fransa Angola, Kongo ve Gabon'da petrol ve OAC ve DKC'de ahşap, elmas ve koltan çıkarıyor. 1990'lı yıllarda Fransa toplam kalkınma yardımının dörtte üçünü Afrika ülkelerine yaptı. Çad, Fildişi Sahili, Senegal, Gabon ve Cibuti'de askeri üsleri var. Eski sömürgeler "Franc bölgesi" adlı para birliği ile Fransa'nın para ve kredi politikasına bağlı. Bkz: Kerstin Winter, "Fransa'nın Afrika'daki Güç Politikası," **DW**, 12 Kasım 2004, <http://www.dw.com/tr/fransan%C4%B1n-afrikadaki-g%C3%BC%C3%A7-politikas%C4%B1/a-2525771>, (erişim tarihi: 13.08.2015).

¹⁹¹ Renton, Seddon ve Zeilig, **op.cit.**, s. 179.

Fransa'nın fonladığı Sırp paralı askerlerle birlikte savaştı.¹⁹² Fransa ise, yeniden Mobutu'ya destek olarak Afrika'nın en büyük üçüncü ülkesi olan Zaire'nin Anglofon Afrika karşısında yalnız kalmasına izin vermek istemedi.¹⁹³ Böylece, savaşın henüz başında taraflar netleşti ve isyancılar Soğuk Savaş'ın galibi ABD'nin verdiği destekle saldırılara başladılar.

Ruanda ordusu, Haziran 1996'da, Burundi'nin kuzeybatısında, Zaire sınırının tam karşısında Banyamulenge isyancılarına eğitim vermeye başladı ve Ağustos ayında bu gruplar Güney Kivu'ya sızdı. 31 Ağustos'u 1 Eylül'e bağlayan gece ilk saldırılar gerçekleştirildi.¹⁹⁴ 21 Eylül'de Uvira'ya Burundi üzerinden büyük bir sevkiyat gerçekleştiren Ruanda ordusu Bukavu ve Ruzizi Nehri'nin güney geçidinde iki büyük saldırı gerçekleştirdi.¹⁹⁵ AFDL birlikleri henüz bir araya gelmemişken Eylül ayında Ruanda tarafından saldırılar başlatılmıştı. Kivuların en önemli şehirlerinden ikisi olan Uvira 28 Ekim'de, Bukavu ise 30 Ekim'de isyancıların eline geçti. Ruanda askerleriyle birlikte hareket eden AFDL Güney ve Kuzey Kivu'yu Ekim 1996'da kuşattı ve 1 Kasım'da Kuzey Kivu'nun başkenti Goma ele geçirildi.¹⁹⁶

Ruanda destekli isyancılar ve eski soykırım suçluları arasında Zaire'nin doğusunda yaşanan çatışmalarda en çok siviller zarar gördü. Ruanda Soykırımı'nın rövanşını almak için Tutsi kökenli isyancı gruplar mülteci kamplarında çok sayıda Hutu'yu katlettiler. İsyancıların yol açtığı insan hakları ihlallerine daha çok kadınlar ve

¹⁹² Tatiana Carayannis ve Herbert F. Weiss, "The Democratic Republic of Congo, 1996-2002," **Dealing with Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations**, Jane Boulden (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2003, 261.

¹⁹³ **Idem.**

¹⁹⁴ Reyntjens, **op.cit.**, s. 48-49.

¹⁹⁵ **Ibid.**, s. 49.

¹⁹⁶ Turner, **op.cit.**, s. 76.

çocuklar maruz kaldı. Batılı devletler bu ihlaller karşısında sessiz kalmakla suçlanırken baskılara dayanamayan Kanada ve ABD çok uluslu bir barış gücü oluşturmaya karar verdi. 7 Kasım 1996'da alınan karara göre mültecilerin yaşadığı bölgelerde insan hakları ihlallerine engel olmak amacıyla Kanada tarafsız bir barış gücü ve insani koridor oluşturacak ve ABD de bu güce lojistik destek sağlayacaktı.¹⁹⁷ Prunier'e göre, Fransa ve Frankofon Batı Afrika oluşturulacak olan bu güce destek verirken isyancı grupları etkisiz hale getirip Mobutu'yu ve iktidarını kurtarmayı hedefliyordu. ABD'de güçlü bir diasporası bulunan Ruanda bu çok uluslu gücün oluşturulmasına şiddetle karşı çıktı. 8 Kasım'da Mugunga'da çatışmalar başlayınca Butros Gali çok uluslu müdahale gücünün oluşturulması gerektiğini dile getirdi ancak Paris'in farklı amaçları yüzünden müzakereler çıkmaza girdi.¹⁹⁸ Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Mobutu 4 Kasım'da Kinşasa'dan ayrıldı ve önce İsviçre'ye, oradan da Fransa'nın güneyinde Cap Martin'de bulunan villasına kaçtı. Artık meydan tamamiyle AFDL ve diğer isyancı gruplara kalmıştı.

11-13 Kasım 1996 tarihlerinde yaşanan gelişmeler sırasında ilk kırılma gerçekleşti ve Uganda kuzeydoğudan savaşa dahil oldu. 11 Kasım'da AFDL güçleri yabancı basın mensuplarını Goma'dan çıkardı ve gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin kayıt altına alınmasına engel oldu. 12 Kasım'da Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada işgalcilere müdahale edileceği açıklandı. Bölgede gerilim giderek yükselirken 13 Kasım'da Ruanda ordusu soykırım suçlularına karşı saldırıya girişti ve iki gün sonra binlerce mülteci kampları terk ederek Ruanda'ya doğru kaçmaya başladı.¹⁹⁹ 13

¹⁹⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 118-119.

¹⁹⁸ **Ibid.**, s. 119.

¹⁹⁹ **Ibid.**, s. 120.

Kasım'da Museveni ADF'nin Zaire topraklarından Uganda'ya saldırmasını gerekçe göstererek sıcak takip hakkını kullanmak istediğini formalite icabı, sürgünde olmasına rağmen hala meşru bir lider olan, Mobutu'ya ilettili ve cevabını beklemeden Uganda ordusu kuzeydoğudan yeni bir cephe açarak savaşın uluslararasılaşmasını sağladı.²⁰⁰

Kuzey Kivu'daki 371.000 mülteci 15-25 Kasım arasında evlerine döndü.²⁰¹ Ruanda ordusunun mülteci kamplarına yönelik saldırılardan kaçamayan Hutuların bir kısmı açlık ve susuzluğun yol açtığı salgın hastalıklar sonucu hayatlarını kaybettiler.²⁰² Bu mültecilerin büyük çoğunluğu daha önceki bölümde görüldüğü üzere soykırım suçlusu değil, sadece Hutu kökenli Ruandalılardı. Bu durumu doğrulayan kanıtlardan birisi Katolik kilisesinin bir mensubu olan ve mültecilere yönelik saldırıların yaşandığı bölgede bulunan Fransız papaz Laurent Balas'ın verdiği bilgiler sonucu ortaya çıkan rapordur.²⁰³ Soykırım suçluları mülteci kamplarına yapılan saldırılarda bu kampları terk ederek sivillerle AFDL güçlerini karşı karşıya bırakmışlardı. Temel amaç, kamplarda yaşayan mültecileri de bu savaşın içine çekmekti. Kigali yönetimine göre, Hutuların yarısı Ruanda'ya dönmüştü ve geride kalanlar soykırım suçluları oldukları için uluslararası örgütlerin bu insanları korumasına gerek yoktu.²⁰⁴ Hutulara yönelik katliamlardan birisi de Bukavu ve Uriva'dan kaçıp Burundi üzerinden Tanzanya'ya sığınmak isteyen mültecilere Burundi ordusu tarafından yapıldı.²⁰⁵ Kasım ayının başında Fransa'nın talep ettiği ve Kanada'nın desteklediği mültecileri koruma amaçlı çok uluslu müdahale gücü, savaşın başından Kasım ayı sonuna kadar 700.000'den

²⁰⁰ **Ibid.**, s. 120-121.

²⁰¹ **Ibid.**, s. 121-122.

²⁰² Lemarchand, **op.cit.**, s. 97.

²⁰³ Prunier, **op.cit.**, s. 124-125.

²⁰⁴ Lemarchand, **op.cit.**, s. 97.

²⁰⁵ **Idem.**

fazla Hutu'nun kampları terk ettiği gerekçesiyle Ruanda tarafından gereksiz bulundu ve bu görüşe Washington da destek verdi.²⁰⁶ Doğuda mülteci sorunu yaşanırken ülkeyi terk eden Mobutu'yla görüştüğünü iddia eden Étienne Tshisekedi başbakanlık görevinin kendisine verildiğini iddia etse de Mobutu bu durumu yalanladı. Bu sırada AFDL birlikleri 26 Kasım'da Butembo'yu ve 30 Kasım'da Beni'yi ele geçirdiler. Uganda ordusu ADF militanlarının saldırıları üzerine Beni'ye kadar sıcak takip hakkını kullandı ve bu şehrin alınmasında AFDL milislerine yardımcı olarak savaşa dahil oldu.²⁰⁷

Aralık ayı boyunca dış güçlerin desteklediği isyancıların batıya doğru ilerleyişi devam etti. İsyancılar 25 Aralık'ta Bunia'yı ele geçirirken UNITA birlikleriyle şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu sırada ilginç bir gelişme oldu ve Mobutu Cap Martin'den ayrılıp Kinşasa'ya döndü ve 1.000.000'dan fazla Zaireli tarafından karşılandı.²⁰⁸ Halkın desteği hala devam ediyor olsa da Mobutu'nun en çok ihtiyaç duyduğu askeri destek ordu tarafından sağlanmadı. Uzun yıllardır ekonomik krizle boğuşan Zaire'de Mobutu'yu iktidara taşıyan ve iktidarda tutan ordu artık güvenilmez bir kurumdu. Asker sayısı açısından sorun yaşamasa da disiplin bozulmuştu. Çok başlılık vardı ve bunun en önemli sebebi Mobutu'nun ordudaki askerlerin maaşlarını ödeyememesiydi. Çareyi paralı askerlerde arayan Mobutu'nun bu girişimleri de sonuçsuz kaldı. Ocak 1997'de Kisangani'ye 276 adet beyaz paralı asker yerleştirildi ama bu askerler denetimden uzaktı ve sürekli sarhoş gezip halka rahatsızlık veriyorlardı.²⁰⁹ Ayrıca,

²⁰⁶ **Ibid.**, s. 99.

²⁰⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 127.

²⁰⁸ **Ibid.**, s. 129.

²⁰⁹ **Idem.**

Zaire ordusunun sahip olduğu bazı askeri araçları kullanacak bilgiye sahip personel yoktu.²¹⁰

1997 yılı itibariyle AFDL içinde yeni kurulacak yönetimde kimin söz sahibi olacağı konusunda anlaşmazlıklar başgösterdi. Tutsilerle etnik çatışma içerisinde olan Mayi Mayi savaşçıları 3 Ocak'ta Butembo şehrinde AFDL'den bir grup Tutsi'ye saldırdı. 8 Ocak'ta AFDL'nin lideri Kisase Ngandu Ruandalılar tarafından suikaste uğradı. Ngandu'nun öldürülmesinin altında yatan neden onun milliyetçi fikirleri yüzünden Mayi Mayilerin AFDL birliklerine saldırmasıydı.²¹¹ Ancak, bu görünür nedendi. Asıl neden, güçlü bir orduya sahip olan Ngandu'nun savaş sonrası dönemde Ruanda'nın ekonomik ve siyasal çıkarlarını gözetip gözetmeyeceğinin belli olmamasıydı. Ngandu'nun yerine eski gücünden uzakta olan Kabila'yı geçirmek Kigali'ye göre daha akıllıca bir hamleydi. Ngandu'nun ölümü sonrası AFDL'nin alt grupları birleşmeye karar verdi ve Kabila başkan, Bugera genel sekreter ve Masasu da başkomutan oldu.²¹² Şubat ayına girildiğinde AFDL güçleri üç cepheden birden ilerliyorlardı. 6 Şubat 1997'de Shabunda şehri isyancıların eline geçti ve Katanga-Kasai yolu açıldı. 17 Şubat'ta Mobutu'nun isyancıların elinde olan Bunia'ya yolladığı uçaklar sivilleri bombaladı. Bu anlamsız saldırıdan bir gün sonra BM Güvenlik Konseyi çatışmaların sona erdirilmesini ve yabancı askerlerin ülkeyi terk etmesini talep eden 1097 nolu çözüm kararını aldı.²¹³ Artık doğuyu kaybettiğini kabullenmek zorunda kalan ve çaresizce sivil halkın üzerine bomba yağdıran Mobutu'ya halkın desteği de iyiden iyiye azaldı.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 129-130.

²¹¹ Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 226; Prunier, *op.cit.*, s. 130-131.

²¹² Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 226.

²¹³ Prunier, *op.cit.*, s. 132-133.

2. Angola'nın Savaşa Dahil Olması ve Kinşasa'nın Düşüşü

Angola uzun bir süre savaşa dahil olmadı. Luanda-Kinşasa arasında gerçekleşen görüşmelerde barış ve dostluk havası hakimdi. İki ülkenin üst düzey yetkilileri, 1996 yılının son aylarında karşılıklı olarak görüşmeler gerçekleştirdi ve Angola birlikleri Zaire sınırına yapılacak olan saldırıları engelledi.²¹⁴ Ancak, Kinşasa yönetiminin UNITA konusunda gerekli hassasiyeti göstermemesi üzerine, Luanda yönetimi savaşa dahil olmaya karar verdi. Şubat 1997'de Kigali'ye destek birimlerini yollamaya başladı.²¹⁵ Goma ve Bukavu'daki çatışmalara destek olmaları için Angola asıllı Katangalı Jandarmalar'dan (Katangan Gendarmes)²¹⁶ 2.000 adet savaşçı Kigali'ye gönderildi.²¹⁷ Katangalı Jandarmalar 15 Mart'ta Kisangani'nin ele geçirilmesinde büyük pay sahibiydiler. Angola ordusu Zaire'den ziyade UNITA ile savaşıyordu ve bu mücadele en çok Mobutu'ya muhalif olan isyancı gruplara yaradı.²¹⁸

Zaire'nin kaderini dış güçler belirlemeye devam ediyordu. 1997 Mart ayında iki önemli dış gelişme sonucu savaşın gidişatı şekillendi. Amerikan yöneticiler ile görüşmek için ABD'ye giden Museveni, Uganda'ya dönerken aniden Paris'e uğrama kararı aldı ve Chirac'la bir görüşme yaptı. Museveni, Uganda ordusunun Zaire

²¹⁴ Reyntjens, **op.cit.**, s.62.

²¹⁵ **Ibid.**, s.63.

²¹⁶ Katangalı Jandarmalar: Kaplanlar olarak da anılan bu grubun kökenleri 1960'ta Kongo bağımsızlığını kazandığı zaman Moise Tshombe önderliğinde Katanga'daki ayrılıkçı harekete dayanır. 1964 yılında hareket bastırılınca gerillalar Angola'ya göç etmiştir. 1996-1997 arası dönemde yaklaşık 2.000 kişilik gerilla gücüyle Mobutu'ya karşı verilen mücadeleye destek olmuşlardır. Bkz: Haskin, **op.cit.**, s. 80.

²¹⁷ Reyntjens, **op.cit.**, s.63.

²¹⁸ Dunn, **op.cit.**, s. 57.

topraklarında bulunduğunu inkar etti. Paris için hala Mobutu'yu kurtarma ümidi devam ediyordu ancak 15 Mart'ta Kisangani'nin düştüğü haberi Paris'e ulaşınca bu ümitler de tükendi. Fransa'nın Afrika politikasını düzenleyen Chirac'ın Başdanışmanı Jacques Foccart, 19 Mart'ta hayatını kaybettiği sırada Zaire de düşmek üzereydi. Prunier'e göre, o sıralar savaşın sonunun geldiğine dair yorumlar bu ölümle ilişkilendiriliyordu.²¹⁹ ABD, Fransa ve Uganda üçgeninde bu gelişmeler yaşanırken Zaire'de Kabila'nın uzun yürüyüşü devam ediyordu ve Mobutu sonrası yönetim için Zaireli siyasetçilere göz dağı verildi. Kisangani ele geçirildikten sonra Kabila "özgürlük savaşı" sona erene kadar ülkedeki bütün siyasi partilerin faaliyetlerinin yasaklandığını ve Kinşasa düştükten sonra AFDL öncülüğünde bir yıl süreli geçiş hükümeti kurulacağını açıkladı. Ayrıca, Mobutu rejimiyle ilişkisi bulunan bütün siyasi aktörlerin yeni yönetimde yeri olmayacağını ilan etti.²²⁰ Bu gelişmeler yaşanırken AFDL Kinşasa'ya iyiden iyiye yaklaşmıştı.

Angola ordusunun doğrudan savaşa dahil olmasıyla birlikte Nisan ayı içerisinde elmas madenin başkenti Mbuji-Mayi ve Katanga'nın başkenti Lubumbashi isyancıların eline geçti.²²¹ Katanga'da bulunan ve Kinşasa'ya bağlı olan Bakwanga Maden Topluluğu'nun Başkanı, "AFDL ile işbirliği yapmaya hazırız" dedi ve Kinşasa yolu artık AFDL'ye açıldı.²²² Bakwanga Maden Topluluğu'nun AFDL'ye destek olacağını açıklamasının ardından Mobutu, Başbakan Kengo'yu görevden alıp yerine Tshisekedi'yi getirmek istedi. AFDL yönetimi Tshisekedi'nin böyle bir görevi kabul

²¹⁹ Prunier, **op.cit.**, s. 133.

²²⁰ Kabila'nın burada seslendiği asıl isim Demokrasi ve Sosyal Kalkınma Birliği'nin lideri Étienne Tshisekedi'dir. Bkz: François Ngolet, **Crisis in the Congo: The Rise and Fall of Laurent Kabila**, New York, Palgrave Macmillan, 2011, s. 6.

²²¹ Reynjtens, **op.cit.**, s.63.

²²² Prunier, **op.cit.**, s. 134.

etmesi halinde kendi siyaset hayatının sonunu getireceğini bildirdi. Tshisekedi, AFDL'nin tehdidi karşısında çaresiz kaldı ve başbakanlık görevini reddetti. Bunun üzerine Mobutu 11 Nisan'da Likulia Bolongo'yu başbakan olarak atadı. Üç gün sonra Katangalı Jandarmalar, Ruanda ordusu ve AFDL Zambiya'dan sürpriz bir saldırı gerçekleştirerek Lubumbashi'yi tamamen ele geçirdiler.²²³ Katanga'nın en önemli şehri olan Lubumbashi'nin ele geçirilmesinin ardından Kabila karargahını bu şehre taşıdı ve kendisini ülkenin yeni başkanı ilan etti. Afrika'da yaşanan çatışmalarda iktidara karşı silahlı mücadele veren gruplar, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Doğu Bloku ülkelerinden arta kalan silahları maden bölgelerinden topladıkları değerli mallar karşılığında aldılar. Ayrıca, Batılı şirketler de bu silahlı gruplardan değerli madenleri yasadışı yollardan satın alarak güçlenmelerine destek oldular. Angola'da UNITA, Liberya'da Charles Taylor ve Sierra Leone'de Devrimci Birleşik Cephe (Revolutionary United Front) zengin yeraltı kaynaklarının bulunduğu bölgelere konuşlanmışlardı.²²⁴ Bu sayede uzun yıllar boyunca iktidardaki yönetimlere karşı mücadelelerini sürdürebildiler. Aynı şekilde Zaire'de de Kabila zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Katanga bölgesini ele geçirdikten sonra Kinşasa'ya karşı üstünlüğünü kabul ettirdi.²²⁵ Angola'nın savaşa dahil olmasıyla birlikte Zaire güneyden de kuşatıldı ve Mobutu'nun sonunu hazırlayan en önemli gelişmelerden birisi yaşandı.

AFDL'nin Kinşasa'ya ilerleyişi sırasında yabancı maden şirketleri ülkenin en önemli maden yataklarını ele geçiren isyancılarla anlaşmalar yapmaya başlamıştı

²²³ **Idem.**

²²⁴ Crawford Young, "Contextualizing Congo Conflicts – Order and Disorder in Post-colonial Africa," **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 25-26.

²²⁵ Dunn, **op.cit.**, s. 57.

bile.²²⁶ Özellikle Kuzey Amerikalı maden şirketleriyle ön anlaşmalar yapan Kabila, savaş sırasında AFDL'ye maddi kaynak yarattı ve yabancı şirketler aracılığıyla hava araçları temin etti.²²⁷ Kabila'nın anlaşma yaptığı en önemli maden şirketlerinden birisi AMF'ydi (Amerikan Maden Alanları - American Mineral Fields). AMF, Başkan Clinton'ın da memleketi olan Arkansas eyaletinin Hope şehrinden yönetiliyordu. 16 Nisan 1997'de imzalanan maden anlaşmasına göre AMF, Kabila'ya çıkartacağı madenler karşılığında bir milyar dolar verecekti. AMF'nin Başkanı ve Clinton'ın temel kaygısı Zaire'de imtiyaz kazanmak değildi. Zaten Katanga'daki madenleri çıkarma hakkı büyük ölçüde Amerikan şirketlerindeydi. Sözleşmenin imzalanmasının asıl amacı kurulacak yeni yönetimde bu hakların sürdürülmesiydi.²²⁸ AMF'nin yanında The Barrick Gold Corporation adlı Kanadalı maden şirketi alacağı imtiyaz karşılığında Mayıs 1997'de Kabila'ya 50 milyon dolarlık ön ödeme yaptı ve geleceğe dair finansal yardım sözü verdi. Kabila bu dönemde Afrika'ya yatırım yapmak isteyen 80 Kanadalı maden şirketiyle savaş sonrası için görüşmeler yaptı.²²⁹ Ayrıca, uzun yıllardır kıtada faaliyette olan De Beers elmas şirketi ve Amerikalı Elmas Alıcıları (American Diamond Buyers) Kabila'yla önemli mali anlaşmalar yaptılar ve paralı askerler yollayarak savaş sırasında destek oldular.²³⁰

Zaire'de yaşanan gelişmelerden endişe duyan Clinton, yönetimi kansız bir şekilde devretmesi için Mobutu'yu ikna etmek amacıyla ABD'nin BM nezdindeki büyükelçisini 28 Nisan'da Zaire'ye yolladı. Mobutu bu talebi olumlu karşıladı ve

²²⁶ Haskin, **op.cit.**, s. 80.

²²⁷ Ngolet, **op.cit.**, s. 9.

²²⁸ Prunier, **op.cit.**, s. 137, 141-142.

²²⁹ Ngolet, **op.cit.**, s. 9.'dan William Reno, "Mines, Money, and the Problem of State Building,"

Issue: A Journal of Opinion, Vol. XXVI/1 1998, 14-17.

²³⁰ Ngolet, **op.cit.**, s. 9.

kendisi, ailesi ve yakın çevresi için koruma talep etti. Büyükelçi, gerekli sözleri verdikten sonra Kabila'yla buluşmak için Lubumbashi'ye gitti. Mandela'nın gözlemciliğinde Kabila-Mobutu görüşmesini gerçekleştirmek için Kabila ikna edildi. 3-4 Mayıs'ta yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. AFDL, iktidarı müzakere yoluyla değil savaşıarak almak istiyordu.²³¹ Bu sayede arkalarındaki halk desteği daha büyük ve coşkulu olacaktı. Mayıs ayının başında Kenge şehrinde çatışmalar yaşanırken artık Mobutu için sona gelinmişti. UNITA'nın Başkanı Jonas Savimbi bir hafta boyunca Kenge'de AFDL birliklerine karşı savaşıarak oyalama taktiğine başvurdu. Bu sayede Mobutu için ülkeyi terk etme fırsatı yaratıldı. Ancak, beklenmeyen bir gelişme oldu ve Mobutu son bir çözüm arayışı için Libreville'e gitti ve Frankofon Afrika'nın bazı liderleriyle bir görüşme gerçekleştirdi.²³² Çözüm arayışları sonuçsuz kaldı ve 16 Mayıs 1997'de Mobutu güvenlik gerekçesiyle Kinşasa'dan ayrılıp Fas'a sığındı ve Zaire'yi Kabila önderliğindeki isyancılara bıraktı. Mobutu'nun ailesi ve yakın çevresi de bu tarihte Kinşasa'yı kaçarcasına terk ettiler.

Kinşasa isyancıların elindeydi ve artık Mobutu döneminden kalma sorunların çözülmesi için atılacak adımlar gündemdeydi. Kabila iktidara büyük bir iç ve dış destekle geldi. Savaş sırasında Mobutu karşıtı koalisyonu destek veren bütün aktörlerin dikkati Kabila yönetiminden sağlayacakları imtiyazlara çevrilmişti. Zengin yeraltı kaynaklarına sahip Zaire'de yeni bir güç mücadelesi eski yöntemlerle başlıyordu. Batı'nın söylemleri ve talepleri değişmezken Ruanda ve Uganda başta olmak üzere AFDL'ye destek veren komşu ülkeler Kabila'yı bir kukla yönetici olarak görüyorlardı. Ancak, Kabila bağımsızlık sonrası dönemde kurduğu hayalini gerçekleştirdi ve

²³¹ Prunier, *op.cit.*, s. 135-136.

²³² *Ibid.*, s. 136.

Kinşasa yönetimini ipleri Kigali ve Kampala’da olan bir yönetim olarak kurgulamadı. Dolayısıyla, Kinşasa’da yerel, bölgesel ve küresel çapta bir güç mücadelesi yaşanacaktı. Bütün bunların merkezindeyse Kabila’nın kurduğu yönetim yer alıyordu.

C. KABILA’NIN İKTİDARA GELİŞİ VE KRONİKLEŞEN SORUNLARIN NÜKSETMESİ

1. İç Politika Gelişmeleri: Kabila’nın Siyasal ve Toplumsal Hareketler Üzerinde Kurduğu Baskı

Kabila, 17 Mayıs 1997’de Kinşasa’da başkanlık görevine başlarken ilk iş olarak sembolik değişiklikler gerçekleştirdi. En başta ülkenin ismini Demokratik Kongo Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Daha sonra ülkenin para birimini, bayrağını, ulusal marşını ve sokakların, caddelerin, ulusal futbol takımının ismini bağımsızlık sonrası kabul edilen şekline döndürdü. Amacı, Mobutu döneminden kalma izleri devlet ve toplum bünyesinde tamamen ortadan kaldırmaktı. Böylece, 1970’lerdeki Zaireleştirme’nin yerini 1997’deki Kongolaşma aldı. Kabila, Mobutu’yu devirdikten sonra siyasi partiler hakkında daha önce ilan ettiği yasağın iki yıl uzatılmasına karar verdi ve herkesi partiler üstü bir güç olan AFDL çatısı altında toplanmaya çağırdı.²³³ Mobutu’dan sonra halkın büyük umutlarla desteklediği yeni lider daha ilk baştan gücünü sağlamlaştırabilmek amacıyla demokrasi ve siyasal yaşamı kısıtlayarak büyük

²³³ Ngolet, **op.cit.**, s. 7.

bir hayal kırıklığına yol açtı.²³⁴ Bu dönemde öne çıkan üç önemli gelişme Kabila yönetimine olan desteğin büyük ölçüde azalmasına neden oldu. Sivil ve siyasal faaliyetlerin yasaklanması, doğuda devam eden mülteci sorunu ve AFDL içerisindeki muhalefetin bastırılması Kabila'nın tepki çeken uygulamalarıydı.

1990'ların ilk yarısındaki demokratikleşme hareketleri sırasında kurulan muhalif partilerin liderleri Kabila ile işbirliği yapmak istese de başta Tshisekedi olmak üzere hepsi siyasal yaşamdan dışlandılar. Mobutu döneminde devlet ve toplum arasında kurulamayan bağlar Kabila döneminde de kurulamadı. Savaş sonrası dönemde demokrasi ve insan haklarına saygıyı tesis etmek için 16-20 Haziran 1997'de 250 adet sivil toplum temsilcisi bir konferans düzenledi. Kabila'nın bu konferansa cevabı siyasal partileri ve sivil toplum kuruluşlarını yasaklamak oldu.²³⁵ Sivil toplum kuruluşlarının, özgür basın, insan hakları izleme örgütlerinin ve siyasal yaşamın çeşitli baskı ve zorluklara maruz kaldığı Kabila yönetimine olan halk desteği günden güne azaldı. 1990'ların küreselleşen dünyasından nasibini alan Afrika'da sivil toplum önemli bir yere sahip olmaya başlarken Kabila bunu engelleyince, savaş sırasında kazandığı krediyi de yitirdi. Mobutu döneminde kronikleşen bir sorun olan devlet-toplum ilişkilerinin yeniden gerilmesi DKC'de ikinci savaşa giden yolun iç nedenlerindendi.²³⁶

Birinci Kongo Savaşı sona erdiği zaman uluslararası kamuoyunda DKC hakkında en çok konuşulan konuların başında çatışmalar sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri geliyordu. BM gözlemcileri DKC'nin doğusunda araştırma ekibi oluşturdu ve bu

²³⁴ Dunn, *op.cit.*, s. 57.

²³⁵ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 268.

²³⁶ Schraeder, *African Politics and....*, s. 193.

bölgede yapılan katliamlar incelendi. 24 Ağustos 1997’de Hutu mültecilerin yaşadığı kamplara gönderilen BM inceleme ekiplerinin bulgularına göre DKC’deki 40 adet mülteci kampında planlı ve sistemli katliamlar gerçekleştirilmişti. Çok sayıda insan hakları izleme ekibi de bu bilgileri doğruladı ve kamplarda yaşayan 100.000 mültecinin isyancılar tarafından öldürüldüğünü belirttiler.²³⁷ Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken konu, 100.000 mültecinin ölümünün asıl sorumlusunun Kigali’deki Tutsi yanlısı hükümet olduğudur. Çünkü, savaş boyunca hem Ruanda ordusunun kendi güçlerinin mülteci kamplarındaki etkinlikleri hem de Kigali’nin isyancılara sağladığı desteğin altında yatan asıl neden Ruanda Soykırımı’nın rövanşını alma isteğidir. AFDL’nin asıl düşmanı bu savaşta Zaire ordusu olmuştur ve birlik Hutulara yönelik saldırılarda çok az rol oynamıştır.

Washington yönetimi bilgisi olmasına rağmen bütün bu insan hakları ihlalleri karşısında Kigali ile ilişkileri bozmamak için sessiz kalmıştır.²³⁸ Kabila iktidara geldikten sonra Clinton, BM ve insan hakları izleme örgütlerinin DKC’deki etkinliklerini, “artık Batı’nın değerleriyle Afrika’yı anlamaya çalışmaktan vazgeçmeliyiz” diyerek eleştirdi.²³⁹ Kabila’nın insan hakları izleme örgütlerinin DKC topraklarında incelemeler yapmasına izin vermemesinin nedeni, Hutulara yönelik şiddetin sorumlusu Kigali’ye oranla daha güçsüz olan AFDL’nin suçlanacağı korkusuydu. Ancak, Kabila’nın bu engellemelerinin karşılığı olarak DKC’nin BM ve Batılı donörlerin gözündeki değeri düştü ve savaş sonrası dönemde gücünü sağlamlaştırmak için gereken yardımları alamadı.²⁴⁰

²³⁷ Dunn, *op.cit.*, s. 58.

²³⁸ *Idem.*

²³⁹ *Idem*’den David Aronson, “Mobutu Redux?,” *Dissent*, Vol. 45, No. 2, (İlkbahar 1998), s. 21.

²⁴⁰ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 270.

Ruanda-DKC sınırında yaşayan mülteciler, ülkelerine döndükleri takdirde soykırım suçu yüzünden haksız yere cezalandırılmaktan korktukları için kamplarda yaşamaya devam ettiler. Kabila ve AFDL birliklerinin Kinşasa'ya ilerleyişi sırasında Hutuların uğradığı katliamlar BM Genel Kurulu ile Kinşasa'daki yeni yönetim arasında bir anlaşmazlığa yol açtı. BM Genel Sekreteri Kofi Annan araştırmanın ülke genelinde yapılmasını talep ederken Kabila sadece doğuda böyle bir araştırmanın yapılabileceği cevabını verdi. 16 Eylül 1997'de batıda yapılan bir katliam ortaya çıkarılınca Kongolu yöneticiler buradaki araştırmalara karşı çıktı. 3 Ekim 1997'de BM araştırma ekibi geri çağrılırken Goma'daki BM gözlemcileri ve sivil toplum örgütleri Kabila tarafından kovuldu.²⁴¹ 16 Ekim 1997'de Annan Kinşasa'ya yeni bir insan hakları ekibini kabul etmesi konusunda baskı yaptı ve uluslararası yardımların kesileceğini söyleyerek ultimatom verdi. 25 Ekim'de Kabila bu ultimatom karşısında çaresiz kaldı ve Annan'ın talebini kabul etti.²⁴² Savaş sırasında gerçekleşen insan hakları ihlallerinin araştırılmasına kağıt üzerinde izin verse de BM tarafından oluşturulan ekibe büyük zorluklar çıkardı ve 17 Nisan 1998'de araştırma ekibi DKC topraklarından çekildi.²⁴³

Katanga kökenli olan Kabila, AFDL içinde baskın olan Tutsi kimliğinin yeni kurulan hükümete yansımaları engellemek için çeşitli adımlar attı. Çünkü, yönetimde bulunan Tutsiler aracılığıyla Burundi, Ruanda ve Uganda kolaylıkla DKC'nin içişlerine karışabilecekti ve bu da Kabila'nın kukla görüntüsünü ortadan kaldırmasına engel olacaktı. 1 Temmuz 1997'de kurulan hükümette Katanga kökenli Lubakat halkının bariz bir üstünlüğü vardı ve Tutsiler önemli bakanlıklardan soyutlanmıştı.

²⁴¹ Ngolet, **op.cit.**, s. 3-5.

²⁴² **Ibid.**, s. 5.

²⁴³ **Ibid.**, s. 6.

Kabinenin kurulmasında yaşanan çekişmenin bir benzeri ordu içerisindeki önemli mevkilerin paylaşılması sırasında da yaşandı.²⁴⁴ AFDL'nin zaferinde önemli bir pay sahibi olan komutan Masasu'nun 25 Kasım 1997'de disiplinsiz davranışları yüzünden yakalanıp hapsedileceği açıklandı. Kabila, Masasu'nun Kigali için çalıştığını düşünüyordu ve bu sayede ülkedeki yabancı birliklere de gözdağı veriyordu.²⁴⁵ Masasu'nun tutuklanmasının ardından, 28 Kasım 1997 tarihinde, Kinşasa'da Katangalılarla Tutsiler arasında çatışma çıktı ve on kişi hayatını kaybetti.²⁴⁶ AFDL'nin altgruplarından ikisinin liderleri 1998'e kadar olaylı bir şekilde alandan çekilmişlerdi ve geriye sadece Kabila ve Bugera kalmıştı. Genel Sekreter Yardımcısı olan Bugera ise AFDL'deki görevinden 1998 Mayıs'ında Kabila tarafından alındı ve devlet bakanlığı görevine getirilerek pasifize edildi.²⁴⁷ Kabila kendisine rakip olabilecek bütün iç ve dış güçlerle mücadele ederken destekçileri tarafından Kabila kültü oluşturuluyordu. "Ulusal yenilenmenin lideri" sıfatıyla Kongolular için tarihi bir figür olarak öne çıkarılıyordu.²⁴⁸ Ocak-Ağustos 1998 döneminde Kinşasa'daki Tutsi gücü iyiden iyiye geriledi ve Lubakatlar yönetiminde tamamen hakimiyetlerini kurdular.

Mobutu'nun Zaireleştirme hareketi sırasında yaptığı bir benzerini çeyrek asır sonra Kabila yapıyordu. Ancak, Mobutu ile Kabila arasındaki en önemli fark ikisinin iktidar olduğu dünyanın çok farklı olmasıydı. Mobutu daha iktidara geldiğinde ABD'nin yoğun desteğini almıştı ve dönemin ABD politikası Soğuk Savaş şartlarında jeostratejik ve ideolojik gerilimlere göre şekilleniyordu. Kabila ise, ABD'nin mutlak zaferini ilan ettiği bir dünyada çok partili hayata geçişi sağlayacak lider olmalıydı.

²⁴⁴ *Ibid.*, s. 13.

²⁴⁵ Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 226.

²⁴⁶ Ngolet, *op.cit.*, s. 14.

²⁴⁷ Nzongola-Ntalaja, *op.cit.*, s. 227.

²⁴⁸ Ngolet, *op.cit.*, s. 15.

Kabila'nın bu dönem uyguladığı anti-demokratik politikalar ABD'nin tepkisini çekti ve Kabila yalnızlaştırıldı.

2. Dış Politika Gelişmeleri: Kabila Döneminde Batılı Güçler ve Komşularla Bozulan İlişkiler

a. Batı'yla İlişkiler

Kabila döneminde ABD-DKC ilişkileri başlarda iyimser bir görüntü sergilemiş olsa da savaş sırasında gerçekleşen insan hakları ihlallerinin aydınlatılmaması ve savaş sonrası dönemde Kabila'nın muhalefet ve sivil toplum üzerindeki baskısı Washington tarafından hoş karşılanmadı. Beyaz Saray, Kabila'nın muhalif liderleri serbest bırakmasını ve siyasi partilerin faaliyetlerine izin vermesini talep etti. Bozulan ilişkiler 1998 Mart'ında Clinton'ın Afrika'ya düzenlediği gezide Kinşasa'ya uğramaması ve Uganda'da Kabila'yla sadece 15 dakikalık bir görüşme yapıp insan hakları ve siyasal özgürlüğe saygı göstermesi talebinde bulunmasıyla zirve yaptı.²⁴⁹ Dolayısıyla, ABD Kabila'nın sergilediği performanstan memnun değildi ve demokratik geçiş sürecinin tamamlanmaması Washington açısından endişe vericiydi.

Bu dönemdeki ekonomik ilişkilere bakıldığında Kabila'nın Mobutu'dan farksız olduğu kolaylıkla anlaşılır. Tıpkı Mobutu gibi DKC'nin zengin yeraltı kaynaklarını Batılı şirketlere pazarlarken kendi cebini doldurmayı ihmal etmiyordu. Kabila

²⁴⁹ **Idem.**

yönetime geldikten sonra özellikle ABD, Kanada, Avusturalya ve Güney Afrika gibi Anglofon ülkelerle maden anlaşmaları yaptı ve bu anlaşmalardan para aldı.²⁵⁰ Birinci Kongo Savaşı sırasında yaptığı maden anlaşmalarıyla AFDL'ye gelir sağlarken, savaş sonrası dönemde gücünü sağlamlaştırmak için maden gelirlerinden pay aldı. Katanga'daki zengin maden yataklarından faydalanmak isteyen AMF aracılığıyla Amerikan sermayesi Kabila'nın Kinşasa'ya doğru ilerleyişine destek vermişti ancak 1998 Ağustos'unda ikinci savaş çıkınca AMF'nin Katanga'ya yaptığı yatırımlar boşa gidecekti.²⁵¹ Böylece, hem sermaye hem de Kinşasa yönetimi DKC'deki olumsuz havadan etkilendi ve iki taraf da bu ilişkiden zarar gördü. DKC'deki madenler Kinşasa'nın Brüksel ve Paris'le de arasının bozulmasına neden olmuştu. Kabila, Mayıs 1997'de başkanlık koltuğuna oturduğunda Brüksel ve Kinşasa arasındaki karşılıklı suçlamalar yüzünden Belçika-DKC ilişkileri Lumumba döneminden sonra ilk kez bozuldu.²⁵² Kabila döneminde de Frankofon dünyayla ilişkiler düzeltilmedi. Belçika ve Fransa başta olmak üzere Frankofon ülkeler DKC'deki imtiyazlarını birer birer kaybetmeye devam etti.

b. Komşularla İlişkiler

DKC'nin ABD ve Batılı finans kuruluşlarıyla ilişkilerinin bozulması savaş sırasında Mobutu'ya karşı AFDL'ye destek olan komşu ülkelerle olan ilişkilerine de yansdı. Tutsilerin yönetimden uzaklaşmasıyla birlikte eski müttefiklerinin Kabila'ya

²⁵⁰ Dunn, *op.cit.*, s. 59-60.

²⁵¹ Renton, Seddon ve Zeilig, *op.cit.*, s. 181-182.

²⁵² Ngolet, *op.cit.*, s. 10.

olan desteği de azaldı. Bu durum kendini Mobutu'nun devrilişinin birinci yılında düzenlenen anma törenlerinde gösterdi. Törene Kabila'nın savaş dönemindeki müttefikleri Angola, Burundi, Ruanda ve Uganda'nın Devlet Başkanları katılmazken sadece Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) Devlet Başkanı Ange-Félix Patassé ve Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe katıldı.²⁵³ Kabila görevde kaldığı 15 aylık süre boyunca DKC topraklarından Angola, Ruanda ve Uganda'ya gerçekleştirilen saldırılardan sorumlu olan silahlı grupların temizlenmesi için yeterli çabayı göstermemekle suçlandı.²⁵⁴ Ancak, Kabila'nın ülkenin tamamı üzerinde fiili olarak kontrol sağladığını söylemek bu dönem için fazlasıyla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Çünkü, ülkenin doğusu hala isyancılar ve dış güçlerin askeri birlikleri arasında paylaşılmış durumdaydı. Uganda'nın DKC topraklarındaki silahlı gruplara yönelik askeri hareketleri Kinşasa tarafından desteklenirken, Kuzey Kivu ve Güney Kivu eyaletlerinin güvenliği neredeyse tamamen Ruanda ordusu tarafından sağlanıyordu.²⁵⁵ Dolayısıyla, komşu ülkelerin Kabila'yı böyle bir sorunu çözemediği için suçlaması gerçekçi değildi. 31 Mayıs 1998'de Kabila, Kigali ve Kampala'nın DKC'nin doğusunda yeraltı kaynaklarını sömürüp ülkelere götürdüklerini açıkladı. Kabila'nın suçlamalarından rahatsız olan DKC'deki Tutsi yöneticiler bu açıklamayı eleştirince tutuklamalar başladı. 1 Haziran'da Kabila kabineyi yeniden yapılandırdı ve Tutsilerin Kinşasa'daki etkinliği neredeyse tamamen silindi.²⁵⁶

Ülkedeki yabancı askeri birliklerden rahatsız olan Kabila, Kinşasa'daki Ruanda ve Uganda etkisini silmek için Tutsi kökenli olmayan gruplarla işbirliğine gitme yolunu

²⁵³ **Ibid.**, s. 15.

²⁵⁴ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 270.

²⁵⁵ **Idem.**

²⁵⁶ Ngolet, **op.cit.**, s. 16.

tercih etti. DKC'nin doğusunda konuşlanmış olan Mayi Mayi savaşçılarıyla Kabila arasında kurulan ittifakın temelinde Tutsi yanlısı grupları ortak düşman olarak görme tutumu vardı.²⁵⁷ Kabila yönetimiyle Ruanda ve Uganda arasındaki temel görüş ayrılıkları stratejik ve ekonomik konular üzerinden gerçekleşti. Ruanda için mülteci kamplarındaki Hutular hala ciddi bir tehdit oluşturmuyordu. Uganda için ise aynı durumdan bahsetmek mümkün değildi. Museveni'nin asıl sorunu, DKC'deki madenlerden kimin ayrıcalık sağlayacağıydı. 27 Temmuz 1998'de Kabila, yabancı askerlerin ülkeyi tamamen terk etmesini emretti ve Zimbabwe ile sıkı ilişkiler geliştirmeye başladı.²⁵⁸

1990'ların başında Doğu Afrika bölgesinin lider ülkesi konumuna gelen Uganda açısından komşusu DKC'nin maden zenginliğinden faydalanmak çok önemliydi. Mobutu'yu devirdikten sonra Kabila yönetiminden sağlanacak imtiyazlar için büyük umutlar besleyen Museveni savaş sonrası dönemde hayal kırıklığına uğradı. Kabila yönetimindeki DKC EAC'den (Doğu Afrika Topluluğu - East African Community) ayrılıp SADC'ye katılınca, Kinşasa ve Kampala arasındaki ilişkiler bozuldu.²⁵⁹ DKC'deki zengin yeraltı kaynaklarından faydalanmak isteyen bölgesel güçler olan Uganda ve Zimbabwe arasındaki gerilim bu tercihin ardından gün yüzüne çıktı. Dönemin SADC Başkanı olan Zimbabwe Devlet Başkanı Mugabe Kinşasa'yı yanına çekmeyi başardı. 27 Temmuz 1998'de Kabila, yabancı askerlerin ülkeyi tamamen terk

²⁵⁷ Timothy Raeymaekers, **The Power of Protection: Governance and Transborder Trade on the Congo-Uganda Frontier**, Ghent, Ghent University, 2007, s. 101-102.

²⁵⁸ Ngolet, **op.cit.**, s. 16.

²⁵⁹ Clement E. Adibe, "Do Regional Organizations Matter? Comparing the Conflict Management Mechanisms in West Africa and the Great Lakes Region," **Dealing with Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations**, Jane Boulden (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2003, s. 92.

etmesini emretti ve Zimbabwe ile sıkı ilişkiler geliştirmeye başladı.²⁶⁰ Kabila halihazırda ülkedeki yabancı birliklerin çekilmesi sorunuyla karşı karşıyayken Mugabe onun imdadına yetişti. Ayrıca, AFDL'nin zaferinde Ruanda ve Uganda'nın kuklası olarak görülen Kabila'nın kendini ispatlaması ve gücünü sağlamlaştırması için fırsat ayağına gelmişti. Bu ortam içerisinde Zimbabwe'yle yakınlaşan Kabila eski müttefiklerine karşı yardım alabileceği bir güç bulmuştu. Ancak, ABD'yle ilişkilerin bozulması Kabila'nın gücünü sağlamlaştırmasının önündeki en büyük engeldi. İç politikadaki sorunların üzerine bir de dış politikadaki olumsuz tablo eklenince DKC için yeni çatışmalar kaçınılmazdı.

²⁶⁰ Ngolet, **op.cit.**, s. 16.

III. İKİNCİ KONGO SAVAŞI (AFRİKA’NIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI)²⁶¹ (1998-2003)

İkinci Kongo Savaşı 1998 yılının Ağustos ayında başlarken DKC’de yapılaşan ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlara Mobutu sonrası dönemde de çözüm bulunamamıştı. Dar boyutta Afrika Göller Bölgesi, geniş boyuttaysa Orta, Doğu ve Güney Afrika bölgelerini kapsayan büyük çaplı bir güç mücadelesi İkinci Kongo Savaşı’nda yansımasını buldu. Bir yanda komşu ülkeler DKC’nin zengin maden kaynakları üzerinde kimin egemenlik kuracağını kavgasını verirken diğer yanda milyonlarca Kongolu savaşın yol açtığı felaketler sonucu hayatlarını kaybetti, sakat kaldı ya da yerinden edildi.

İkinci Kongo Savaşı’nı (i) çatışmaların başlaması, (ii) Lusaka barış süreci, (iii) Kabila suikasti ve Pretoria barış süreci olmak üzere üç farklı döneme ayırabiliriz. 1998 Ağustos’unda başlayan çatışmalar bu ayın sonunda Angola, Namibya ve Zimbabwe’nin Kinşasa’nın yanında savaşa girmesiyle birlikte kıtasal bir boyut kazandı. ABD ve Fransa başta olmak üzere Batılı güçler bu çatışmalar karşısında eskiye oranla daha sessiz bir politika izlediler. Afrika kıtasının üçte birini kapsayan bu savaşta Afrikalılar kendi başlarının çaresine bakmak durumundaydı. Birinci Kongo

²⁶¹ İkinci Kongo Savaşı ilkinde göre daha uzun süreli ve daha çok sayıda ülkenin katıldığı çatışmalardan oluştuğu için literatürde Afrika’nın Dünya Savaşı (Africa’s World War) ya da Afrika’nın Birinci Dünya Savaşı (Africa’s First World War) olarak da anılır. Ayrıca, bu iki tanımlama Kongo Savaşları’nın her ikisini kapsayacak şekilde de genişletilir. Ancak, Birinci Kongo Savaşı daha çok bir iç savaşı andırdığı için bu tanımlamaları tam anlamıyla karşılamaz. İkinci Kongo Savaşı’nda Afrika’nın farklı bölgelerinden çok sayıda devlet DKC toprakları üzerinde karşı karşıya gelmiştir. Afrika’nın Dünya Savaşı ya da Afrika’nın Birinci Dünya Savaşı kavramlarına atıfta bulunan bazı kaynaklar için bkz: “Armies Ravage a Rich Land, Creating Africa’s ‘First World War’,” **The New York Times International**, 6 Şubat 2000, (erişim tarihi: 04.10.2015), Marysse, **op.cit.**, s. 134, Ngolet, **op.cit.**, s. 38, Prunier, **op.cit.**, **passim.**, Raeymaekers, **op.cit.**, s. 11, Turner, **op.cit.**, s. 5.

Savaşı'nda olduğu gibi ilk başta Ruanda ve Uganda'nın Kinşasa'ya karşı desteklediği isyancı grupların çatışmalardan galip ayrılacağı beklentisi vardı. Ancak, Angola, Namibya ve Zimbabve'nin savaşa dahil olmasıyla güçler kısmen dengelendi ve çatışmalar 2002 yılının sonlarına kadar devam etti. ABÖ ve BM barış gücü oluşturup çatışmaların çözümü yönünde ilk adımı 1999 Temmuz'undaki Lusaka Barışı sonrası atabildi. Savaş tam anlamıyla Afrika'nın savaşıydı ve ülkede barışı sağlamak için görevlendirilen askerler ve gözlemciler de Afrikalı'ydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya çapında önemi azalan DKC'deki jeopolitik güç mücadelesinde Afrikalı taraflar ve Afrika'nın iç çekişmeleri tamamen ön plandaydı.

Savaş kendi içerisinde yeni savaşlar da doğurdu. Müttefikler ve isyancı gruplar kendi içlerinde farklı dönemlerde çatışmalar ve ayrılıklar yaşadı. Komşu ülkelerin destek verdiği isyancı gruplar zaman zaman değişirken, BM ve ABÖ isyancı grupların varlığını tanımamakta uzunca bir süre direndi. Savaş sırasında görmezden gelinen isyancı gruplar savaş alanında asıl direnci gösteren birliklerdi. Devletlerin bu gruplara verdiği lojistik ve mali destek tamamlayıcı unsurlar olarak göze çarptı. Çatışmalar sırasında sadece Kongo Havzası'nı ilgilendiren gerilimler yoktu. Özellikle, Doğu Afrika'da Sudan ve Uganda arasındaki savaş da Kongo topraklarına sıçramıştı. Dolayısıyla, Çad, OAC ve Libya gibi devletler de bu gerilim dolayısıyla bazı dönemlerde İkinci Kongo Savaşı'na taraf oldular. Savaşın gidişatını değiştiren en önemli gelişme Kabila'nın uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmesi oldu. Bu sayede Soğuk Savaş dönemi mantığıyla hareket eden bir lider yerini dönemin ruhuna uygun genç, dinamik ve çözüm yanlısı oğluna bıraktı. Joseph Kabila'nın iktidara gelişi sayesinde barış görüşmeleri, çatışmaların çözümü hız kazandı.

A. ÇATIŞMALARIN BAŞLAMASI (AĞUSTOS 1998-TEMMUZ 1999)

1. İsyancıların İlerleyişi ve Erken Zafer Beklentileri

AFDL 1997 Mayıs'ında Kinşasa'yı ele geçirdikten sonra ordunun başına getirilen Ruandalı James Kabarebe, 27 Temmuz 1998'de, Kabila tarafından görevden alındı. Kabila ülkedeki Ruanda askerlerinin geri çekilmesini ısrarla talep etmeye devam ederken Kigali'nin en çok güvendiği isimlerden biri olan Kabarebe görevden alınca Kongo'daki Tutsiler örgütlendi ve böylece Kabila karşıtı bir kamp oluştu. 2 Ağustos 1998'de çatışmalar patlak verdi ve Banyamulengeler Şubat ayaklanmasında tutuklanan Tutsilerin bulunduğu Goma'daki hapisaneyi ele geçirerek mahkumları serbest bıraktılar. İsyan başladıktan on gün sonra kendilerini "Kongolu demokratlar ve vatanseverler" olarak adlandıran Banyamulengelerin önderliğinde RCD'nin (Demokrasi İçin Kongo Birliği - Rassemblement Congolais pour la Démocratie) kurulduğu açıklandı.²⁶² Kinşasa yönetiminde kalan son iki Tutsi yönetici de bu isyana dahil oldu ve 3 Ağustos'ta başta Kinşasa olmak üzere DKC'nin önemli şehirlerinde isyanlar başladı.²⁶³ 4 Ağustos'ta Kitona havaalanında Ruanda Vatansever Ordusu'ndan 1.200 askerin savaş bölgesine sevkiyatını sağlayıp isyana dahil olan Kabarebe Güney Kivu ve Kuzey Kivu'nun düşürülmesinde önemli rol oynadı.²⁶⁴ İsyanın başlamasını tetikleyen en önemli nedenlerden biri Kinşasa'yı içeriden ele geçiremeyeceğini anlayan Ruanda ve Uganda destekli Tutsi grupların çareyi DKC

²⁶² RCD, Turner'a göre, muhtemelen isyan başlamadan bir gün önce 1 Ağustos 1998 tarihinde kurulmuştu. Turner, **op.cit.**, s. 5-6.

²⁶³ Ngolet, **op.cit.**, s. 21-22.

²⁶⁴ Prunier, **op.cit.**, s. 194.

topraklarını işgalde aramalarıdır.²⁶⁵ Ağustos 1998 itibariyle DKC’de savaşıyan RCD haricinde farklı fraksiyonlardan gruplar vardı: Devrim umudu taşıyan komünistler, tekrar iktidara gelmek isteyen Mobutistler, Zaire ordusunun eski mensupları, Mobutu döneminin bürokratları ve az bilinen siyasi figürler. Bu farklı grupların hepsine Ruanda Vatansever Cephesi destek sağladı.²⁶⁶ Savaşta az da olsa yer alan devletlerden biri Burundi’ydi. Burundi’nin Kinşasa’daki yönetimi devirmek ya da altın madenlerine sahip olmak gibi bir amacı yoktu ve kendi sınırına yapılan saldırılara karşı tepkiler verdi.²⁶⁷ Bu saldırılar genelde DKC’de konuşlanmış Burundi kökenli muhalif silahlı gruplar tarafından gerçekleştiriyordu.

Güney Kivu ve Kuzey Kivu eyaletlerinin en büyük şehirleri Bukavu, Goma²⁶⁸ ve Uvira’da 3-4 Ağustos’ta başlayan isyanlar bir hafta bile sürmeden başarıyla sonuçlandı ve Kinşasa yönetimi bu bölgelerdeki fiili egemenliğini tamamen yitirdi. Ruanda sınırında yaşanan bu çatışmalara Kigali yönetimi silah yardımıyla bulundu. Kabila’nın ülkeyi terk etmesini istediği Ruanda askerlerinin bir kısmı da bu çatışmalara dahil olarak isyancıları desteklediler.²⁶⁹ Ruanda ve Uganda’nın bu savaşa dahil olmasının arkasında çok sayıda ekonomik ve siyasi neden vardı. Bu nedenlerin başlıcaları DKC’den çıkarılan kobalt, koltan, bakır, altın ve elmas gibi değerli madenleri sömürmek, kahve ve palmye yağını yağmalamak, Ruanda’daki fazla

²⁶⁵ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 228.

²⁶⁶ **Ibid.**, s. 229.

²⁶⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 198.

²⁶⁸ Kuzey Kivu eyaletinin başkenti Goma şehri daha sonradan RCD’nin yönetim merkezi olarak belirlendi.

²⁶⁹ Ngolet, **op.cit.**, s. 22-23.

nüfusu komşu topraklarına aktarmak ve DKC'nin parçalanması sayesinde bölgedeki kaynakları ve ticaret ağlarını hakimiyet altında tutmaktı.²⁷⁰

8 Ağustos'ta Zambiya ve Zimbabve sınırları arasındaki Victoria Şelaleleri'nde SADC'nin 5 Ağustos'taki çağrısıyla DKC'de başlayan isyanla alakalı geniş katılımlı bir Afrikalı liderler toplantısı gerçekleşti. Mugabe, Kabila, Pasteur Bizimungu,²⁷¹ Museveni, Frederick Chiluba,²⁷² Sam Nujoma²⁷³ ve Benjamin Mkapa²⁷⁴ toplantıya katılan liderlerdi. Gergin bir havanın bulunduğu toplantıda Museveni ve Bizimungu'nun saldırgan tavırları dikkat çekerken, Angola Devlet Başkanı José Eduardo dos Santos'un toplantıya gelmemesi Luanda'nın kimden yana tavır alacağına dair soru işaretleri oluşturdu.²⁷⁵

Toplantı sonrası gözler kuzeydoğu DKC'deki çatışmalara çevrildi. İsyancılar yaklaşık iki hafta içerisinde Beni ve Butembo şehirlerini Uganda'nın yardımıyla ele geçirdiler. 10 Ağustos'ta Bunia şehrine görkemli bir şekilde girince, Kinşasa yönetimi, halkı Tutsilere karşı silahlanmaya çağırdı. Kinşasa, Bunia'ya askeri destek yolladı fakat yolların elverişsiz olması yüzünden bu destek gecikti ve 12 Ağustos'ta Bunia tamamen isyancıların eline geçti. 15 Ağustos'ta DKC'nin en büyük üçüncü şehri Kisangani de isyancıların işgaline uğrarken, bir sonraki hedef Kabila'nın memleketi Katanga'ydı.²⁷⁶ DKC'nin doğu, kuzeydoğu ve kuzey bölgeleri yaklaşık iki hafta

²⁷⁰ Turner, **op.cit.**, s. 24-26.

²⁷¹ Dönemin Ruanda Devlet Başkanı.

²⁷² Dönemin Zambiya Devlet Başkanı.

²⁷³ Dönemin Namibya Cumhurbaşkanı.

²⁷⁴ Dönemin Tanzanya Devlet Başkanı.

²⁷⁵ Prunier, **op.cit.**, s. 183.

²⁷⁶ Ngolet, **op.cit.**, s. 23.

içerisinde Ruanda ve Uganda destekli Tutsi isyancıların eline geçerken Kinşasa yönetimi yaşananlar karşısında çaresiz bir bekleyiş içerisindeydi.

RCD, 16 Ağustos'ta eski Mobutu yanlıları, radikal sol kanat liderleri, bölgesel güce sahip çok zengin iş adamları, BM ve NGO üyeleri ve Ruanda'nın DKC'deki çıkarlarının önde gelen temsilcilerinin yer aldığı yönetim kadrosunu halka açıkladı.²⁷⁷ RCD'nin liderliği radikal sol kanadın temsilcilerinden Ernest Wamba dia Wamba'ya verildi ve bu sayede RCD'nin Ruanda-Uganda veya Tutsi yanlısı bir grup olmaktan çok devrimci karaktere sahip bir yapılanma olduğu vurgulandı. Radikal sol bir liderin isyanın başına getirilmesiyle DKC'de yaşanan çatışmaların etnik bir çatışma ya da komşu ülkelerin işgalinden ziyade bir halk hareketi görünümünde olması hedeflendi.

Batıda isyancılar stratejik öneme sahip Matadi havaalanı²⁷⁸ ve Inga Barajı'nın²⁷⁹ kontrolünü ele geçirirken DKC'de birçok şehir karanlığa gömüldü.²⁸⁰ Kabila, bu sırada Kinşasa'dan ayrıldı ve memleketi Lubumbashi'ye gitti. Savaşın ikinci haftasında oğlu Joseph'i ordunun başına geçirdi ve Kinşasa-Atlantik hattında isyancıların ilerleyişine karşı stratejik bir koridor oluşturuldu. Ancak, ordu bu dönemde büyük bir düzensizlik içerisindeydi.²⁸¹ Kabila, yönetime geldiği andan itibaren ülkedeki yabancı askerlerin varlığına karşı mücadele vermişti. Özellikle doğu bölgesinde egemenliği kısıtlı kalan Kabila'nın bu mücadelesi yeterli şekilde halktan destek görmedi. Kigali ve Kampala yönetimleri Kabila'nın çağrılarını çoğu zaman yanıtsız bıraktı ve ellerindeki kuklayı yitirdiklerinden emin olunca karşı saldırıya geçtiler. 1996 Eylül'ünde Mobutu'ya karşı

²⁷⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 183-184.

²⁷⁸ Matadi havaalanı savaş sırasında batıda kalan Ruandalı askerlerin doğu cephesine taşınması için kullanıldı.

²⁷⁹ DKC'deki en önemli elektrik kaynağı olan Inga Barajı Kongo Nehri'nin sularından beslenmektedir.

²⁸⁰ Turner, **op.cit.**, s. 6.

²⁸¹ Ngolet, **op.cit.**, s. 24.

kurulan koalisyon bu sefer Kabila'ya karşı aynı destekçiler aracılığıyla kuruldu. Temelde benzer sebepler varmış gibi görünse de bu sefer amaç sadece bir diktatörü devirmek değil, Ruanda ve Uganda politikalarına uyumsuz bir yönetimi de değiştirmekti. Kabila'nın Güney Afrika bölgesindeki ülkelerden aldığı desteğin arkasında ekonomik çıkarlar ön plandaydı. Kısa vadede önemli olan Angola ve Zimbabve'nin DKC'deki çıkarlarına zarar gelmemesiydi. EAC ve SADC arasındaki bölgesel gerilim DKC topraklarında sürmekte olan bu savaşta karşılıklı çatışmaya dönüşmek üzereydi.

2. Angola, Namibya ve Zimbabve'nin Savaşa Dahil Olmasıyla Kıtaya Yayılan Savaş

Savaş, Mugabe'nin Zimbabve ordusunun Kinşasa'ya destek vereceğini açıklamasıyla farklı bir noktaya evrildi. İki hafta içerisinde DKC'nin doğusu işgal altında kalırken artık yeni bir karşı direniş başlıyordu. Uganda'yla yaşanan bölgesel ekonomik ve siyasi rekabetin yanında, DKC'deki güvenlik sorunları ve iç politikada yaşanan krizleri dış politikada kazanılacak bir zaferle dengelemek isteyen Mugabe Kinşasa'ya destek vereceğini açıkladı.²⁸² Zimbabve'nin yanında DKC'nin doğusunda önemli bir silahlı grup olan Mayi Mayiler de Ruanda ordusunun işgaline karşı Kabila'ya destek vereceklerini bildirdiler. Ayrıca, eski Zaire ordusu subayları ve askerlerinin bazıları da bu işgale karşı Kabila'nın yanında yer aldılar.²⁸³ Zimbabve'nin

²⁸² Prunier, *op.cit.*, s. 190-191.

²⁸³ Ngolet, *op.cit.*, s. 24.

liderliğini yaptığı SADC üyelerinden Namibya da bu savaşta DKC'nin yanında yer aldı ve 18 Ağustos'tan itibaren SADC temsilcileri olarak bu iki ülkenin askeri birlikleri DKC topraklarına girmeye başladı.²⁸⁴ Dos Santos, 21 Ağustos'ta kesin kararını açıkladı ve Angola kargo uçakları DKC'ye doğru harekete geçti.²⁸⁵ Angola, Namibya ve Zimbabve'nin Kinşasa'nın yanında savaşa dahil olması Ruanda ve Uganda'nın resmi olarak bu "işgalci güçlere" karşı isyancılara destek vereceklerini açıklamalarını kolaylaştırdı.²⁸⁶ Kinşasa çevresinde yaşanan işgali sona erdiren Angola ve Zimbabve birlikleri Ruanda ve Uganda'nın erken zafer beklentilerini böylece boşa çıkardı.²⁸⁷ Angola ve Zimbabve birlikleri batıda kontrolü ele geçirirken Namibya ordusu az da olsa askeri destek sağladı. Namibya'nın Angola ve Zimbabve'yle olan iyi ilişkileri beyaz yönetime karşı verilen gerilla savaşında dos Santos ve Mugabe'den aldığı desteğe dayanıyordu. Doğal olarak, ilk önce Zimbabve'nin daha sonra da Angola'nın savaşa dahil olması Namibya'yı kendiliğinden bu savaşın içine dahil ediyordu.²⁸⁸

Savaş sırasında yaşanan anlaşmazlıklar sadece EAC ve SADC'nin jeopolitik rekabetiyle ilişkili değildi. Benzer şekilde SADC içerisinde Angola, Namibya ve Zimbabve'ye karşı Güney Afrika'nın başını çektiği Lesotho, Svaziland, Mauritius, Botswana ve Seyşeller'in desteklediği savaş karşıtı demokrasi yanlısı bir grup vardı. Mandela, DKC'deki sorunların çatışma yoluyla değil demokratik uzlaşi yoluyla çözüleceğini iddia ediyordu. Ancak, Prunier'e göre, bu durum daha çok Uganda-Ruanda destekli isyancılara verilen üstü kapalı bir destektir ve SADC içerisindeki

²⁸⁴ **Ibid.**, s. 25.

²⁸⁵ Prunier, **op.cit.**, s. 185.

²⁸⁶ **Idem.**

²⁸⁷ Turner, **op.cit.**, s. 6.

²⁸⁸ Prunier, **op.cit.**, s. 192.

anlaşmazlıkların DKC politikaları üzerinden ortaya çıkmasıydı.²⁸⁹ Angola'nın savaşa dahil olmasının ardında yatan nedenler UNITA'nın Ruanda ve Uganda'nın yanında Kabila'ya karşı çatışmalara dahil olduğuna dair düşünce,²⁹⁰ Kinşasa'nın düşmesinin ardından Angola yanlısı olmayan güçlerin yönetimi ele geçirmesinden duyulan korku ve *apartheid* ve sonrası dönemde Pretoria'nın UNITA'ya verdiği destekti. Ayrıca, ikiye bölünmüş SADC içerisinde Güney Afrika ile olumlu ilişkiler geliştirme olanağı düşük olduğu için Zimbabwe'ye duyulan bir yakınlık da söz konusuydu.²⁹¹

Kabila, SADC birliklerinin desteğiyle Kinşasa çevresinde güvenliğin sağlanmasının ardından 25 Ağustos'ta tekrar başkente döndü.²⁹² Kinşasa'ya geldikten sonra yüzünü doğuya çevirdi ve Eylül ayında karşı saldırı hazırlıklarına başladı. Interahamwe milisleri ve Ruanda ordusunun eski mensupları Kabila'dan yana tavır aldılar. Kinşasa'da hayat normale dönerken ekmek ve yiyecek kıtlığı baş gösterdi. Çözüm olarak Dünya Gıda Programı Kinşasa halkına yiyecek yardımında bulundu. Yiyecek ve yakıt fiyatlarında yaşanan büyük artışlar bu dönemde Kinşasa ekonomisini yerlebir etti ve işsizlik günden güne arttı. Ağustos ayında başlayan ekonomik kriz Kasım 1998'e kadar yoğun biçimde devam etti.²⁹³ DKC'deki çatışmalara dahil olan tüm aktörler 7 Eylül 1998'de Victoria Şelaleleri'nde yeniden bir araya geldiler. Savaş devam ederken yapılan barış görüşmelerinde Ruanda ve Ugandalı liderler DKC'deki varlıklarını inkar ederken Angola ordusu Kalemie'de bir hava saldırısı düzenledi ve barış 20 saat korunamadı.²⁹⁴ Doğunun tam ortasında yer alan Kindu şehri stratejik

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 185.

²⁹⁰ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 272.

²⁹¹ Prunier, *op.cit.*, s. 190.

²⁹² Ngolet, *op.cit.*, s. 25.

²⁹³ *Ibid.*, s. 26.

²⁹⁴ Prunier, *op.cit.*, s. 203.

öneme sahipti²⁹⁵ ve Eylül ayı çatışmaları bu şehir etrafında yoğunlaştı. İsyancılara karşı beklediği desteği SADC güçlerinden göremeyen Kinşasa 12 Ekim’de bu şehri isyancılara kaptırdı.²⁹⁶ Kabila’nın düzenli bir orduya sahip olmadan bu savaşı kazanması çok zor görünüyordu.

SADC güçlerinden yeterli desteği alamayan Kabila, Eylül ayı içerisinde müttefikleri Çad ve Libya’dan yardım talep etti. Ayrıca, DKC’nin kuzey komşuları Kongo Brazzaville ve OAC hükümetlerinden Hutu mültecilerin DKC’ye geçişlerine sınır bölgelerinde kolaylık sağlamalarını istedi.²⁹⁷ Kabila’ya destek olmak amacıyla Eylül ayının sonunda Kongo Brazzaville ve OAC başta olmak üzere bazı Afrika ülkeleri doğudaki isyanın bastırılması için asker yollama kararı aldılar.²⁹⁸ OAC, sınır güvenliğini sağlamak için DKC’deki çatışmaların kuzeye sıçramasına engel olmayı amaçlıyordu. Kongo Brazzaville’de ise UNITA yanlısı güçler iktidardaki Sassou Nguesso’nun önemli rakipleriydi.²⁹⁹ Nguesso, Luanda’daki dos Santos hükümetine destek olmak ve muhalefete karşı gözdağı vermek için bu savaşa dahil oldu. Savaşa katılan ülkelerin sayısı artıyordu. Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi’nin finanse ettiği 1.000 adet Çad askeri Kabila’ya yardıma geldi. Ayrıca, Mobutu döneminden kalan birçok yönetici Kabila’ya destek verdiklerini açıkladılar. Kuzeydoğudan güneye doğru ilerleyen Uganda’yla çatışmalar devam ederken 2.000 kadar Sudan askeri Kabila’ya destek olmak için bu bölgedeki çatışmalarda Uganda işgaline karşı savaştılar.³⁰⁰ Çad, Libya ve Sudan’ın liderleri DKC’deki savaşa karşı

²⁹⁵ Yeraltı kaynaklarının zengin olduğu Mbuji-Mayi ve Lubumbashi şehirlerine saldırabilmek için Kindu şehri stratejik bir konumdaydı. Bkz: Ngolet, **op.cit.**, s. 28.

²⁹⁶ **Ibid.**, s. 27-28.

²⁹⁷ Prunier, **op.cit.**, s. 204.

²⁹⁸ Ngolet, **op.cit.**, s. 28.

²⁹⁹ Lemarchand, **op.cit.**, s. 103-104.

³⁰⁰ Ngolet, **op.cit.**, s. 27.

farklı şekillerde tavır koydular. Hartum, Kinşasa yönetimine diplomatik ve siyasal destek verdiğini belirtirken, Trablus geleneksel olarak soruları yanıtsız bıraktı ve N'djamena ise açıkça Kinşasa'daki meşru hükümete 1.000 kişilik askeri destek sağladıklarını duyurdu.³⁰¹ Bu üç ülkenin politikası Uganda'daki Museveni yönetimine karşı oluşturulmuştu.

Kasım ayında Kinşasa isyancıların kullandıkları hava, kara ve su yollarına saldırılar düzenledi. Zimbabwe ise güneydoğudan saldırıya geçip Tanganyika Gölü istikametinde ilerlemeye dönük bir strateji geliştirdi. Kinşasa yanlısı güçlerin bütün çabalarına rağmen isyancıların ilerleyişi Kasım ayında da devam etti.³⁰² Bu sırada kuzeyden yeni bir cephe açıldı ve Jean-Pierre Bemba önderliğindeki Uganda destekli bir isyan hareketi olan ve 7 Kasım 1998'de kurulduğu açıklanan MLC (Kongo Bağımsızlık Hareketi - Mouvement pour la Liberation du Congo) Ekvator eyaletine yönelik saldırılara başladı. Kabila bu saldırılara karşı askeri birliklerini yollasa da gerekli cevabı veremedi.³⁰³ Çad ordusunun DKC'nin kuzeyinde hakimiyeti ele geçirmesinin ardından harekete geçen Uganda'nın MLC'yi devreye sokmasının asıl nedeni RCD'nin saldırılarına karşı Angola ve Zimbabwe birliklerinin gösterdiği sert tepkiydi.³⁰⁴ Dolayısıyla, Kampala yönetimi DKC'nin işgali için sadece doğudan yapılacak bir saldırıyı yetersiz gördü ve yeni bir cephe açtı. Fakat, açılan bu yeni cephe ve MLC'nin kurulması RCD'nin lideri Wamba'da bir hayal kırıklığına yol açtı.

³⁰¹ Prunier, **op.cit.**, s. 193.

³⁰² Ngolet, **op.cit.**, s. 28-30.

³⁰³ **Ibid.**, s. 31-32.

³⁰⁴ Turner, **op.cit.**, s. 6.

Çünkü, Uganda'nın desteği artık MLC'ye yoğunlaşacaktı ve RCD'nin savaştaki öneminin azalmasından korkuluyordu.³⁰⁵

Kasım ayında Katanga'nın merkezine doğru isyancı grupların ilerleyişi devam etti. 1998 Ekim'inde başlayan Mbuji-Mayi'ye yönelik ilerleyiş Kasım ayından itibaren hız kazandı ve 27 Ocak 1999'da Lubao düştü. Mart ayına gelindiğinde isyancılar Kabinda'ya girmeye çalışıyordu ve Mbuji-Mayi'yi ele geçirince elmas madenlerine sahip olmak amacındaydılar. Ancak, Zimbabwe'nin karşı saldırısı sonucu isyancılar Kabinda'nın ancak bazı bölgelerinde hakimiyet kurabildiler.³⁰⁶ Mart ayının ortalarında Katanga'nın kuzeyindeki Kaputo ve Kasiki şehirleri RCD-Ruanda birliklerinin eline geçti.³⁰⁷ Nisan ayında isyancılar Kinşasa ve Mbuji-Mayi şehirlerini almak için saldırılar düzenlemeye devam etseler de DKC ordusu ve SADC güçleri isyancıları püskürttü.³⁰⁸ Kuzeydeyse Bemba liderliğindeki MLC'nin 1999 yılının Ocak-Nisan ayları arasındaki hızlı ilerleyişi devam ediyordu. 18 Nisan 1999'da Kaddafi önderliğinde Çad, DKC, Eritre ve Uganda liderleri Libya'da bir araya geldi. Sirte Uzlaşısı olarak anılan görüşmeler sonucunda barış gücü oluşturulması, yabancı birliklerin DKC topraklarından çekilmesi ve ulusal diyalogun başlatılması yönünde kararlar alındı. Ancak, alınan kararların hepsi uygulanamadı ve sadece Libya'nın desteklediği Çad birlikleri DKC topraklarından çekildi.³⁰⁹ Ruanda ve isyancılar bu görüşmelere katılmadığı için doğu cephesini ilgilendiren bir antlaşma imzalanamadı. Sadece DKC'nin kuzey sınırıyla alakalı bir ateşkes antlaşması imzalandı.

³⁰⁵ Prunier, **op.cit.**, s. 206.

³⁰⁶ **Ibid.**, s. 207.

³⁰⁷ **Ibid.**, s. 208.

³⁰⁸ Ngolet, **op.cit.**, s. 30.

³⁰⁹ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 275.

1999 Mayıs ayı gelişmelerine bakmadan önce Kigali ve Kampala arasında yaşanan savaş içi gerilimden söz etmek gerekmektedir. Ruanda ve Uganda arasında gerilime yol açan gelişmelerden biri MLC'nin kurulması olurken, bir diğeri RCD içerisinde yaşanan ayrılıktı. 31 Aralık 1998'de Radio Goma üzerinden halka seslenen RCD lideri Wamba'nın yayını rakibi Lunda Bululu tarafından kesildi. Wamba, MLC'nin gerçekleştirdiği saldırılara dair memnuniyetini belirtirken, Bululu "Mobutu yanlısı güçlerin zaferini tebrik etmek bizim hareketimizi çirkinleştiriyor" diyerek bu duruma tepki gösterdi.³¹⁰ 1999 yılının ilk aylarında Wamba ve Bululu arasındaki gerilim RCD'de büyük bir çatlağa yol açtı. Wamba kendi ekibiyle birlikte Kisangani'ye giderken, Bululu diğer militanlarla RCD'nin merkezi Goma'da kaldı. Bu ayrılık RCD-Goma ve RCD-Kisangani gruplarının ortaya çıkmasına neden oldu. Mayıs ayının başında Bululu RCD Genel Kurulu'nu 23 Mayıs'ta toplayacağını açıklarken, Wamba 15 Mayıs'ta başka bir Genel Kurul toplayacağını bildirerek rakibinin planlarını bozdu.³¹¹ 17 Mayıs'ta RCD faaliyetlerine son verdi ve 151 kurucu üyenin 51'i Goma'da Kigali'ye bağlı yeni bir örgüt kurdular. Diğer taraftan Wamba 20 Mayıs'ta yeni kurulan örgütü tanımadığını açıkladı ve 75 kurucu üyenin oyuyla tekrar başkan seçildi.³¹²

9 Mayıs 1999'da Kabila'nın memleketi Manono isyancılar tarafından işgal edilince DKC ordusu Goma ve Uvira'ya yönelik zayıf saldırılar düzenledi.³¹³ Kabila'nın çaresizliğini ortaya koyan bu iki gelişme savaşın gidişatı açısından yeterince fikir vericiydi. Ülke toprakları işgalciler ve hükümet arasında paylaşılırken

³¹⁰ Gerard Prunier'in Wamba'yla Eylül 2000'de Kampala'da yaptığı bir görüşmede bu durum ortaya çıktı. Bkz: Prunier, **op.cit.**, s. 221.

³¹¹ **Idem.**

³¹² **Idem.**

³¹³ Ngolet, **op.cit.**, s. 30-31.

batıda ve güneyde Kinşasa, doğuda ve kuzeyde ise isyancıların egemenliği vardı. 1999 yılının ortasına gelindiğinde Kabila artık batıda sadece Kinşasa'nın, Batı Kasai, Doğu Kasai ve Katanga eyaletlerinin güney bölümlerini kontrol altında tutuyordu. Diğer taraftan, Mobutu'nun memleketi Ekvator eyaleti kuzeyden MLC işgali altındaydı. Doğu ve kuzeydoğudaysa RCD ve dolaylı olarak destekçileri Ruanda ve Uganda'nın hakimiyeti vardı.³¹⁴ DKC'nin doğusunda 2001 ve 2003 yılları arasında Sınır Tanımayan Doktorlar örgütüne bağlı olarak çalışan Severine Auteserre'nin aktardığı kadarıyla RCD'nin etkinliği köy ve kasaba merkezlerinde yoğunlaşırken, kırsal alanlarda doğrudan RCD'yle çatışmaktan çekinen ve yerel halkın mallarını yağmalayan silahlı eşkıya gruplar bulunmaktaydı.³¹⁵ Auteserre'in aktardıklarına göre, DKC'de işgalci güçlerin elindeki topraklarda da tam olarak bir hakimiyetten söz etmek çok zordu. DKC'nin doğusunda RCD milislerinin yanında Mayi Mayi, Interahamwe, Burundi ordusu ve diğer irili ufaklı çeteler de bazı bölgelerde hüküm sürüyordu.³¹⁶ Görüldüğü üzere DKC, ikinci savaş sırasında ilkinde oranla daha çok parçalanmış ve yağmalanmış bir durumdaydı. Savaşın tarafları bir yıllık süre içerisinde artık az çok belli olmuş ve DKC toprakları üçe bölünmüştü. Ancak, bu bölünmeler de kendi içerisinde yeni güç mücadeleleri doğurmuştu ve silahlı gruplar arasında hangi kampa yakın olduklarına bakılmaksızın çatışmalar yaşanıyordu. DKC'de olup bitenler Afrikalı liderleri rahatsız etmeye başlarken çatışmaların önlenmesi ve barışın tesis edilmesi konularında çözüm arayışları ön plana çıkmıştı. 1999 Temmuz'unda DKC'nin güney komşusu Zambiya'nın girişimleriyle savaşa ilk mola verilecekti.

³¹⁴ Turner, **op.cit.**, s. 6-7.

³¹⁵ Severine Auteserre, "Kongo'da Ölüm Kültürü ve Şiddet," **Birikim**, çev. Koray Çalışkan, No. 175-176, (Kasım-Aralık 2003), s. 90.

³¹⁶ **Idem.**

B. LUSAKA BARIŞ SÜRECİ VE KONGOLULAR ARASI DİYALOG (TEMMUZ 1999-OCAK 2001)

1. Lusaka Barış Antlaşması

2 Ağustos 1998’de savaş başladıktan sonra Aralık 1998’e kadar DKC, Ruanda, Uganda, Angola, Namibya, Zimbabve, Güney Afrika, SADC, ABÖ ve BM temsilcilerinin katılımlarıyla ateşkesi sağlamak için çok sayıda toplantı düzenlendi ancak olumlu bir sonuç alınamadı. Bu dönemde ABD ve Avrupa Birliği –özellikle Fransa- tarafından DKC’deki çatışmaların önlenmesine yönelik zayıf girişimler de başarısızlıkla sonuçlandı. Barış görüşmelerinin başarısızlığa uğramasının en önemli nedeni isyancı grupların bu görüşmelere çağırılmamasıydı. Taraflar barış görüşmelerini devletler arası düzeyde tartışırken asıl savaşan grupların isyancılar olduğu göz ardı edildi. Dolayısıyla, savaşın uzaması ve zarar gören insanların sayısının artması kaçınılmazdı. Aralık 1998’den 17 Nisan 1999’a kadar taraflar barış görüşmelerini gerçekleştirmeye çabaladı ancak isyancıların bu görüşmelere dahil olup olmayacağı hala bir tartışma konusuydu ve bu dönemde de çatışmalar tüm hızıyla devam etti. 9 Temmuz 1999’da MLC lideri Bemba’nın birlikleri Gbadolite şehrini işgal etti ve halk tarafından coşkuyla karşılandılar. Uganda güçlerinin yardımıyla Gbadolite’yi alan Bemba ertesi gün başlayacak olan Lusaka’daki barış görüşmelerine katılmak için önemli bir hamle yaptı. Bemba’nın arkasında OAC Devlet Başkanı Angé-Felix Patassé vardı ve Kabila’nın Patassé’ye yaptığı MLC’ye yardımı kesmesine

dair çağrılar yanıtızsız kaldı.³¹⁷ Doğudaysa çatışmalar Mbuji-Mayi şehrinin etrafında yoğunlaştı. Haziran ve Temmuz aylarında Katanga eyaletinde elmas başkenti Mbuji-Mayi'ye yakın çok sayıda şehir isyancıların işgali altındaydı.³¹⁸ Lusaka'daki barış görüşmeleri iki cephede de işgalcilerin zafer kazandığı bir ortamda başladı. Kinşasa'nın eli kolu bağılıydı ve isyancıların görüşmelere katılmasını uzun bir süre engelleyebilecek durumda değildi.

18 Nisan 1999'da imzalanan Sirte Uzlaşısı'nın ardından oluşan olumlu hava sonrasında, taraflar, Zambiya Devlet Başkanı Chiluba'nın girişimleriyle başkent Lusaka'da ateşkes ve barış görüşmelerine başlayabilmek için çaba gösterdiler. Kabila'nın yanında Angola, Namibya ve Zimbabve yer alırken, MLC ve RCD'lerin yanında Ruanda ve Uganda bulunuyordu. Temmuz 1999'da Lusaka Barış Görüşmeleri başlamadan önce isyancı grupları kimin temsil edeceği ve tarafların talepleri temel tartışma konularıydı.³¹⁹ Barış Antlaşması imzalanmadan üç gün önce 7 Temmuz 1999'da Lusaka'da alınan kararlara göre kurulacak olan Ortak Askeri Komisyon (Joint Military Commission) BM ve ABÖ'nün gözlemciliğindeki barış gücü DKC'ye konuşlanana kadar ülkede barışı koruma görevini üstlenecekti. BM, ABÖ ve Ortak Askeri Komisyon tarafından hazırlanacak olan bir plana göre dokuz ay içerisinde DKC'deki yabancı askeri birliklerin geri çekilmesi tamamlanacaktı.³²⁰

10 Temmuz 1999'da Lusaka Barış Antlaşması ABÖ, BM, Güney Afrika ve Zambiya'nın gözlemciliğinde Angola, DKC, Namibya, Ruanda, Uganda ve Zimbabve tarafından imzalandı. Çatışmalara son verilmesi için alınan acil çözüm kararları;

³¹⁷ Ngolet, **op.cit.**, s. 32.

³¹⁸ Turner, **op.cit.**, s. 7.

³¹⁹ Ngolet, **op.cit.**, s. 72-78.

³²⁰ **Ibid.**, s. 78-79.

düşmanlıkların sona erdirilmesi, savaşa son verilmesi, rehinelere rerbist bırakılması ve savaş esirlerinin mübadelesi, bütün yabancı askeri güçlerin düzenli bir şekilde geri çekilmesi başlıkları altında antlaşmada yer aldı. Ayrıca, silahlı grupların silahsızlandırılması, çatışma bölgelerindeki tarafların askeri güçlerinin savunma pozisyonu olarak yeniden konuşlanması ve DKC ile komşuları arasındaki ortak sınırlar boyunca güvenlik durumunun normalleştirilmesi konuları da orta ve uzun vadeli çatışmaların önlenmesini içeren başlıklardı. Bu çözümlerin uygulayıcısı olarak Ortak Askeri Komisyon'un kurulması kararlaştırıldı. Birleşmiş Milletler barışı koruma tezkeresi ile barış ortamının sağlanması için gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasına ortam hazırlandı. Ulusal diyalog ve uzlaş başlığı altında çatışmaların önlenmesi için siyasi çözüm arayışlarının gerçekleştirileceği komisyonların kurulmasına dair kararlar alındı. Ateşkes sağlandıktan sonra DKC toprakları üzerinde devlet idaresinin yeniden kurulması ve ulusal bir ordunun kurulması karara bağlandı. Bütün bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için de Ateşkes Antlaşması'nın uygulanmasına dair takvim adı altında bir plan çizildi.³²¹

Antlaşma'nın en önemli eksiği isyancı liderlerin Lusaka'da bulunmayıştı. 22 ve 28 Temmuz'da isyancılarla Tanzanya'da yapılan görüşmeler sonuç vermedi. Taraflar arasındaki temel anlaşmazlık noktası RCD-Goma ve RCD-Kisangani'nin tek bir çatı altında muhatap olarak görülmek istememeleriydi.³²² Güney Afrika Dışişleri Bakanı

³²¹ Lusaka Ateşkes Antlaşması 10 Temmuz 1999 tarihinde İngilizce dilinde Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Namibya, Ruanda, Uganda ve Zimbabve tarafından Afrika Birliği Örgütü, Birleşmiş Milletler, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zambiya'nın şahitliğinde imzalandı. *Girizgah* bölümünde Antlaşma'nın dayandırıldığı önceki antlaşmalara, görüşmelere, sözleşmelere ve alınan kararlara atıfta bulunulur. Antlaşma *ateşkes*, *güvenlik kaygıları* ve *antlaşmanın ilkeleri* başlıklarıyla üç ana başlık altında toplamda 26 alt madde üzerinden imzalandı. Antlaşma'nın Ek – A bölümünde “Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Ateşkes Antlaşması'nın Uygulanmasına Dair Usuller” başlığı altında toplamda 13 bölüm bulunmaktadır. Bkz: Lusaka Barış Antlaşması Orijinal Metni, **BM**, 10 Temmuz 1999, <http://peacemaker.un.org/drc-lusaka-agreement99>, (erişim tarihi: 01.06.2015).

³²² Prunier, **op.cit.**, s. 225.

Dlamini-Zuma isyancılarla bir dizi görüşme gerçekleştirdi ve 31 Temmuz'da ilk olarak MLC'nin lideri Bemba'yı ikna etti ve MLC Lusaka Barışı'nı imzaladı. Museveni, 3 Ağustos'ta Kampala'da iki RCD fraksiyonunun liderleriyle buluştu ve onları barış antlaşmasını imzalamaları için ikna etmeye çalıştı. Bu sırada RCD yönetimleri arasındaki gerilim Ruanda ve Uganda'ya da sıçradı. 7-16 Ağustos tarihlerinde Kisangani'de bulunan iki ülkenin ordusu karşılıklı saldırılara giriştiler.³²³ Ruanda ve Uganda politikaları yavaş yavaş birbirinden ayrılıyordu. RCD'ler üzerindeki uluslararası baskı artınca 23 Ağustos'ta liderler antlaşmayı imzalamaya ikna oldular. Museveni, Ruanda Başkan Yardımcısı Paul Kagame ve Dlamini-Zuma'nın girişimleriyle RCD'nin 50 kurucu üyesi imzaya ikna edildi³²⁴ ve 31 Ağustos'ta Zambiya Devlet Başkanı Chiluba eşliğinde Lusaka Barış Antlaşması'nı imzaladılar.³²⁵ Nzongola-Ntalaja'ya göre, Burundi'nin savaşın taraflarından biri olmasına rağmen dışlanması ve Kongolu isyancıların savaşan taraflar olarak görülmesi DKC topraklarının resmi olarak üçe bölündüğü anlamına geliyordu. Batı ve güneyde Kabila, doğuda Ruanda-RCD ve kuzeyde Uganda-MLC hakimiyeti resmen tanınıyordu.³²⁶ Bütün tarafların antlaşmayı imzalamasının ardından çatışmaların 24 saat içerisinde son bulması,³²⁷ savaşan orduların Ortak Askeri Komite oluşturması, 45 gün sonra Kongolu siyasi güçlerin tarafsız arabulucular eşliğinde ulusal diyalogu başlatması, dört ay sonra bütün yabancı güçlerin DKC topraklarını terk edip bunların yerini BM barış misyonunun alması ve bundan iki ay sonra da Kinşasa ve isyancıların

³²³ **Idem.**

³²⁴ Aslında sadece iki liderin imzası yetiyordu fakat bulunan ortak çözüm bu oldu.

³²⁵ Ngolet, **op.cit.**, s. 84.

³²⁶ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 234.

³²⁷ İlk 24 saat içerisinde çatışmaların sona erdirilmesinin yanında ülkedeki bütün düşmanca faaliyetlerin de sona erdirilmesi talep edildi. Halkı kin ve nefrete sürükleyen propaganda faaliyetleri bu talebin hedefindeydi. Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 276.

bir araya gelerek bir geçiş hükümeti kurması bekleniyordu.³²⁸ Lusaka Barış Antlaşması bütün tarafları memnun eden bir antlaşma değildi ve çatışmaların tamamen sona ermesi sağlanamadı. Ancak, ulusal diyalogun başlaması ve bir barış gücü oluşturulması czme yönelik atılan temel adımlardı. Ayrıca, Lusaka Barış Antlaşması sayesinde kıtanın ilgisi bu bölgeye yoğunlaştı ve czm arayışları AB ve BM içerisinde de tartışılmaya başlandı.

2. Kongolular Arası Askeri ve Siyasi Diyalog Süreci

Lusaka Barışı'ndan on gün sonra Ortak Askeri Komite ve Ortak Siyasi Komite'nin toplanması için harekete geçildi. Tarafların savunma ve dışışleri bakanları komitelere katılırken Zambiya ve SADC yetkilileri de gözlemci olarak yerlerini aldılar. Toplantılara ilk başta sadece isyancı grupların temsilcileri katılmadı. AB, Ortak Askeri Komite'nin başına tarafsız bir başkan atadı ve AB-BM ortaklığıyla yabancı askeri güçlerin DKC'yi terk etmeleri için bir takvim düzenlendi. Antlaşma'nın imzalanmasından sonra 6 Ağustos'ta BM 90 adet irtibat subayını DKC'deki çatışma bölgelerine göndererek alanda olup bitenlerden haber almayı ve Ortak Askeri Komite'nin çalışmalarına yardımcı olmayı amaçladı.³²⁹ RCD'nin iki fraksiyonu Ortak Askeri Komite'de temsil edilmek istiyordu ancak 50 adet imzacının bir arada temsil edilmesi olanaksızdı. Bu soruna rağmen komiteler ilk toplantılarını 3 Eylül 1999'da Lusaka'da gerçekleştirdi.³³⁰ Ortak Askeri Komite'ye başkan olarak atanan Cezayirli

³²⁸ Prunier, **op.cit.**, s. 225-226.

³²⁹ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 279.

³³⁰ Ngolet, **op.cit.**, s. 85.

General Rachid Lallali 11 Ekim’de Kampala’da yapılması planlanan ilk Genel Kurul öncesi taraflar adına ikişer temsilcinin katılabileceğini ilan etti ve Genel Kurul’un da tarafsız bir şehir olan Lusaka’da yapılması gerektiğini söyledi. Böylece, RCD’lerin temsiliyet sorunu çözüldü.³³¹

Ortak Askeri Komite’nin ikinci Genel Kurul toplantısı 31 Ekim-5 Kasım tarihleri arasında Lusaka’da gerçekleştirildi ve barışın korunması amaçlı kararlar alındı. Alınan kararların uygulanmasının yarattığı maliyete destek olmak için AB, ABD, İngiltere, İsveç, Belçika, Fransa ve Afrika’nın bazı ülkeleri maddi yardımlarda bulunacaklarını açıkladılar.³³² 30 Kasım’da üçüncü kez toplanan Genel Kurul sırasında MONUC’un (BM Demokratik Kongo Cumhuriyeti Misyonu - Mission de l’Organisation des Nations Unies en République démocratique du Congo) kurulması kararı alındı.³³³ MONUC, önceden yerleştirilen irtibat subayları ve bu tarihten sonra ülkeye giriş yapacak 500 askeri gözlemciden oluşacaktı.³³⁴ Ocak 2000’de New York’ta taraflar arasında gerçekleşen görüşmelerden Kabila eli güçlü bir şekilde döndü ve 24 Şubat 2000’de MONUC’un personel sayısında artışa gidildi. DKC’de bulunan askeri personel sayısı 5.537’ye çıkarıldı ve barış misyonunun süresi altı ay uzatıldı.³³⁵ MONUC’un yapısına ilk itiraz Kabila’dan geldi ve DKC’de faaliyet yürütecek olan BM görevlilerinin sadece “Güney”den ve özellikle Afrika ülkelerinden gelen askerler olması ve bunların üzerine yenilerinin eklenememesi başlıca eleştiri konuları oldu.

³³¹ *Ibid.*, s. 86.

³³² *Ibid.*, s. 86-87.

³³³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1279 sayılı karar, 30 Kasım 1999, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/368/17/PDF/N9936817.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 03.06.2015).

³³⁴ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 280.

³³⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1291 sayılı karar, 24 Şubat 2000, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/313/35/PDF/N0031335.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 03.06.2015).

Ayrıca, MONUC'un bünyesinde bulunan görevli sayısı DKC'nin coğrafi büyüklüğü ve nüfusu düşünüldüğünde yetersizdi.³³⁶

ABÖ'nün DKC'deki barışın inşası ve korunması konularında yeterli çabayı gösterememesinin nedenlerinin başında bazı üyelerinin dünyanın en fakir ülkeleri olmasından dolayı yaşanan kaynak yetersizliği gelir. Ayrıca, bölgesel çekişmelerin ABÖ içerisine yansması ve etkili üyelerinin Kinşasa'nın yanında ya da karşısında bu savaşta yer alması en önemli engellerdir. SADC içerisinde de kaynak ve kapasite konusunda benzer yapısal sorunlar vardır. Topluluğun en güçlü ekonomisine sahip olan üyesi Güney Afrika bölgesel barış gücü yükünü tek başına üstlenmek istememiştir ve DKC'ye asıl yardımın Batı'dan gelmesi beklenmiştir.³³⁷ Ancak, özellikle ABD'den beklenen yardımlar bir türlü gelmedi. Bunun arkasında yatan temel neden ABD'nin Ruanda ve Uganda'daki yönetimlerle kurduğu bağdır. İslamcı yayılmaya karşı Uganda'nın Sudan'a karşı verdiği mücadele, ABD'nin bölge politikasındaki önceliğini ortaya koyar. Bunun yanında, bir de ABD desteğiyle iktidara gelen Kabila'nın Küba, Libya ve Sudan'la kurduğu yakın ilişkiler Washington'u fazlasıyla rahatsız etti. Ayrıca, bu dönemde geri plana atılan Afrika'da yaşanan çatışmaların önlenmesi için Batı'dan yeterince kaynak aktarımı sağlanamadı.³³⁸ Batılı büyük güçlerin yardımlarını almadan barış sürecinin devam etmesi zor görünüyordu. En basitinden taraflar arasındaki toplantıların yapılabilmesi ve barış gücünün sorunsuz bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmesi için Batı'dan alınacak yardımlara ihtiyaç vardı.

³³⁶ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 280.

³³⁷ **Ibid.**, s. 277-278.

³³⁸ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 233-234.

Komiteler toplantılarına 2000 yılının ilk yarısında da devam ederken maddi yetersizlikler alınan kararların uygulanmasının önünde büyük engel oluşturuyordu. Bu da DKC'deki barış havasının yavaş yavaş dağılmasına yol açtı ve Mayıs ayının sonlarında Ekvator eyaletinde çatışmalar yeniden başladı.³³⁹ Ortak Askeri Komite 2000 yılının ikinci yarısından itibaren çatışmaların hızlanmasıyla birlikte etkinliğini yitirdi. 16 Ocak 2001'de medyada kaynak yetersizliğinden dolayı komitenin dağılacağı yönünde haberler çıktı. Komitenin faaliyetlerini sürdürebilmek için 6 milyon dolar yardıma ihtiyacı olmasına rağmen bütün donörlerden sadece 3 milyon dolar toplanabildiği açıklandı.³⁴⁰ Bu noktada vurgulanması gereken en önemli konulardan biri Batı'nın 1970 ve 1980'lerde Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomilerini liberalleştirmeleri ve neo-liberal düzene uyumlu hale getirmeleri için harcadığı milyarlarca doların çok küçük bir kısmının bile DKC'de barışın korunması için harcamamasıdır.

DKC'deki çatışmaların sona erdirilmesi için askeri çözümün yanında bir de siyasi çözüm arayışı vardı. Ülkesel toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması, devlet idaresinin bütün ülkede egemen kılınması, bunu takiben demokratik seçimlerin yapılması ve yeni bir ulusal ordunun formüle edilmesini amaçlayan Kongolular-arası ulusal diyalog görüşmeleri Lusaka Barışı sonrası dönemde başladı.³⁴¹ Ulusal diyalog görüşmelerinde DKC'deki bütün silahlı ve silahsız gruplar eşit düzeyde katılım gösterme hakkına sahipti. Ayrıca, uluslararası düzeydeki görüşmelere davet edilmeyen silahsız siyasi muhalefet ve sivil toplum kuruluşlarının ulusal diyaloga katılması olumlu bir gelişmeydi. Fakat, Kinşasa'yla birlikte hareket eden Mayi Mayiler ne

³³⁹ Ngolet, **op.cit.**, s. 88.

³⁴⁰ **Ibid.**, s. 89.

³⁴¹ Raeymaekers, **op.cit.**, s. 157-158.

Lusaka Barış sürecinde ne de ulusal diyalogda söz hakkına sahipti. Bu durum da Mayi Mayi savaşçılarının Kinşasa'yla yakın ilişkilerine rağmen ateşkes antlaşmasını tanımamasına ve saldırılara devam etmesine yol açtı.³⁴² 3 Eylül 1999'da Ortak Siyasi Komite'nin Başkanı Amama Mbabazi'nin çağrısıyla bütün tarafların toplantıya katılacağı açıklandı. 21 Eylül'de DKC'deki taraflar arasındaki siyasi görüşmeler üç yabancı arabulucu eşliğinde resmi olarak başladı.³⁴³ RCD'ler arasında yabancı arabulucular hakkında anlaşmazlıklar yaşandı ve sonunda Aralık 1999'da Botsvana'nın eski Devlet Başkanı Ketumile Masire'nin tarafsız arabulucu rolü kabul edildi.

Ocak 2000'de, Masire, DKC'ye ilk ziyaretini gerçekleştirdi ve ülkede söz hakkı olan hemen her siyasi ve toplumsal grupta görüşmeler yaptı. Ocak ve Şubat ayları boyunca ulusal ve uluslararası taraflarla Masire arasında görüşmeler gerçekleşti. Masire, DKC'yi ikinci kez Mart ayında ziyaret etti. Ancak, bu sefer Kinşasa yerine isyancıların merkezleri Gbadolite, Bunia ve Goma'ya gitmek istedi. Kabila, ilk önce Kinşasa'ya iniş yapan Masire'nin uçağının isyancıların olduğu bölgeye gitmesine izin vermedi ve 24 Mart'ta Masire Botsvana'ya dönmek zorunda kaldı.³⁴⁴ Nisan ayı ekonomik sıkıntılar ve Kabila'nın uzlaşmaz tavrının yankılarıyla geçerken, 10 Mayıs'ta Masire üçüncü kez Kinşasa'ya geldi. Kabila'yla yaptığı görüşmede önce isyancılarla sonra da Kinşasa'yla görüşmesi yönünde karar alındı. İsyancılarla yapılan görüşmeler sonrası, 5-7 Haziran 2000 tarihlerinde, Benin'in en büyük şehri

³⁴² Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 276.

³⁴³ Ngolet, **op.cit.**, s. 98.

³⁴⁴ **Ibid.**, s. 99-100.

Cotonou’da³⁴⁵ büyük bir toplantı düzenlenmesi kararı çıktı.³⁴⁶ Cotonou görüşmelerinin hemen öncesinde Kinşasa’nın bu toplantıya katılmayacağı ve Kinşasa’dan gidecek olan muhalif siyasetçiler ve sivil toplum temsilcilerine de ülkeden ayrılma izni verilmeyeceği açıklandı. 4 Haziran’da Masire’nin tarafsız arabulucu görevinden alınması için çağrı yapan hükümet Masire’nin başkentteki ofisini 21 Haziran’da kapattı. 26 Haziran’da DKC İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Masire’nin ofisinin tekrar açılacağı ancak içerisinde kendisinin olmayacağı bildirildi. Hükümet, Masire’yi Kinşasa’yla görüşmeden Cotonou’ya gitme kararı aldığı için suçladı.³⁴⁷ Ulusal diyalogun önündeki en büyük engel Kabila’nın uzlaşmaz tavırlarıydı. Lusaka Barışı sonrası yaşanan çatışmaların asıl nedeni tarafların siyasi zeminde aradıkları sonucu alamamalarıydı ve bunun en büyük sorumlusu Kabila’ydı.

3. Lusaka Barışı Sonrası Çatışmalar

Lusaka Barış Antlaşması’na giden süreçte DKC’yi etkisi altına alan barış ortamı, geçici bir süreliğine de olsa batı Ekvator ve kuzey Katanga’da süren yoğun çatışmaların durmasını sağladı. Ancak, Güney Kivu, Kuzey Kivu, Maniema ve Doğu eyaletlerinde çatışmalar hız kesmeden devam etti. Ateşkes antlaşmasının hemen ardından hükümet güçleri bütün cephelerde isyancılara karşı şok saldırılar gerçekleştirerek savaş sırasında kaybedilen toprakları geri almaya çabaladı. İsyancıların ve dış destekçilerinin bu saldırılara cevabı sert oldu. Doğuda

³⁴⁵ Cotonou Benin’in en büyük ve aynı zamanda hükümet merkezinin yer aldığı şehridir. Benin’in başkenti ise Porto-Novo şehridir.

³⁴⁶ Ngolet, **op.cit.**, s. 100-101.

³⁴⁷ **Ibid.**, s. 101.

Interahamweler ve Mayi Mayilerin saldırıları karşısında RCD'ler ve Ruanda ordusu karşı saldırıya geçti. 1999'un ortalarından itibaren doğuda sivillere ve özellikle de Tutsi mültecilere yönelik katliamlarda büyük bir artış yaşandı. Kabila, Mayi Mayilerin önemli isimlerinden Sylvestre Lwecha'yı genelkurmay başkanı olarak atadı. Bir diğer Mayi Mayi lideriniyse DKC donanmasının komutanı olarak atadı. Bu hamlelerle Kabila Mayi Mayileri saklandıkları ve mücadele verdikleri kırsaldan çıkarıp savaş alanına sürmeyi hedefledi.³⁴⁸ Diğer taraftan Zimbabwe ordusu da Mayi Mayi savaşçılarını eğitip alana yolluyordu. Burundi ve Ruanda ordularına karşı Mayi Mayiler aracılığıyla doğuda önemli bir savaş veriliyordu.³⁴⁹ Ruanda ve Uganda arasında bölünen RCD günden güne daha güçsüz bir yapıya bürünürken Kampala ve Kigali'den gelen maddi destek giderek azalıyordu. Ekim 1999'da maddi kaynak yetersizliğinden yerel tüccarların taşıdığı mallara el konulunca bu tüccarlar greve gitti ve isyancıları önlerine koydukları engelleri kaldırmaya zorladılar.³⁵⁰

Goma'dan ayrılıp Kisangani'ye giden Wamba bir kez daha örgütün adını değiştirdi ve RCD-Kisangani'yi feshedip RCD-ML'yi (ML'nin anlamı Mouvement de Libération yani özgürlük hareketidir) kurdu. Fakat, Wamba'nın örgüt içi hakimiyeti çok gevşekti ve RCD-ML'nin altgrupları kendi aralarında rekabet içerisindeydiler. RCD'nin bölünmesi 1999 Aralık ayında da devam etti ve RCD-Goma'nın önemli isimlerinden Roger Lumbala RCD-ML'ye destek vermekle suçlanarak tutuklandı. Daha sonra serbest bırakılan Lumbala, Bafwasende şehrinde RCD-N'yi (RCD-National) kurdu. RCD'nin ulusaşırı sponsorları hücrelere bölünerek çoğalan isyancıların yapısından rahatsızdı ve Aralık ayının sonunda Uganda'da bir toplantı

³⁴⁸ Ngolet, **op.cit.**, s. 115.

³⁴⁹ Prunier, **op.cit.**, s. 227-228.

³⁵⁰ **Ibid.**, s. 228.

düzenleyerek isyancı liderlerden MLC, RCD-G ve RCD-ML'nin ortaklaşa kuracağı bir cephede savaşacakları sözünü aldılar.³⁵¹ Etnik çatışmalar arttıkça Wamba kendi bölgesindeki hakimiyetini yitirmeye başladı. Ağustos 2000'de, Wamba ve rakipleri kendilerini Hema-Lendu etnik çatışmasının ortasında buldular ve Ituri kan gölüne döndü. Wamba'nın rakipleri Bunia şehrindeki etkinliklerini arttırdılar ve 3 Kasım'da RCD-ML'yi mağlup ettiler. Bu çatışmalar Aralık ayında Uganda sınırına kadar yayıldı.³⁵² Savaş giderek farklı bir hal alıyordu. Kabila'ya karşı savaşı bırakan gruplar kendi içlerindeki çatışmaları giderek büyütüyorlardı. Kivu eyaletlerinde de durum farklı değildi ve toplamda sekiz grup birbirleriyle çatışıyordu. Bu çatışmalardan en büyük zararı yine siviller gördü. Olaylara çoğunlukla Mayi Mayiler ve Interahamwe milisleri üzerinden müdahil olan Kinşasa en az zararla süreci atlatan aktördü. 2000 Mart'ında Kinşasa'nın doğudaki silahlı gerilla gruplarına sağladığı hava desteğinde büyük bir artış yaşandı ve yavaş yavaş bu bölgede denge sağlanmaya başladı.³⁵³ Kendi içlerinde çatışan isyancılar Kinşasa karşısında güç kaybetmeye devam ettiler. RCD-ML, RCD-Goma, RCD-N ve MLC arasında doğu bölgelerinde yaşanan çatışmalar Uganda'nın bu bölgelerde kontrolü yitirmesine neden oldu.³⁵⁴

Doğuda bu gelişmeler yaşanırken kuzeyde ve batıda MLC'nin istikrarlı ilerleyişi Lusaka Barışı sonrası da devam etti. Bemba önderliğindeki MLC, 1999'un ortasından 2000'in sonuna kadarki süreçte UNITA'dan ve Uganda'dan büyük bir destek alırken doğuda denge kurmaya çalışan Kabila ve müttefikleri batıda büyük bir hezimet yaşadılar. Angola ve Zimbabve iç meselelerle uğraşırken Kabila'ya yeterince destek

³⁵¹ *Ibid.*, s. 229.

³⁵² *Ibid.*, s. 229-230.

³⁵³ *Ibid.*, s. 231.

³⁵⁴ Raeymaekers, *op.cit.*, s. 107.

veremedi. Özellikle, kuzeyden OAC'nin sağladığı lojistik imkanlar MLC'nin ilerleyişini kolaylaştırdı. Lusaka Barış Antlaşması imzalandıktan hemen sonra Sudan uçaklarının Kabila'nın emriyle Gbadolite'yi bombaladığını savunan Bemba ve ordusu saldırılara cevap verdi. Temmuz ayının ortasından itibaren MLC'nin ilerleyişi Ekvator eyaleti üzerinden devam etti. Eylül 1999'da çatışmalar şiddetlenince Uganda ordusu karargahını Kisangani'den Gbadolite'ye taşıdı ve Kampala MLC'ye olan desteğini arttırarak Lusaka Barış'ını bir kez daha ihlal etti.³⁵⁵ 2000 yılı başlarından ortalarına kadar Kinşasa güçleri RCD ve MLC güçlerine büyük darbeler verirken Zimbabwe'nin desteği çok önemliydi. Ancak, çatışmalardan yorgun düşen Zimbabwe'nin Kabila'ya olan yardımları kesilince MLC Ekvator eyaletindeki ilerleyişini devam ettirdi. Bu dönemdeki çatışmalar daha çok Kongo Nehri üzerinde gerçekleşti ve Ekim 2000'de DKC ordusunun Konongo'da aldığı büyük yenilginin ardından nehir üzerinden 120.000 Kongolu karşı kıyıya, Kongo Cumhuriyeti'ne sığındı. Ekvator'un başkenti Mbandaka şehrinin altı kilometre yakınına kadar gelen MLC milisleri için bu şehrin alınmasından sonra Kinşasa'yla aralarında sadece nehir yolu kalacaktı. Ancak, Bemba ve arkadaşları zafere giden son adımda beklenmedik askeri ve diplomatik gelişmelerle karşı karşıya kaldılar.³⁵⁶ Ocak 2001 itibariyle ABD'de yaşanan yönetim değişikliği MLC ve Uganda'nın politikalarına ve DKC içerisindeki ilerleyişlerine de yansdı.

Merkez ve güney cephelerindeyse hükümet güçlerinin Lusaka sonrası üstünlüğü vardı. Doğu Kasai eyaletinde yoğunlaşan çatışmalarda, bölgedeki halk, Temmuz 1999 sonrası desteğini Kabila'ya vermeye başladı. Bölgede dengeler tamamen değişirken isyancılar büyük kayıplar verdiler.³⁵⁷ Güney cephesindeyse, Ağustos 2000'de, Kigali

³⁵⁵ Ngolet, **op.cit.**, s. 107-108.

³⁵⁶ Prunier, **op.cit.**, s. 231-234.

³⁵⁷ Ngolet, **op.cit.**, s. 111-112.

ordularını sınırdan iki kilometre geriye çekeceğini açıkladıktan hemen sonra DKC ordusu ve Interahamwe milisleri Güney Kivu'ya yönelik saldırılara başladı ve Kinşasa Lusaka ruhuna aykırı davranmakla suçlandı. Eylül-Kasım arası çatışmalar şiddetlenirken Ruanda ordusu RCD-Goma'ya destek vererek Kinşasa yanlısı güçlerin ele geçirdiği şehirleri tekrar isyancıların almasına yardımcı oldu. Ruanda ordusu Katanga'ya kadar ilerledi ve Zambiya sınırındaki Pweto şehrini 3 Aralık'ta ele geçirdi. Bunun üzerine Zambiya'ya çok sayıda mülteci akını yaşandı. Kigali'nin savunması basitti; Lusaka Barış Antlaşması'nı ihlal eden taraf Kinşasa'ydı ve buna karşı koymak için Ruanda ordusu karşı saldırılara girişmişti.³⁵⁸ Bu dönemde alınan mağlubiyetlerin ardından Kabila'nın devredışı kalması gerektiği ortadaydı. Çünkü, Kabila'nın kendi memleketi Katanga'da yaşadığı hezimet kabul edilemezdi ve dönüşüm şarttı. Ayrıca, Angola ve Zimbabve gibi iki önemli müttefik de Kabila'nın beceriksiz askeri hamlelerinden sıkılmıştı. Bu sırada isyancılar Lubumbashi'yi ele geçirmek için hazırlıklara başladı. Ancak, savaşın kaderini tamamiyle değiştiren bir gelişme Beyaz Saray'daki Clinton yönetiminin sona ermesi ve yerine George W. Bush'un başkanlığa gelmesi oldu. Ruanda'nın ABD yönetimindeki büyük destekçileri John Prendergast ve Susan Rice gibi isimler yeni yönetimde kendilerine yer bulamadı. ABD'nin yeni Dışişleri Bakanı Colin Powell, Lusaka Barış'ının yenilenmesi gerektiği kanaatindeydi ve mesajı Kigali'yeydi.³⁵⁹ Sonuç olarak Washington'da yaşanan dönüşüm çatışmaların da yoğunluğunun azalmasına yol açtı. Ne MLC Kinşasa'yı ne de RCD-Goma Lubumbashi'yi ele geçirebildi. Savaştan yorulan isyancı güçler ve askerler sorunların siyaset sahnesinde çözülmesi gerektiğini savunmaya başladılar.³⁶⁰

³⁵⁸ Prunier, *op.cit.*, s. 234.

³⁵⁹ *Ibid.*, s. 235.

³⁶⁰ Ngolet, *op.cit.*, s. 115'ten IRIN-SA, "DRC & Zambia: IRIN Focus on Kabila Deserters,"

Ruanda ve Uganda arasında Ağustos 1999'da Kisangani'de çatışmaya dönüşen gerilim Haziran 2000'e kadar devam etti. 5 Haziran 2000'de başlayan son çatışmalarda çok sayıda sivil zarar görürken BM Güvenlik Konseyi'nin çabalarıyla 16 Haziran'da Kisangani'nin silahsızlandırılması için girişimler başladı. BM Güvenlik Konseyi Lusaka Barışı sonrası ilk defa Ruanda ve Uganda'yı DKC'deki barış ortamını bozmakla suçladı.³⁶¹ Güvenlik Konseyi'nin aldığı bu karar, Fransa'nın Ruanda-Uganda koalisyonundan duyduğu rahatsızlığın bir sonucu gibi yorumlandı ve Amerikalılara göre Lusaka Barışı'na zarar veren bir karardı. Kinşasa hükümeti kararın uygulanması için çok defa doğrudan Ruanda ve Uganda'ya çağrı yapınca birliklerin geri çekilmesi zaman aldı. En sonunda RCD-Goma birliklerinden başka bir güç Kisangani'de kalmadı.³⁶² Prunier, bu gerilimin nedenlerinin Uganda'nın büyük kardeş rolünden kaynaklandığını iddia eder. Ruanda Soykırımı sonrası Tutsilerin imdadına yetişen Museveni yönetimi, Ruanda Vatansever Cephesi'nin kurduğu yeni yönetime baştan beri destek vermişti. Bu durum İkinci Kongo Savaşı sırasında iki tarafın karşı karşıya geldiği isyancı gruplara verilen destek konusunda bozulmaya başladı ve Ugandalılar Ruandalıları nankörlükle suçlarken, Ruandalılar da kendilerine ait bir güç ve kimlikleri olduğunu kanıtlamak istiyorlardı.³⁶³

Lusaka Barışı sonrası yeniden çatışmaların ortasında kalan DKC'de yaşanan ekonomik kriz derinleşirken üretim günden güne azalıyor, kaçakçılık artıyor ve değerli ürünler karaborsaya düşüyordu. Kabila ne savaş alanında ne de yönetim alanında

8 Ocak 2001.

³⁶¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1304 sayılı karar, 16 Haziran 2000, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/485/59/PDF/N0048559.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).

³⁶² Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 281.

³⁶³ Prunier, *op.cit.*, s. 241.

olumlu adımlar atabildi. Angola’da iktidarda olan dos Santos’un Kabila’ya olan desteğinin azalmasının arkasında 2000 yılının sonu itibariyle UNITA tehdidinin büyük ölçüde sona ermesi yatıyordu. Zimbabwe’deyse savaş sırasında DKC’ye yardım amaçlı harcanan para büyük bir tartışma konusu olurken, maden bölgelerine yapılan yatırımlardan da beklenen gelir elde edilemedi. 2000 yılının sonuna gelindiğinde Zimbabwe ordusu DKC topraklarından çekilmeye başlamıştı.³⁶⁴ Savaş artık bütün taraflar açısından yorucu bir hal almıştı ve çatışmaların sona ermesi için herkes bir bahane arıyordu. Savaşan tarafların imdadına 16 Ocak 2001’de gerçekleşen bir suikast yetişti. Kabila kendi evinde bir saldırıya uğradı ve yapılan ilk açıklamalar Kabila’nın ağır yaralı olduğu yönündeydi. Bu haber bütün taraflarda şok etkisi yaratırken çatışmalar bir anda kesiliverdi.

C. JOSEPH KABILA İKTİDARI VE BARIŞ SÜRECİNİN YENİDEN BAŞLAMASI (OCAK 2001-TEMMUZ 2003)

Ocak 2001 ve Temmuz 2003 arası, DKC’de büyük dönüşümlerin yaşandığı ve çatışmaların yoğunluğunun azaldığı bir dönemdir. En önemli değişim Kinşasa’daki Kabila iktidarının sona ermesiydi. Yerine geçen oğlu Joseph Kabila çağdaş politik düzenin içinde büyümüşü ve Soğuk Savaş dönemi jeopolitik gerilimlerine göre politika üretmiyordu. Baba Kabila’nın yönetime geldikten sonra yaşadığı en büyük sorun Soğuk Savaş dönemi siyasal yaşamıyla arasındaki bağları koparmamış olmasıydı. Ancak, oğul Kabila, dönemin şartlarını bilen, uzun yıllar yurtdışında

³⁶⁴ *Ibid*, s. 240’tan *Daily News*, 10 Kasım 2000.

yaşamış ve ülke içi politik gerilimlerden etkilenmeyen bir insandı. Joseph Kabila'nın ülkede barışı sağlamaya yönelik çabaları savaştan yorulan diğer tarafların da desteğini aldı. Bu süreçte, barış yanlılarının karşı karşıya kaldığı en büyük sorun yabancı güçlerin DKC topraklarından çekilip, bunların yerini MONUC birliklerinin almasıydı. Joseph Kabila'nın isyancı gruplara sunduğu güç paylaşımı antlaşmaları sonucunda Ruanda ve Uganda yönetimleri birliklerini DKC topraklarından çekmeye ikna oldular. 2000'lerde Afrika'ya yönelik artan iyimser beklentiler Güney Afrika'nın ekonomik çıkarlarını gözeterek savaşa son verme çabalarıyla DKC'ye yansdı. Zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklara rağmen Thabo Mbeki'nin girişimleriyle taraflar Aralık 2002'de imzaladıkları Pretoria Antlaşması'yla çatışmalara son vererek siyasi diyalogun kapılarını sonuna kadar açtılar.

1. Kinşasa'da Dönüşüm

a. Laurent-Désiré Kabila Suikasti ve Joseph Kabila'nın Başkanlık Dönemi

16 Ocak 2001 Salı günü, Kabila Kinşasa'daki Başkanlık Sarayında danışmanı Emile Mota'yla görüşme halindeyken, korumalarından Rashidi Kasereka³⁶⁵ Kabila'nın kulağına bir şeyler fısıldadı. Ardından silahını çeken Kasereka yakın

³⁶⁵ Kabila suikastinin faili olan Rashidi Kasereka Kabila'nın yanında uzun yıllar eğitim almış olan çocuk askerlerdendi ve cinayetin gerçekleştiği tarihte yakın koruması olarak görev yapıyordu. Kabila'yla birlikte uzun yıllar boyunca gerilla mücadelesi veren Kasereka ve diğer çocuk askerler düzenli bir gelire sahip değillerdi Kabila onları çocukları gibi görüyordu ve yakın çevresinden yapılan güvenlik uyarılarına kulak asmamıştı. Bkz: Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 246.

mesafeden iki ya da üç el ateş etti. Mermilerden birisi Kabila'nın kafatasından içeri girdi ve hayatına son verdi.³⁶⁶ Başkan vurulduktan hemen sonra avluda silahlı bir grupla Kabila'nın korumaları arasında çatışma çıktı. Kasereka kaçarken Kabila'nın yaveri tarafından vuruldu ve hengame sona erdi. Radyodan yapılan açıklamada Kabila'nın başarısız bir suikast sonucu yaralandığı anons edildi. Kabila'nın bedeni apar topar havayoluyla Harare'ye götürüldü. Aynı akşam Belçika Dışişleri Bakanlığı Kinşasa'daki kaynaklarından aldığı bilgiden yola çıkarak Kabila'nın öldürüldüğünü duyurdu.³⁶⁷ 18 Ocak 2001'de Kabila'nın ölümüyle ilgili resmi açıklama hükümet sözcüsü tarafından yapıldı. Muhalifler Kabila'nın suikastle öldürülmesinden memnun değildi çünkü genel kanı Kabila'yı savaşa deviremeyenlerin suikastle devirdiği yönündeydi.³⁶⁸ Kabila suikasti hakkında çok sayıda senaryo yazılsa da bunlardan hiçbirinin gerçekliği kanıtlanamadı.³⁶⁹ Kabila arkasında iki önemli sorun bıraktı: Mobutu döneminde tamamiyle tahrip olmuş toplumsal ve ekonomik altyapının yeniden inşası ve Ağustos 1998'den itibaren işgale uğrayan ülke topraklarının işgalcilerden temizlenmesi.³⁷⁰

Kabila sonrası dönem için başkanlığa en uygun aday olarak 29 yaşındaki oğlu ve ordunun iki numarası olan Joseph Kabila bir adım öne çıktı. Çünkü, Joseph genç,

³⁶⁶ Prunier, **op.cit.**, s. 249.

³⁶⁷ **Ibid.**, s. 249-250.

³⁶⁸ Ngolet, **op.cit.**, s. 177.

³⁶⁹ Mayıs 2001'de Kabila suikastiyle ilgili önemli bir gelişme yaşandı. Kinşasa'dan yapılan açıklamada suikastten Kigali ve RCD-Goma sorumlu tutuldu ve bunun bir darbe girişimi olduğu iddia edildi. Kigali ve Kampala suçlamalar karşısında o dönem ordunun başında bulunan ve babasının güvenliğini sağlamaktan sorumlu Joseph Kabila'yı suçladılar. Kabila arkasında çok sayıda soru işareti bıraktı ve ölümünün asıl nedeni bulunamadı. Cinayette parmağı olduğu düşünülen ve aralarında bebeklerin bile olduğu 115 sanığın davası 10 Mart 2002'de başladı. Duruşma sonucunda 30 kişiye idam cezası çıkarken geri kalan 85 kişi de uzun süreli hapis cezaları aldılar. Ancak, verilen idam cezalarının hiçbirisi uygulanmadı. Bu kararlar alınırken uluslararası insan hakları izleme örgütleri DKC'deki durumu izlemekle yetindi. Bkz: Ngolet, **op.cit.**, s. 189 ve Prunier, **op.cit.**, s. 264-265.

³⁷⁰ Nzongola-Ntalaja, **op.cit.**, s. 246.

tecrübesiz ama babasının politikalarını desteklemeyen ve hayatının uzun bölümünü yurtdışında geçirdiği için etnik bağları zayıf bir başkan adayıydı. Bu özellikleri onu DKC'nin yabancı müttefiklerinin arzu ettiği bir aday haline getiriyordu.³⁷¹ İlk başta geçici olarak göreve gelen Joseph Kabila'nın DKC'nin yeni başkanı olduğunu Zimbabwe Savunma Bakanı Moven Mahachi açıkladı ve Kinşasa'ya olan askeri yardımlarının devam edeceğini belirtti. 26 Ocak 2001'de Joseph Kabila halka seslendiği ilk konuşmasında ulusal diyalog, barış süreci ve demokratikleşme konularında olumlu adımlar atacağına dair sözler verirken, isyancıların elindeki bölgeleri alıp ülkesel bütünlüğü sağlayacağını söyledi. Washington yönetimiyle olan yanlış anlaşılmalara da son vereceğini belirten Kabila, SADC içerisinde daha etkin bir rol alacağını ve ülkedeki barışın MONUC aracılığıyla sağlanması gerektiğini belirtti.³⁷² Joseph Kabila yönetime gelir gelmez halkın gözünde meşruiyet kazanabilmek için söylemlerde bulundu. Babasının ölümü sonrası aynı aileden birinin başkanlık koltuğuna oturması halkın ve dış güçlerin tepkisini çekebilecek bir gelişmeyken Joseph Kabila bu durumu kendi lehine çevirmeyi başardı. Kullandığı olumlu dil sayesinde savaştan yorulan bütün tarafların işini kolaylaştıran açıklamalarda bulundu ve ülkedeki BM varlığına verdiği destekle de barış yanlısı tutumunu belirgin kıldı.

Kabila, göreve gelir gelmez isyancı gruplara bir çağrı yaptı ve onları yeni bir barış sürecini başlatmak için Kinşasa'ya davet etti. Mugabe ise Kinşasa'daki gergin ortamın barış sürecine zarar vermemesi gerektiğini yönünde bir açıklama yaptı. Aynı şekilde Ruanda, Uganda, RCD'ler ve MLC de Lusaka ruhunun korunması gerektiğini ve barış

³⁷¹ Prunier, **op.cit.**, s. 255.

³⁷² Ngolet, **op.cit.**, s. 187-188.

sürecinin devam etmesini talep ettiler.³⁷³ Joseph Kabila'nın başkanlığına verilen tepkilerden de anlaşılacağı üzere hiçbir taraf bu suikastin sorumluluğunu üzerine almıyor ve barış isteyen konumlarını bozmamak için açıklamalar yapıyorlardı. Kabila'nın ölümü sonrası toplanan Frankofon Afrika zirvesinin gündemi DKC'deki gelişmelerdi. DKC'deki durumu görüşmek için 29 Ocak 2001'de Stockholm'de Belçika Başbakanı Guy Verhofstadt BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile bir araya geldi. Kısacası, Ocak 2001'de Frankofon dünyanın gündemi Kabila'ya düzenlenen suikastti. Belçika, AB ve BM'nin gündeminde DKC'de oluşan iyimser havadan faydalanıp barış sürecini hızlandırmak vardı.³⁷⁴ 22 Şubat 2001'de yeni kabine açıklandı ve çok az değişiklikle yola devam edildi. Ancak, 6 Nisan'da kabine feshedildi ve on gün sonra açıklanan ve teknokratlardan oluşan yeni kabinede büyük değişiklikler vardı. Angola etkisi yerini Zimbabwe etkisine bıraktı.³⁷⁵

Yeni dönemin en önemli hamlelerinden biri Joseph Kabila'nın ABD, Avrupa ve Afrika'da düzenlediği geniş kapsamlı gezilerdi. Joseph Kabila, başkan seçildikten dört gün sonra, ilk yurtdışı ziyaretini Güney Afrika'ya gerçekleştirdi. Güney Afrika Devlet Başkanı Mbeki'yle yaptığı görüşmede barışçıl bir tutum takınan Kabila daha ilk ziyaretinde olumlu bir izlenim bıraktı. Ocak ayının sonunda Washington'a uçtu ve kendisi gibi henüz başkan seçilen Bush'la yaptığı görüşmelerde bu olumlu havayı korudu. Ayrıca, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell ve Paul Kagame'yle ayrı ayrı görüşmeler yapan Kabila barış için önemli adımlar atıyordu. Bu görüşmelerden sonra

³⁷³ **Ibid.**, s. 178.

³⁷⁴ **Ibid.**, s. 179-180.

³⁷⁵ **Ibid.**, s. 190.

Genel Sekreter Kofi Annan,³⁷⁶ Chirac ve Verhofstadt'la görüşen Kabila³⁷⁷ bu isimlerin yanında AB, İngiltere ve İsveç'le de temaslarda bulundu. Kabila'nın bütün çabası DKC'de barışı sağlamaya yönelik isteğini kanıtlamaktı. Uluslararası destek bulmak için Kinşasa'nın soykırım suçlusu Hutulara verdiği desteği de keserek sözünde durduğunu kanıtlaması gerekiyordu. Mart ayının ortasında sona eren Batı ziyaretinin ardından üç önemli müttefiği Angola, Namibya ve Zimbabwe'ye de ziyaretler düzenleyen Kabila Lusaka Barışı'nın uygulanması konusunda bir hayli kararlıydı. Bu dönemde Kabila'nın attığı son adım ABÖ ile yapılan görüşme sonrası arabulucu Masire'nin yeniden Kinşasa'ya dönerek çalışmaya başlamasını talep etmesiydi.³⁷⁸ BM gözlemcilerinin de DKC'deki faaliyetlerini arttırmaları için gerekli izinler verildi ve 2001'in ilk yarısı olumlu gelişmelere sahne oldu.

Yurtdışı ziyaretlerini bitiren Kabila ülke içindeki ilk ziyaretini ise Kinşasa'nın doğusundaki Bandundu eyaletine yaptı ve daha sonrasında Aşağı Kongo, Doğu Kasai ve Batı Kasai eyaletlerine ziyaretlerde bulundu. Babasından daha aktif bir siyasetçi görüntüsü veren Joseph Kabila'nın gündeminde ekonomik sorunların çözümü de vardı.³⁷⁹ Babası gibi Soğuk Savaş döneminde sıkışıp kalmış dar bir politika anlayışına sahip olmayan Joseph Kabila göreve gelir gelmez açık görüşlü bir politikacı olacağının sinyallerini verdi.³⁸⁰ Dolayısıyla, Kabila'nın ölümü ülkede gerçek anlamda yeni bir dönemin başlamasına yol açtı ve barışın önündeki en büyük engel ortadan kalktı.

³⁷⁶ Annan 2 Şubat 2001'deki görüşme sonrası yaptığı açıklamada MONUC'un silahlı gücünün sınırlandırılıp gözlemci sayısının arttırılacağını ve toplam asker sayısının 2.000'i geçmeyeceğini söyledi. Bkz: Ngolet, *op.cit.*, s. 199-200.

³⁷⁷ Jane Standley, "Kabila's whirlwind tour," **BBC**, 2 Şubat 2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1149942.stm>, (erişim tarihi: 05.06.2015).

³⁷⁸ Ngolet, *op.cit.*, s. 191-195.

³⁷⁹ *Ibid.*, s. 190-191.

³⁸⁰ Prunier, *op.cit.*, s. 260.

b. Silahlı Güçlerin Geri Çekilme Süreci

Savaşın başladığı 1998 yılından 2001'e kadar çatışmaların içerisinde yer alan Angola, Burundi, Namibya, Uganda ve Zimbabve savaşa dair motivasyonlarını günden güne yitiren aktörlerdi. Çünkü, her birinin kendine göre farklı hedefleri vardı ve 2001 yılı itibariyle hiçbirisi bu hedeflere ulaşamazken hemen her ülkedeki durum 1998 öncesine göre daha kötü durumdaydı. Ancak, savaşı en başından beri destekleyen Ruanda'nın motivasyonu hala yüksek seviyedeydi. Güvenlik, ekonomik çıkarlar, demografik baskıyı hafifletme³⁸¹ gibi rasyonel amaçlara sahip olan Kigali, DKC'deki savaşın devam etmesinden memnun olan tek taraftı.³⁸² Bu ortam içerisinde Joseph Kabila'nın girişimleriyle barış görüşmeleri yeniden başlarken gündemde MONUC birliklerinin DKC'ye yerleştirilmesi ve yabancı güçlerin geri çekilmesi vardı. Joseph Kabila ülkedeki yabancı birliklerin tamamen çekilip yerlerine MONUC birliklerinin gelmesini talep ederken 22 Şubat 2001'de Güvenlik Konseyi bu talebe paralel bir karar aldı.³⁸³ 1341 sayılı karara göre, Güvenlik Konseyi DKC topraklarında bulunan, başta Ruanda ve Uganda birlikleri olmak üzere, bütün yabancı askeri birliklerin üç ay içerisinde geri çekilmelerine yönelik bir zaman çizelgesi hazırlanmasını talep etti.³⁸⁴

³⁸¹ Kigali demografik baskıyı hafifletmek için Ruanda Soykırımı sonrası DKC topraklarına çok defa bilinçli ya da bilinçsiz şekillerde nüfus aktarımı yapmıştır.

³⁸² Prunier, *op.cit.*, s. 265-266.

³⁸³ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 282.

³⁸⁴ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1341 sayılı karar, 22 Şubat 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/262/20/PDF/N0126220.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).

2001 yılı baharında Kinşasa’da gerçekleşen yönetim değişikliğinin ardından MONUC birliklerinin fiili olarak DKC’ye yerleşmeleri gerçekleşti. Bu süreçte, Kinşasa ile Hutu milisler arasındaki ilişkiyi sonlandırmak için hükümet girişimlerde bulundu. Ülke genelinde faaliyet gösteren Hutu milisler Joseph Kabila’nın girişimleriyle Güney ve Kuzey Kivu eyaletlerinde bir araya getirildi.³⁸⁵ Carayannis ve Weiss’e göre, MONUC’un yapması gereken Kinşasa ve sürekli sorun çıkartan gerilla grupları arasındaki bağlantıyı koparmaktı. Ancak, MONUC bu konuda yeterince başarılı olamadı ve doğudaki çatışmaların sona erdirilmesi için gerekli adımlar atılamadı.³⁸⁶ Mayıs 2001’de BM Güvenlik Konseyi Fransa Daimi Temsilcisi Jean-David Levitte başkanlığında bir heyet Orta Afrika bölgesinde barışın tesis edilmesi için bir ziyaret düzenledi. Aynı dönemde Joseph Kabila babasından kalma siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklayan kanunu yürürlükten kaldırdı. Bu olumlu gelişmenin ardından DKC’de barış ortamının sağlanacağına dair umutlar arttı. Güvenlik Konseyi heyeti bu kararın ardından Kongo Nehri’nin MONUC gözlemciliğinde ulaşılabilirliğine karar verdi. Doğuda devam eden çatışmalara rağmen BM gözlemcilerinin yayınladığı raporda DKC’de savaşın sona erdiği ilan edildi.³⁸⁷ Joseph Kabila’nın 20.000 MONUC askeri personelinin DKC topraklarında bulunması gerektiğine dair çağrılar olumlu cevap alamamıştı. 2002 yılının Şubat ayı içerisinde Lusaka’da askeri birliklerin geri çekilmesinin tartışılacağı yeni bir toplantı yapılmasına karar verildi.³⁸⁸

Yabancı birliklerin ve isyancı grupların DKC topraklarından geri çekilmesi ve silah bırakması Şubat 2001 itibariyle MONUC gözlemciliğinde başladı. Ruanda

³⁸⁵ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s 284.

³⁸⁶ *Idem.*

³⁸⁷ *Ibid.*, s. 282.

³⁸⁸ Prunier, *op.cit.*, s. 267.

birlikleri sorunsuz bir şekilde geri çekilirken, Pweto'daki RCD-Goma varlığı sorun yarattı ve 29 Mart 2001'de geri çekilme tamamlanabildi. Bu sırada Uganda birlikleri 21 Şubat 2001'de geri çekilmeye başlamıştı ancak bu süreç bir hayli uzun sürdü ve Temmuz ayında hala 2.000 kadar Uganda askeri DKC topraklarında bulunuyordu. Uganda'yı bu süreçte yavaşlatan en önemli gelişme, Kampala'nın DKC'deki maden yataklarını sömürdüğü yönündeki suçlamaydı.³⁸⁹ Bunun üzerine Uganda barış görüşmelerinden çekilme kararı aldı. Annan'ın yoğun çabaları sonucu kriz çözüldü.³⁹⁰ Benzer şekilde MLC'nin geri çekilmesi de sorunlu olurken Mart 2001'de başlayan süreç 3 Ağustos 2001'de sona erdi.³⁹¹

Yaz aylarında MLC ve Uganda'nın geri çekilmesini hızlandıran gelişme 15 Haziran 2001'de Güvenlik Konseyi'nin 1355 sayılı kararı almasıydı. Bu karara göre, DKC'deki bütün silahlı grupların gönüllü olarak silahsızlanma, terhis, yurda geri dönme, yeniden bütünleşme ve yeniden yerleşme sürecinin resmi olarak başladığı ilan edildi.³⁹² Angola, Namibya ve Zimbabve Kinşasa yönetiminin güvenliğini sağlamak için az sayıda askerini DKC'de bırakırken, çekilen askerlerin yerlerine MONUC güçlerinin yerleştirilmesini talep ettiler.³⁹³ BM ve ABÖ'nün bu süreçteki en önemli görevleri koordinasyonu sağlama ve gözetleme olacaktı. Silahlı gruplarsa, bu süreçte

³⁸⁹ Savaş süresince Kinşasa komşuları Ruanda ve Uganda'yı DKC topraklarındaki değerli madenleri gasp etmekle suçladı. Ocak 2001'de BM Genel Sekreteri Kofi Annan liderliğinde toplanan Uzmanlar Paneli (Panel of Experts) sonucu Güvenlik Konseyi'ne bir ara rapor verildi. Ruandalı ve Ugandalı yöneticiler Kinşasa'nın suçlamalarını reddetti. Ancak, Ekim 2002'de yayınlanan nihai rapora göre DKC topraklarında 85 tane ruhsatsız yabancı şirket Ruanda ve Uganda'nın sağladığı elit ağlar aracılığıyla maden çıkartma faaliyeti gösteriyordu. Bkz: Turner, *op.cit.*, s. 162-163.

³⁹⁰ Ngolet, *op.cit.*, s. 208.

³⁹¹ *Ibid.*, s. 200-203.

³⁹² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1355 sayılı karar, 15 Haziran 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/413/07/PDF/N0141307.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).

³⁹³ Ngolet, *op.cit.*, s. 209-210.

gönüllü olarak silah bırakıp DKC topraklarından çekilerek kendi ülkelerine dönecek ve savaşın sona erdirilmesini sağlayacaklardı. Ancak, geri çekilen silahlı gruplar, BM'nin raporlarına göre, silah bırakmaktan kaçınıyorlardı. MONUC'un bu süreçte yapabileceği bir şey yoktu çünkü yetkileri sadece kendi personeli, insani yardım görevlileri ve bazı Kongolu sivilleri korumakla sınırlandırılmıştı.³⁹⁴ MONUC görevlilerinin sayısı kısıtlı olmasına rağmen bazı şehirlerde önemli görevler başarıyla tamamlanmıştı. MONUC'un nehir üzerinde devriye gezen gemileri DKC'nin su yolları üzerinde güvenliği sağlamış ve nehir ticaretini canlı tutmuştu.³⁹⁵

4 Mayıs 2001'de, Güvenlik Konseyi'nin DKC'ye yapacağı ziyaret öncesi Lusaka Barış Antlaşması'nın tarafları ulusal diyalogun yeniden başlatılması için bir beyanname imzaladılar. Ulusal diyalog başladı. Katılımcılar, 20-24 Ağustos tarihleri arasında Gaborone'da barış sürecine hazırlık amacıyla biraraya gelen Lusaka Barışı'nın tarafları, Kongolu silahsız muhalifler ve sivil toplum kuruluşlarıydı. BM, ABÖ, SADC, AB ve Ortak Askeri Komisyon ise gözlemci olarak bulundular. Bazı anlaşmazlıklara rağmen, ulusal diyalog görüşmelerinin 15 Ekim 2001'de başlayarak Addis Ababa'da altı hafta boyunca sürmesi kararlaştırıldı.³⁹⁶ Barış sürecinin başlaması için öncelikle DKC topraklarında kalan son yabancı birliklerin de geri çekilmesi gerekiyordu. Zimbabwe, Gaborone toplantısı sonrası birliklerini hemen geri çekmeye başladı. Asıl sorun Kisangani'deki Ruanda ve RCD-Goma birliklerinin geri çekilmesiydi. Kofi Annan'ın Eylül 2001'de DKC'ye düzenlediği ziyaretinin hedefi Ruanda ve RCD-Goma'yı geri çekilmeye ikna etmektir.³⁹⁷ Görevine dönen gözlemci

³⁹⁴ Carayannis ve Weiss, *op.cit.*, s. 283.

³⁹⁵ *Idem.*

³⁹⁶ *Ibid.*, s. 286.

³⁹⁷ Prunier, *op.cit.*, s. 268.

Masire'nin girişimleriyle Ekim 2001'de Addis Ababa'da düzenlenen toplantıda taraflar süreci canlandırmak için biraraya gelmelerine rağmen maddi yetersizliklerden 330 delegenin sadece 80'i toplantıya katılabildi.³⁹⁸ Kinşasa, görüşmeler başladıktan üç gün sonra Addis Ababa'yı terk etme kararı alırken, başta Mayi Mayiler olmak üzere ulusal diyalogun bütün taraflarının görüşmelere katılmamasından şikayetçiydi.

2001 sonunda oluşan umutsuz havayı Güney Afrika'nın girişimleri dağıttı. Şubat 2002'de Sun City'de yeni bir toplantının yapılacağı ve masrafların yarısının Güney Afrika tarafından karşılanacağını açıkladı.³⁹⁹ Taraflar, Sun City'deki toplantıya gitmeden önce Nijerya'nın girişimleri ve BM'nin desteğiyle 6 Aralık 2001'de Abuja'da bir kez daha bir araya geldiler. Ulusal diyaloga hazırlık amaçlı yapılan bu toplantıda gündem yine Mayi Mayilerin Sun City'de yer alıp almayacağıydı. Abuja sonrası taraflar anlaşmaya vardı ve 300 adet koltuktan altı tane fazla olanı Kongolu taraflara verildi. Sun City öncesi, 4-7 Şubat 2002'de, Cenevre'de yapılan son görüşmede bu sefer isyancılar Mayi Mayilere verilen koltuğa itiraz etti. Kinşasa, Mayi Mayilerin ülkede yaşayan yerleşik gruplardan biri olduğu konusunda ısrarcı davrandı ve Abuja'da alınan karar uygulanarak Sun City'ye gitme kararı çıktı.⁴⁰⁰ Joseph Kabila iktidara geldikten sonra yeniden başlayan barış görüşmeleri 2002 yılında hız kazandı. Tarafların arasında yaşanan ufak tefek anlaşmazlıklar zaman zaman süreci yavaşlatsa da DKC'deki çatışmalar büyük oranda azaldı. Ülke hala üç farklı tarafın egemenlik iddiasıyla bölünmüş durumdaydı. Sun City'deki görüşmelerde ülke yönetiminin yeniden birleştirilmesi, topraklar üzerinde egemen tek bir gücün bulunması tartışılan

³⁹⁸ **Ibid.**, s. 269.

³⁹⁹ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 286-287.

⁴⁰⁰ **Ibid.**, s. 287.

başlıca konulardı. Silah bırakma ve askeri birliklerin geri çekilmesi konularında artık atılacak son birkaç adım kalmıştı.

2. Pretoria Barış Süreci

26 Şubat 2002’de görüşmeler Mbeki’nin yoğun çabaları sonucu Sun City’de yeniden başladı. Güney Afrika’nın diplomatik zaferinin arkasında, Fransa ve İngiltere Dışişleri Bakanları Hubert Vedrine ve Jack Straw’ın Kinşasa, Kigali ve Kampala’ya 21-24 Ocak tarihleri arasında düzenledikleri ziyaretler vardı.⁴⁰¹ Paris ve Londra, dünyaya, Afrika’da yaşadıkları eski anlaşmazlıklara son verip barış için bir araya geldiklerini ispatlamak amacındaydılar. Bu iki isim Joseph Kabila’nın Hutulara silah bıraktırmasını, Kagame’nin DKC topraklarını terk etmesini ve Museveni’nin ordularını kontrol altında tutmasını talep ettiler.⁴⁰² Sun City konferansı akreditasyon sorunuyla başladı ve daha ilk baştan dağılma tehlikesi yaşandı. Kinşasa, Uganda ve Ruanda adına konferansa katılan askeri görevlilerin isyancıları korumak için Sun City’de bulunduğunu iddia etti. Karşılığında RCD-Goma yetkilileri, Angola ve Zimbabwe güvenlik güçlerinin Kinşasa’yı korumak için geldiğini söylediler. Ayrıca, gazeteci kimliğiyle çok sayıda sahte kart basılmıştı. Akreditasyon sorununun yanında bir de isyancılar ve Kinşasa arasında hükümetin istifa edip genel seçim yapılması üzerinden tartışmalar yaşandı. Kinşasa, güç paylaşımından yana bir tavır takındı ve istifa söz konusu değildi. Ancak, iki taraf arasındaki gerilimin zirve yapmasına neden

⁴⁰¹ “African peace trip bears little fruit,” **BBC**, 23.01.2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1776984.stm>, (erişim tarihi: 13.08.2015).

⁴⁰² Prunier, **op.cit.**, s. 269.

olan bir gelişme yaşandı. Görüşmeler devam ederken Tanganyika Gölü'ndeki Moliro limanına RCD-Goma bir saldırı düzenledi ve burayı ele geçirdi. Bunun üzerine Kinşasa görüşmelerden çekildi. Bir hafta sonra RCD-Goma işgal ettiği limanı MONUC birliklerine bırakacağını açıklayınca görüşmeler kaldığı yerden devam etti.⁴⁰³

Görüşmelere ara verilmeden iki gün önce, Bemba'nın temsilcisi Olivier Kamitatu, Kampala'nın bilgisi dahilinde 17 Nisan 2002'de Kinşasa'yla güç paylaşımı antlaşması imzaladı. Ülke topraklarının % 70'i yeniden bir araya getirilirken, % 30'u hala RCD-Goma'nın elindeydi.⁴⁰⁴ Böylece, Kampala ve Kinşasa politikaları uyumlu hale gelirken, Kigali bu süreçten dışlandı. RCD-Goma bu durumu büyük bir tepkiyle karşıladı fakat Kigali'nin desteğini alamayınca gerilim sona erdi. Böylece, 1998'den sonra ilk defa Ekvator eyaletinde su ve havayolu ulaşımı yeniden başladı.⁴⁰⁵ MLC'yle anlaşmaya varılmasından sonra Kisangani'de güç paylaşımına yanaşmayan RCD-Goma karşıtı gösteriler düzenlendi. 14 Mayıs'ta isyancıların askeri karargahında RCD-Goma ve Ruanda yöneticilerine karşı bir ayaklanma çıktı. Halkın da destek verdiği ayaklanma dördüncü günün sonunda güçlkle bastırıldı. Bölgede yaşananları duyuran MONUC gözlemcileriyle RCD-Goma yöneticileri arasında yaşanan gerilim, 5 Haziran'da Annan'ın iki üst düzey yöneticiyi⁴⁰⁶ bölgeye atamasıyla sakinleşti.⁴⁰⁷ Ruanda'yı yalnızlaştırma politikası meyvelerini vermeye başladı ve RCD-Goma lideri

⁴⁰³ *Ibid.*, s. 269-270.

⁴⁰⁴ "DRC: Deal between government and MLC rebel movement," *Irinnews*, 18 Nisan 2002, <http://www.irinnews.org/report/31295/drc-deal-between-government-and-mlc-rebel-movement>, (erişim tarihi: 06.06.2015).

⁴⁰⁵ Prunier, *op.cit.*, s. 270-271.

⁴⁰⁶ İki üst düzey yönetici Senegal Başbakanı Moustapha Niasse ve Etiyopyalı eski diplomat Haile Menkerios'tu. Özellikle Niasse Pretoria'da nihai barış antlaşmasının imzalanması öncesinde önemli girişimlerde bulunmuş ve arabulucu rolünü çok iyi bir şekilde yerine getirmişti.

⁴⁰⁷ Prunier, *op.cit.*, s. 271.

Bizima Karaha, 7 Haziran'da MONUC'la işbirliği yapmaya devam edeceklerini açıkladı.⁴⁰⁸ Kigali hala interahamwe tehdidinden bahsederken bu durum sadece Güney Kivu, Kuzey Kivu ve Katanga'nın kuzeyi için geçerliydi. Belçikalı sosyalist milletvekili Dirk van der Maelen'in çağrısıyla 17 Nisan 2002 antlaşmasına imza atmayan taraflarla görüşmeye başlamak üzere 18 Temmuz'da Pretoria'da bir araya gelindi.⁴⁰⁹

Kinşasa ve Kigali arasında 30 Temmuz 2002'de Pretoria'da karşılıklı silah bırakma ve güç paylaşımı antlaşması imzalandı. Pretoria Uzlaşısı olarak da anılan bu antlaşmaya göre, Ruanda'nın bütün birlikleri DKC topraklarından çekilecek ve Kinşasa'nın DKC'de savaştan Hutu gerillalara ve soykırım suçlularına verdiği destek kesilecekti. Ancak, bu antlaşmanın uygulamaya konması Ruanda açısından zorlu bir süreci de beraberinde getirdi. Bir tarafta finansal destek aldığı ABD'nin uzlaşmacı tavrı karşısında yaşanan çaresizlik diğer tarafta bölgesel politikalar gereği DKC'nin doğusunda oluşacak güç boşluğundan duyulan endişe Kigali'nin bu süreçte yavaş hareket etmesine yol açtı.⁴¹⁰ Kigali ve Kinşasa'nın arasındaki gerilimin kısmen azalmasının ardından yaşanan gelişmeler DKC'deki barış havasına katkı sağladı. 7 Ağustos'ta ekonomik normalleşmenin sağlanabilmesi için Dünya Bankası DKC'ye 454 milyon dolarlık kredi vereceğini açıkladı.⁴¹¹ Aynı gün, Pretoria yönetimi barışı gözlemlemeleri için 1.500 Güney Afrikalı görevliyi DKC'ye yolladı. Ertesi gün Mugabe ülkede kalan son askeri birliklerinin Zimbabwe'ye döneceğini müjdelirken, Museveni de buna paralel bir açıklamada bulundu.⁴¹² 6 Eylül 2002'de Luanda'da

⁴⁰⁸ **Ibid.**, s. 272.

⁴⁰⁹ **Idem.**

⁴¹⁰ **Ibid.**, s. 274.

⁴¹¹ **Idem.**

⁴¹² **Idem.**

Kinşasa ve Kampala arasında ateşkes antlaşması imzalandı ve Uganda birliklerinin büyük bölümü DKC topraklarından çekilmeye başladı. 16 Eylül 2002’de New York’ta düzenlenen Bush, Kabila ve Kagame’nin katıldığı zirve sonrasında Kagame DKC’den geri çekilme sürecinin resmi olarak başladığını açıkladı ve Ekim 2002’de Ruanda ordularını takiben Uganda ve Burundi birlikleri de DKC topraklarından çekildi. Aynı şekilde, İkinci Kongo Savaşı’nda Kinşasa’ya askeri ve diplomatik destek sağlayan Angola, Namibya ve Zimbabwe’nin orduları da DKC topraklarını terk ettiler.⁴¹³ Yabancı askerlerin DKC topraklarından çekilmesinin ardından doğu eyaletlerinde oluşan iktidar boşluğu sonucunda küçük silahlı gruplar arasında bir güç mücadelesi yaşanırken çok sayıda sivil bu çatışmalarda zarar gördü.⁴¹⁴

25 Ekim’de barış görüşmelerinin son oturumu Pretoria’da başladı. 16 Aralık 2002’de Mbeki ve BM’nin atadığı arabulucu Moustapha Niasse’nin girişimleriyle taraflar savaşa resmi olarak son veren Pretoria Antlaşması’nı imzaladılar. DKC’deki çatışmalar artık dış güçlerin desteğinden yoksun ve düşük yoğunluklu gerçekleşecekti. Aralık 2002’de imzalanan geniş kapsamlı barış antlaşmasından sonra, 30 Haziran 2003’te geçiş hükümeti Kinşasa’da resmi olarak faaliyete geçti. Pretoria Antlaşması’na göre yeni kurulan yönetimde güç paylaşımı dört artı bir sistemine göre yapılacaktı. Joseph Kabila’nın başkanlığında MLC adına Jean-Pierre Bemba, RCD-Goma adına Azarias Ruberwa, Halkların Yeniden Yapılanma ve Demokrasi Partisi (Parti du Peuple pour la Reconstruction et la Démocratie)⁴¹⁵ adına Abdoulaye Yerodia ve silahsız muhalefet adına Z’ahidi Ngoma başkan yardımcılığı görevine getirildiler.

⁴¹³ Raeymaekers, **op.cit.**, s. 158.

⁴¹⁴ Carayannis ve Weiss, **op.cit.**, s. 284.

⁴¹⁵ Halkların Yeniden Yapılanma ve Demokrasi Partisi, 2002 yılında, Joseph Kabila tarafından kurulan merkez-sol bir siyasal partidir. Kabila’nın Devlet Başkanı olmasından dolayı parti Kabila’nın parlamentodaki temsilcisi konumundadır.

Bu isimlerin içinde yer aldığı hükümet, ülkeyi, Nisan 2005'te yapılması planlanan genel seçimlere hazırlayacaktı.⁴¹⁶ Parlamentoda RCD-Goma ve MLC'nin yanında RCD-N, RCD-ML ve Mayi Mayiler gibi silahlı küçük grupların da önemli mevkilerde temsilcileri vardı. Pretoria Barışı sonrası kurulan geçiş hükümetinin en önemli görevlerinden biri de ülkede barışı tesis etmektir.

1998 yazında Ruanda ve Uganda destekli isyancıların başlattığı II. Kongo Savaşı, dört yıl 11 ay iki hafta iki gün süren çatışmaların ardından, Temmuz 2003'te geçiş hükümetinin yönetimi devralmasıyla son buldu. Kabila'nın ölümü sonrası yavaşlayan çatışma süreci yerini müzakere sürecine bırakırken, savaşın tarafları beş yıla yakın süren bu savaşta istediklerini tam olarak elde edemediler. Angola, Namibya ve Zimbabwe savaş sonrası Joseph Kabila'yı yönetimde tutmayı başarırken, Ruanda ve Uganda MLC ve RCD'nin ülke yönetiminde söz sahibi olmasını sağlayabildi. Ancak, bu beş ülke de savaşın sonunda siyasal ve ekonomik hedeflerine ulaşamadılar. Ruanda, Kinşasa'daki yönetimi değiştiremedi, DKC'nin doğusundaki isyancı gruplardan algıladığı tehdidi sona erdiremedi. Uganda, savaşın en başında, Katanga'daki zengin maden yataklarından imtiyaz elde edebilmek için yönetim değişikliği talep ediyordu. Ancak, Kabila yönetiminde kalınca Uganda beklediği maden imtiyazlarını elde edemedi. Angola, savaşın belki de en az zarar eden ve beklentilerini kısmen elde eden tarafıydı. Çünkü, DKC'nin güneyindeki isyancı grupların Angola topraklarına yönelik saldırıları savaşın sonunda kesildi ve sınır güvenliği sağlandı. Ancak, savaş sonunda çok sayıda Angola askeri hayatını kaybetti ve ekonomi büyük ölçüde sarsıldı. Namibya, savaşa Angola ve Zimbabwe politikalarıyla uyumluluğunu korumak için girmişti ve savaş sonunda DKC üzerinden hiçbir çıkar elde edemedi. Savaşın en önemli aktörlerinden

⁴¹⁶ Raeymaekers, *op.cit.*, s. 158.

Zimbabve ise Uganda'ya karşı rekabetinde kaybetmedi. Ancak, SADC içerisindeki Güney Afrika'nın başını çektiği demokrasi yanlısı gruba karşı İkinci Kongo Savaşı'ndan diplomatik yenilgiyle ayrıldı. Ayrıca, Katanga'daki madenlerin çıkartılmasına dair istediği imtiyazları kazanamadı. Uganda ve Zimbabve'nin başlattığı bölgesel rekabet savaşın sonunda her iki aktöre de fayda sağlamadı, çünkü savaş sonlandıran antlaşmaların imzalanması için sarf ettiği çabayla diplomatik zafer kazanan ülke Güney Afrika oldu. ABD için artık bölge politikası Ruanda ve Uganda'yı desteklemekten ziyade tarafsızlık üzerine kuruldu. Savaşa son veren Pretoria Antlaşması'nın ardından sona ermeyen çatışmalar DKC'nin doğusunda küçük silahlı grupların kendi aralarında yürüttüğü alan kapma mücadelesine dönüştü.

SONUÇ

Kongo Savaşları, Afrika tarihinin en kanlı çatışmalarının yaşandığı ve etkileri bugün bile devam eden savaşlardır. Birinci Kongo Savaşı sonunda 32 yıllık Mobutu rejimi düşerken, çok sayıda soruna da yol açtı. Öncelikle sömürge döneminden kalma ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel sorunlara yenileri eklendi. Azgelişmişliğin nedenleri olan bu sorunların çözümü için atılması gereken altyapı adımları Mobutu sonrası dönemde de atılmadı ve DKC halkı fakirleşmeye devam etti. Ancak, bu sorunların oluşumu düşünüldüğünde çözümü için sadece Kongolu yöneticileri suçlamak yanlış olur.

Sömürge yönetimi altında geri bırakılan ve ekonomisi tamamen bağımlı olan Afrika'nın azgelişmiş ülkeleri bağımsızlık sonrası dönemde de benzer bir bağımlılığı tecrübe etti. Soğuk Savaş döneminde demokratikleşme ve kalkınma yönünde adımlar atılmazken, ekonomiler bir ya da iki ürüne bağılı bırakılarak dünya piyasalarıyla rekabet edemez duruma geldi. Neo-liberal ekonomi politikalarının yıkıcı etkileri sonucu zayıflayan Afrika devletleri, 1980'ler ve 1990'larda kırılgan devlet (fragile state) olarak nitelenmeye başladılar. Dış borcun ödenemez duruma geldiği, çatışmalara açık ve devlet idaresinin zayıf olduğu bu devletler, 1990'lardaki etnik temelli çatışmalar sonunda başarısız devlet (failed state) sıfatını edindiler. Kırılgan devletin bir sonraki aşaması olan başarısız devlet yapısında ülke toprakları üzerinde egemenliğini büyük ölçüde yitiren yönetim mekanizmaları söz konusudur. Zaire de bu iki olumsuz devlet modelini tecrübe etti ve Mobutu'nun kurduğu düzen Birinci Kongo Savaşı'nın sonunda yıkıldı.

Birinci Kongo Savaşı'ndan sonra kurulan Kabila yönetimi üzerindeki egemenlik kurma amacıyla olan Ruanda ve Uganda'nın desteklediği isyancı güçler aracılığıyla DKC toprakları kısa bir sürede işgal edildi. Kuzey, doğu ve güney olmak üzere üç farklı bölgeye ayrılan DKC toprakları üzerindeki rekabet yaklaşık beş yıl sürdü ve sonucunda kazanan bir taraf belirlemek mümkün olmadı. Afrika'nın hemen her bölgesinden aktörlerin bir şekilde dahil olduğu İkinci Kongo Savaşı "Afrika'nın Dünya Savaşı" olarak da anıldı. Savaş sonrası devam eden çatışmalar ve sömürge döneminden kalma sorunların çözülememesi savaşın en önemli sonuçları arasında yer alır. Afrika'daki çatışmaların çözümüne yönelik mekanizmaların işlerliği de bu savaş yoluyla sorgulanmaktadır. Çatışmaları ortaya çıkaran sorunların çözümüne yönelik adımların atılmaması ve sadece geçici çözümlerin bulunması çatışmaların devam etmesine neden oldu.

Gerek sömürge yönetimi sırasında gerek tek parti rejimleri sırasında çözilemeyen az gelişmişlik sorunları Afrika kıtasında iç savaflara yol açtı. İç savafların azalmaya başladığı bir dönemde patlak veren Kongo Savaşları, Afrika ülkelerinin sömürgecilik sonrasında edindiği savaş kültürünün bir çıktısıdır. Savaşı başlatan Ruanda ve Uganda başta olmak üzere Angola, Burundi, Çad, OAC ve Sudan iç savaş geçmişi olan ülkelerdir. Ayrıca, Angola, Namibya ve Zimbabwe beyaz yönetimlere karşı uzun yıllar bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerdir. Savaşın aktörlerinden ikisi olan Çad ve Libya birbirlerine karşı, 1978-1987 yılları arasında, 10 yıl süren bir savaş vermişlerdir. 1998 yılında İkinci Kongo Savaşı başlarken Afrika'nın hemen her ülkesinde silahlanmış isyancı gruplar mevcuttu. Afrika'nın ortasında yer alan DKC toprakları, bu çatışma ortamının bir ürünü olarak, İkinci Kongo Savaşı'na ev sahipliği yaptı. Afrika'nın

Dünya Savaşı kıtanın sömürgeleştirilmesinden itibaren gerçekleşen siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümün bir sonucudur.

Çalışmanın en başında iddia edildiği üzere İkinci Kongo Savaşı Afrika'daki diğer çatışmalardan ayrılmaktadır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin coğrafi özellikleri bu savaşın özgün olmasının altında yatan en önemli nedenlerdir. Afrika'daki diğer çatışmalar gibi Kongo Savaşları da etnik temelli, ekonomik ve siyasal çıkarların gözetildiği, sömürge döneminden kalma sorunların yol açtığı ve neo-liberal ekonomi politikalarıyla bu sorunlara çözüm bulunamaması sonucu ortaya çıkan çatışmalardır. Ancak, savaşın devletlararası hatta bölgesel örgütler arası bir rekabete dönüşmesi ve çok sayıda Afrika ülkesinin dahil olması Kongo Savaşları'nı Afrika'daki diğer çatışmalardan ayıran en önemli ve özgün özelliklerdir.

Kongo Savaşları'nın sona ermesi küresel ve bölgesel bir talep sonucu gerçekleşti. 1990'larda Afrika'nın birçok bölgesi iç savaşları tecrübe ederken 2000'lere girildiğinde bu çatışmalar büyük ölçüde son buldu. DKC gibi önemli bir konuma sahip ülkede çatışmaların devam etmesi artık konjonktür açısından anlamlı değildi ve çatışmalara son verildi. Çatışmaları doğuran sorunların çözülmemesi yeni çatışmalar için her zaman bir açık kapı bıraktı. Kongo Savaşları sonrası egemenliğin bir türlü sağlanamadığı DKC'nin doğu eyaletlerinde yeni silahlı gruplar türedi ve çatışmalar bu gruplar aracılığıyla devam etti. Ancak, hiçbir zaman ne Uganda ne de Ruanda bu çatışmalara doğrudan dahil oldu. Dolayısıyla, Kongo Havzası'nda coğrafi keşiflerle birlikte başlayan maden kavgası bugün hala sona erdirilemedi.

Savaş sonrası dönemde kurulan idari yapı üç farklı bileşenin uzlaşması sonucu ortaya çıksa da Joseph Kabila'nın iktidarı hala sürmektedir. Kongo Savaşları'nın

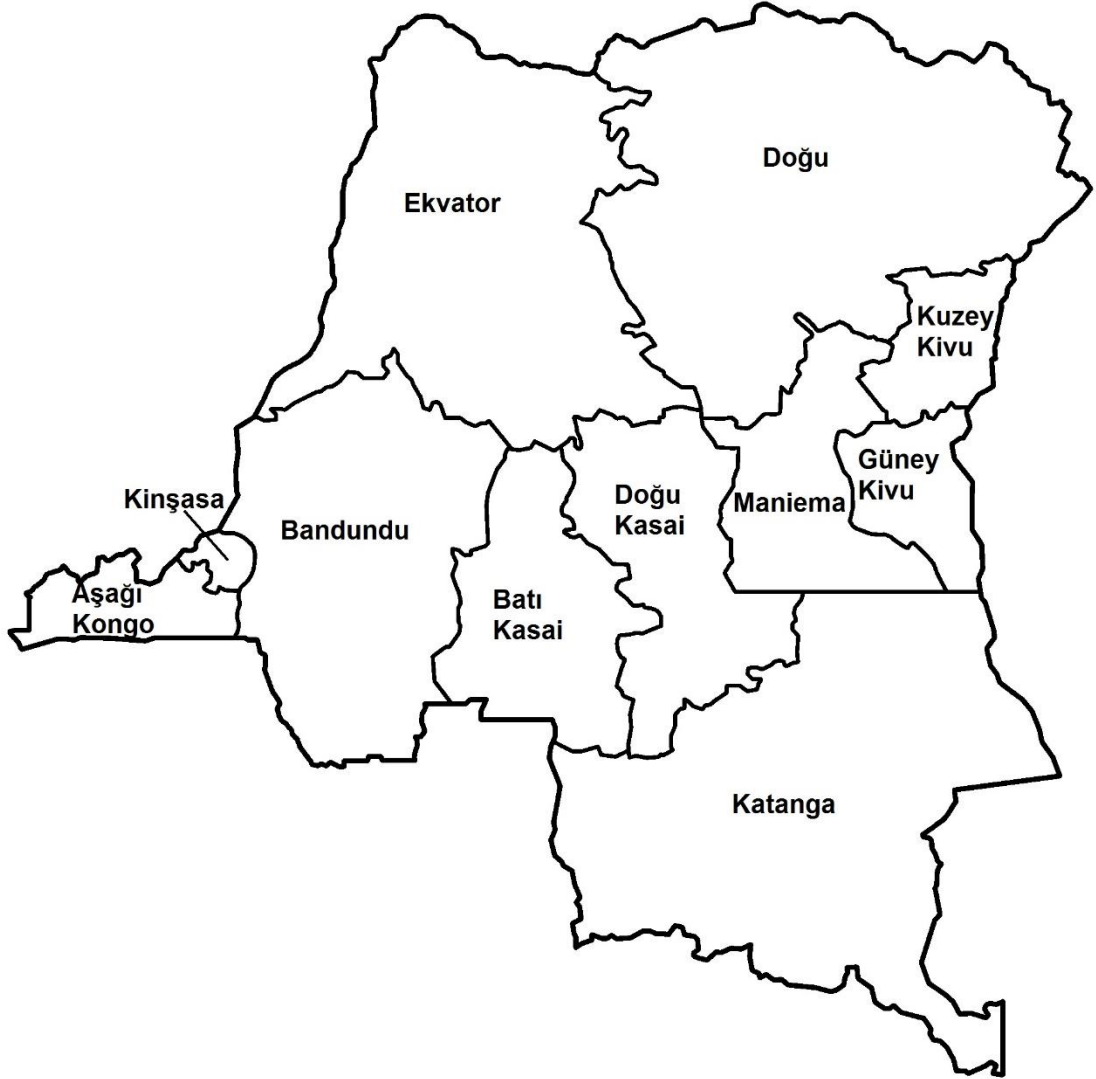
oluşumunda önemli rol sahibi olan küresel, bölgesel ve ülkesel rekabetler günümüzde de sürmektedir. DKC topraklarındaki savaş da düşük yoğunluklu bir düzeyde devam etmektedir. Ne küresel güçlerin ne de bölgesel güçlerin DKC'deki zengin maden kaynakları üzerindeki egemenlik kurma çabaları sona ermiştir. Bugün Çin'in devlet destekli yatırımlarıyla kalkınmasını tamamlamaya çalışan DKC'de çatışmalar bölgesel iyileştirmeler ve iş imkanları sonucu giderek azalmaktadır. Ancak, Çin ve ABD arasındaki küresel ve bölgesel rekabetin yaşanma ihtimali olan DKC toprakları çatışmalara açık bir konumdadır.

EK – 1: Demokratik Kongo Cumhuriyeti İdari Haritası

Kaynak: Republique Democratique du Congo Reference Map - Carte administrative, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 31 Ekim 2011, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Republique%20Democratique%20du%20Congo%20Reference%20Map%20-%20Carte%20administrative%20%28Octobre%202011%29.pdf>, (erişim tarihi: 29.05.2015).

EK – 2: Demokratik Kongo Cumhuriyeti Eyalet Haritası (Türkçe)

Kaynak: Golbez, “Congo-Kinshasa blank map,“ **Wikimedia**, 2 Ocak 2006,

http://commons.wikimedia.org/wiki/User:Golbez/maps#/media/File:DRCongo_provinces_blank.png, (erişim tarihi: 29.05.2015), (Eyalet isimlerini ben ekledim).

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

- ATAÖV, Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1975.
- BERKELEY, Bill, **The Graves are not yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa**, New York, Basic Books, 2001.
- BOREN, Mark Edelman, **Student Resistance: A History of the Unruly Subject**, New York, Routledge, 2001.
- BOUTROUE, Joel, **Missed Opportunities: The Role of the International Community in the Return of the Rwandan Refugees from Eastern Zaire, July 1994 - December 1996**, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1998.
- BRAGANÇA Aquino de ve WALLERSTEIN, Immanuel, **The Anatomy of Colonialism**, Londra, Zed Press, 1982.
- BURNS, James M. ve COLLINS, Robert O., **A History of Sub-Saharan Africa**, New York, Cambridge University Press, 2007.
- CHERU, Fantu, **African Renaissance: Roadmaps to The Challenge of Globalization**, London, Cape Town, New York, Zed Books, 2002.
- DALAR, Müge, “Afrika Birliği Örgütü’nden Afrika Birliği’ne: Afrika’da Bütünleşme Çabaları,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Fırat), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Afrika Çalışmaları), 2013.

- DAVIDSON, Basil, **Afrika’da Milli Kurtuluş ve Sosyalizm Hareketleri**, çev. Attila Tokatlı, İstanbul, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1965.
- FAUBERT, Carrol, **Case Study Democratic Republic of the Congo**, New York, United Nations Development Programme Evaluation Office, 2006.
- FRANCIS, David J., **Uniting Africa: Building Regional Peace and Security Systems**, Hampshire, Ashgate, 2005.
- GILBERT, Erik ve REYNOLDS, Jonathan T., **Africa in World History: From Prehistory to the Present**, İkinci Baskı, New Jersey, Pearson, 2008.
- GONDOLA, Didier, **The History of Congo**, Westport CT, Greenwood, 2002.
- HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet B., **Devletlerarası ve Hükümetlerarası Örgütler**, Üçüncü Baskı, İstanbul, ALFA Yayınları, 2007.
- HASKIN, Jeanne M., **The Tragic State of the Congo: From Decolonization to Dictatorship**, New York, Algora Publishing, 2005.
- KISANGANI, Emizet François and BOBB, Scott F., **Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo**, Üçüncü Baskı, Plymouth, The Scarecrow Press, 2010.
- KOY, Ravi K. ve STEGER, Manfred B., **Neoliberalism: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2010.
- MARTELLI, George, **Leopold to Lumumba: A History of the Belgian Congo, 1877-1960**, London, Chapman & Hall, 1962.
- MEREDITH, Martin, **The Fate of Africa: A History of Fifty Years of Independence**, New York, Public Affairs, 2005.
- MOSS, Todd J., **African Development: Making Sense of the Issues and Actors**, Boulder, Lynne Rienner, 2007.

- NAYLOR, Phillip C., **North Africa: A History from Antiquity to the Present**, Austin, Texas University Press, 2009.
- NGOLET, François, **Crisis in the Congo: The Rise and Fall of Laurent Kabila**, New York, Palgrave Macmillan, 2011.
- NZONGOLA-NTALAJA, Georges, **The Congo: From Leopold to Kabila: A People's History**, London, New York, Zed Books, 2002.
- O'NEIL, Tam, "Neopatrimonialism and public sector performance and reform" Good Governance," **Aid Modalities and Poverty Reduction: Linkages to the Millennium Development Goals and Implications for Irish Aid**, Research project (RP-05-GG) of the Advisory Board for Irish Aid, Background Note 1, Eylül 2007.
- PRUNIER, Gérard, **Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe**, Oxford, New York, Oxford University Press, 2009.
- RAEYMAEKERS, Timothy, **The Power of Protection: Governance and Transborder Trade on the Congo-Uganda Frontier**, Ghent, Ghent University, 2007.
- RENO, William, **Warlord Politics and African States**, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998.
- RENTON, David, SEDDON, David ve ZEILIG Leo, **The Congo Plunder & Resistance**, London-New York, Zed Books, 2007.
- REYNTJENS, Filip, **The Great African War: Congo and Regional Geopolitics, 1996-2006**, New York, Cambridge University Press, 2009.

- RODNEY, Walter, **How Europe Underdeveloped Africa**, London, Bogle-L'Ouverture, 1972.
- SCHRAEDER, Peter J., **African Politics and Society: A Mosaic in Transformation**, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000.
- SCHRAEDER, Peter J., **United States Foreign Policy Toward Africa**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- TAYLOR, Ian ve WILLIAMS, Paul, **Africa in International Politics: External Involvement on The Continent**, London, Routledge, 2004.
- THOMSON, Alex, **An Introduction to African Politics**, London, New York, Routledge, 2004.
- TURNER, Thomas, **Congo Wars: Conflict, Myth, Reality**, London, New York, Zed Books, 2007.
- ZEILIG, Leo, **Patrice Lumumba: Africa's Lost Leader**, London, Haus, 2008.

II. MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

- ADIBE, Clement E., "Do Regional Organizations Matter? Comparing the Conflict Management Mechanisms in West Africa and the Great Lakes Region," **Dealing with Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations**, Jane Boulden (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2003, ss. 79-108.

- AUTESERRE, Severine, “Kongo’da Ölüm Kültürü ve Şiddet,” **Birikim**, çev. Koray Çalışkan, No. 175-176, (Kasım-Aralık 2003), ss. 88-96.
- BAH, Alhaji M. S., “The Making of the Rwandan Genocide and the Future Protection of Civilians in Africa,” **Daily Lives of Civilians in Wartime Africa: From Slavery Days to Rwandan Genocide**, John Laband (ed.), Westport, Greenwood Press, 2007, ss. 253-285.
- BOND, Patrick, “Neoliberalism in Sub-Saharan Africa: From Structural Adjustment to NEPAD,” **Neoliberalism: A Critical Reader**, Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (ed.), London, Pluto Press, 2005, ss. 230-236.
- CALLAGHY, Thomas M., “Africa and the World Political Economy,” **Africa in World Politics: Reforming Political Order**, John Harbeson ve Donald Rothchild (ed.), Dördüncü Baskı, Boulder, Westview Press, 2009, ss. 39-71.
- CARAYANNIS, Tatiana ve WEISS, Herbert F., “The Democratic Republic of Congo, 1996-2002,” **Dealing with Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations**, Jane Boulden (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2003, ss. 253-303.
- CONTEH, Andrew, “Sub-Saharan Africa in The Post Cold War Era,” **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dibie (ed.), Boston, University Press of America, 2001, ss. 61-81.
- ÇOLAK, Fadime Gözde, “Büyük Afrika Savaşları: Kongo Katliamları,” **20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik**, Cenap Çakmak, Fadime Gözde Çolak ve Gökhan Güneysu (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 95-128.

- DALAR, Müge, “Sierra Leone’de İç Savaş ve Uluslararası Adalet Arayışı,” **20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik**, Cenap Çakmak, Fadime Gözde Çolak ve Gökhan Güneysu (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 159-190.
- DE VILLERS, Gauthier ve TSHONDA, Jean Omasombo, “When Kinois Take to the Streets,” **Reinventing Order in the Congo: How People Respond to State Failure in Kinshasa**, Theodore Trefon (ed.), London, New York, Zed Books, 2004, ss. 137-154.
- DUNN, Kevin C., “A Survival Guide to Kinshasa – Lessons of the Father, Passed Down to the Son,” **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, ss. 53-74.
- FIRAT, Melek, “Soğuk Savaş Sonrasında Fransa’nın Dış Politikası,” **SBF Dergisi**, C. LXIV, No. 1 (2009), ss. 115-163.
- HEYWOOD, Andrew, "Siyasal Terimler Sözlüğü," Çev. Atilla Yayla, **Siyaset**, Ed. Buğra Kalkan, Ankara, Adres Yayınları, 2007, ss. 591-614.
- KABEMBA, Claude, “The Democratic Republic of Congo,” **Big African States**, Christopher Clapham, Jeffrey Herbst ve Greg Mills (ed.), Johannesburg, Wits University Press, 2006, ss. 97-122.
- LEMARCHAND, René, “Foreign Policy Making in the Great Lakes Region,” **African Foreign Policies: Power and Process**, Gilbert M. Khadiagala ve Terrence Lyons (ed.), Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2001, ss. 87-106.
- LUMUBA-KASONGO, Tukumbi, “Political Parties and Ruling Governments in Sub-Saharan Africa,” **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dibie (ed.), Boston, University Press of America, 2001, ss. 133-163.

- MARYSSE, Stefaan, “Regress, War and Fragile Recovery: The Case of the DR Congo,” **The Political Economy of the Great Lakes Region in Africa**, Stefaan Marysse ve Filip Reyntjens (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2005, ss. 125-151.
- MCCALPIN, Jermaine O., “Historicity of a Crisis: The Origins of The Congo War,” **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, ss. 33-50.
- MUYUMBA, François, “Politics in the Democratic Republic of The Congo,” **The Politics and Policies of Sub-Saharan Africa**, Robert Dibia (ed.), Boston, University Press of America, 2001, ss. 259-306.
- ÖZTÜRK, Ebru Çoban, “Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği,” **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt:I, No: 1 (2011), ss. 67-114.
- SATGAR, Vishwas, “Global Capitalism and the Neo-Liberalisation of Africa,” **A New Scramble for Africa?: Imperialism, Investment and Development**, Roger Southall ve Henning Melber (ed.), South Africa, University of KwaZulu-Natal Press, 2009, ss. 35-55.
- SELETI, Yonah, “Securing Africa for the Twenty-First Century,” **Africa Since 1990**, Y. N. Seleti (ed.), Johannesburg, New African Education for the Ministry of Education, 2004, ss. 21-46.
- SIRADAĞ, Abdurrahim, “Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism,” **Afro Eurasian Studies Journal**, Vol. 3, No. 1, (İlkbahar 2014), ss. 100-122.

- YOUNG, Crawford, “Contextualizing Congo Conflicts – Order and Disorder in Post-colonial Africa,” **The African Stakes of The Congo War**, John F. Clark (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2002, ss. 13-31.
- ZARTMAN, William I., “Inter-African Negotiations and Reforming Political Order,” **Africa in World Politics: Reforming Political Order**, John Harbeson ve Donald Rothchild (ed.), Dördüncü Baskı, Boulder, Westview Press, 2009, ss. 213-240.

III. BELGELER VE ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

- “African peace trip bears little fruit,” **BBC**, 23 Ocak 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1776984.stm>, (erişim tarihi: 13.08.2015).
- “Armies Ravage a Rich Land, Creating Africa's 'First World War’,” **The New York Times International**, 6 Şubat 2000, (erişim tarihi: 04.10.2015).
- “DRC: Deal between government and MLC rebel movement,” **Irinnews**, 18 Nisan 2002, <http://www.irinnews.org/report/31295/drc-deal-between-government-and-mlc-rebel-movement>, (erişim tarihi: 06.06.2015).
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1279 sayılı karar, 30 Kasım 1999, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/368/17/PDF/N9936817.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 03.06.2015).
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1291 sayılı karar, 24 Şubat 2000, [http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/024/01/PDF/N0002401.pdf?OpenElement)

- ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/313/35/PDF/N0031335.pdf?OpenElement, (erişim tarihi: 03.06.2015).
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1304 sayılı karar, 16 Haziran 2000, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/485/59/PDF/N0048559.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).
 - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1341 sayılı karar, 22 Şubat 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/262/20/PDF/N0126220.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).
 - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1355 sayılı karar, 15 Haziran 2001, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/413/07/PDF/N0141307.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 04.06.2015).
 - CIA Factbook Burundi Nüfus Verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/by.html>, (erişim tarihi: 13.08.2015).
 - CIA Factbook Demokratik Kongo Cumhuriyeti coğrafya verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>, (erişim tarihi: 06.08.2015).
 - CIA Factbook Demokratik Kongo Cumhuriyeti ekonomik verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>, (erişim tarihi: 21.02.2015).

- CIA Factbook Ruanda Nüfus Verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, (erişim tarihi: 13.08.2015).
- International Rescue Committee, **Mortality in The Democratic Republic of Congo: An Ongoing Crisis**, New York, IRC, 2007, http://www.rescue.org/sites/default/files/resource-file/2006-7_congoMortalitySurvey.pdf, (erişim tarihi: 14.07.2015).
- Jane Standley, “Kabila’s whirlwind tour,” **BBC**, 2 Şubat 2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1149942.stm>, (erişim tarihi: 05.06.2015).
- Kerstin Winter, “Fransa’nın Afrika’daki Güç Politikası,” **DW**, 12 Kasım 2004, <http://www.dw.com/tr/fransan%C4%B1n-afrikadaki-g%C3%BC%C3%A7-politikas%C4%B1/a-2525771>, (erişim tarihi: 13.08.2015).
- Lusaka Barış Antlaşması Orijinal Metni, **BM**, 10 Temmuz 1999, <http://peacemaker.un.org/drc-lusaka-agreement99>, (erişim tarihi: 01.06.2015).
- Statista, “Average prices for OPEC crude oil from 1960 to 2015 (in U.S. dollars per barrel),” <http://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>, (erişim tarihi: 14.07.2015).
- The World Bank, **World Development Report 1980**, New York, Oxford University Press, 1980, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5963>, (erişim tarihi: 26.04.2015).

- The World Bank, **World Development Report 1992: Development and the Enviroment**, New York, Oxford University Press, 1992, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5975>, (erişim tarihi: 26.04.2015).
- UNDP, **Human Development Report 1994**, New York, Oxford University Press, 1994, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>, (erişim tarihi: 26.04.2015).

ÖZET

Sinan BARAN

Kongo Savaşları (1996-2003): Soğuk Savaş Sonrası Afrika’da Çatışma ve Kriz

Yüksek Lisans Tezi, 147 s.

Danışman: Prof. Dr. Melek M. FIRAT

Bu çalışmada, Kongo’nun sömürgeleştirilmesinden itibaren gerçekleşen ekonomik, siyasal, demografik, sosyal ve kültürel dönüşümlerin sonucu olan Kongo Savaşları analiz edilmiştir. Dolayısıyla, Afrika’nın Berlin Konferansı’ndan itibaren izlediği serüvenin bir benzerini tecrübe eden Kongo’nun sömürge yönetimi döneminde, bağımsızlığın verilmesi sırasında ve tek parti rejimi süresince karşılaştığı sorunlar ortaya konulmuştur. Kongo topraklarında yaşanan çatışmaların nedenleri analiz edildikten sonra savaş yıllarında tarafların ve büyük güçlerin Kongo politikaları ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde bağımsızlığın verildiği dönemden çatışmaların başlamasına kadar geçen sürede Kongo/Zaire’nin karşılaştığı sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunların oluşumunda Soğuk Savaş dönemi ideolojik ve jeopolitik gerilimlerinin ne kadar etkili olduğu araştırılmıştır. Ayrıca, 1980’lerle birlikte neo-liberal düzene yapısal uyum programları aracılığıyla eklemlenen Zaire’nin girdiği borç çıkmazı ve 1990’larda derinleşen ekonomik kriz analiz edilmiştir. 1994’te 800.000 insanın ölümüyle sonuçlanan Ruanda Soykırımı’nın Zaire’ye olan etkileri ve Kinşasa’nın azınlık politikaları birinci bölümde ele alınan diğer konulardır.

Kongo Savaşları'nın yakın nedenleri, komşu ülkelerin ve büyük güçlerin Zaire politikaları ikinci bölümün konusunu oluşturur. Ayrıca, bu bölümde Mobutu karşıtı koalisyonun ilerleyişi ve Mobutu dönemi sonrası kurulan Laurent-Désiré Kabila liderliğindeki yönetimin yapısı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümdeyse İkinci Kongo Savaşı sırasında gerçekleşen çatışmalar ve savaşa dahil olan ülkelerin amaçları ortaya konulmuştur. 1999 yılında gerçekleşen Lusaka barış görüşmeleri ve sonrasındaki süreçte çatışmaların engellenmesi için kurulan komiteler bu bölümde incelenmiştir. Barış çabalarının sonuçsuz kaldığı bir dönemde, Laurent-Désiré Kabila'nın uğradığı suikast sonrası, Joseph Kabila'nın başkan olmasıyla yeniden başlayan barış görüşmeleri ve çatışmalara son noktanın Pretoria'da konulması bu bölümde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kongo Savaşları, Afrika Büyük Göller Bölgesi, iç savaşlar.

ABSTRACT

Sinan BARAN

Congo Wars (1996-2003): Conflict and Crisis in Africa After Cold War

Master's Thesis, 147 pages

Advisor: Prof. Dr. Melek M. FIRAT

In this study, Congo Wars were analyzed as a result of economical, political, demographic, social and cultural changes that have occurred since the colonization of Congo. Hence, the problems that Congo experienced during the decolonization and the one party regime era like Africa confronted after Berlin Conference were revealed. After analyzing the causes of conflicts in Congo, policies of the parties and major powers toward Congo during the war were handled.

In the first chapter, the problems encountered by Congo/Zaire have been identified in the elapsed time the decolonization to the beginning of the conflicts. How effective ideological and geopolitical tensions of Cold War era have been investigated the occurrence of these problems. In addition, the debt impasse of Zaire that entered, where Zaire was articulated to neo-liberal order through structural adjustment programmes in the 1980's, and the deepening economic crisis in the 1990's were analyzed. In 1994, the effects of Rwandan Genocide that causes the death of 800.000 people on Zaire, and Kinshasa's minority policies are other issues discussed in the first chapter.

Imminent reasons of the Congo Wars and Zaire policies of neighboring countries and the major powers are the subjects of the second chapter. Moreover, the progress of the anti-Mobutu coalition and the structure of government which was established after the Sese Seko Mobutu era led by Laurent-Désiré Kabila was discussed in this chapter.

In the third chapter, purposes of the countries involved in the Second Congo War and conflicts occurred during the war were revealed. Lusaka peace talks which took place in 1999 and the process following committee which was established to conflict prevention were examined in this chapter. After the assassination of Laurent Désiré Kabila, at a time when the peace effort was fruitless, through that following Joseph Kabila's presidency restarting peace talks and to put the end to the conflicts in Pretoria was examined in this chapter.

Keywords: Africa, Democratic Republic of Congo, Congo Wars, African Great Lakes, civil wars.